

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

JOHNSON MEKTUBU VE TÜRK KAMUOYU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Şükrü MUCUK
ÖĞRENCİ NO: 2010880167

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Alev GÖZCÜ

İZMİR – 2013

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Johnson Mektubu ve Türk Kamuoyu” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

..... / / 2013

Şükrü MUCUK

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün/...../2013 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim Yönetmeliği'nin maddesine göre, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Şükrü MUCUK'un **“Johnson Mektubu ve Türk Kamuoyu”** konulu tezini incelemiş ve adayın/...../2013 tarihinde, saat’da jüri önünde tez savunmasını almıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÜYE

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez no:

Konu no:

Ünv.No:

Tez Yazarının

Soyadı: **MUCUK**

Adı: **Şükrü**

Tezin Türkçe Adı: **Johnson Mektubu ve Türk Kamuoyu**

Tezin İngilizce adı: **Johnson's Letter and Turkish Puplic**

Tezin Hazırlandığı

Üniversite: Dokuz Eylül Üniversitesi

Enstitü: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Yıl: **2013**

Tezin:

Türü: **Yüksek Lisans**

Dil: **Türkçe**

Sayfa Sayısı: 139

Referans Sayısı: 125

Tez Danışmanı:

Yrd. Doç. Dr. Alev GÖZCÜ

Türkçe Anahtar Kelimeler

İngilizce Anahtar Kelimeler

1- Johnson

1- Johnson

2- Mektup

2- Letter

3- Kıbrıs

3- Cyprus

Kaynak göstermek şartıyla tezin tamamının fotokopisi alınabilir.

Yazarın imzası:

Tarih:

ÖNSÖZ

Bu çalışma da bir milli mesele olan Kıbrıs'ın, Türk-Amerikan ilişkilerine nasıl bir boyut kattığı, Türkiye dış politikasının bir dönüm noktası olan Johnson mektubunun yazılmasına neden olan olayın gelişimi ve bu mektubun Türkiye'deki yankıları ortaya konulmak istenmiştir.

Çalışmaya konu olan Johnson mektubu; yakın bir tarihe denk geldiğinden gerek devlet arşivlerinin açıklanmaması, gerekse protokollerden kaynaklanan nedenlerle mektubun aslı elde edilememiştir. Bu nedenle mektup ikincil kaynaklardan ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu kaynaklara gelince; öncelikle Türk-Amerikan ilişkilerinde büyük araştırmalar yapmış olan Prof.Dr. Fahir Armaoğlu'nun eserleri, dönemin Dışişleri Bakanlarından Nihat Erim'in hatıraları ve ayrıca dönemin basınına göstermek mümkündür.

Bu çalışma Türk-Amerikan ilişkilerini ve Kıbrıs sorununu konu alması açısından ilk defa yapılan bir çalışma değildir. Fakat diğer çalışmalara göre Kıbrıs meselesinin Türk-Amerikan ilişkilerine yansıttığı olumsuz hava bu çalışmada daha net ortaya konulmak istenmiştir. Ayrıca Türkiye'de Johnson mektubundan sonra ABD'ye karşı oluşan tepki neticesinde SSCB ile ilişkilerin nasıl düzeldiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın seçilmesindeki amaç; yakın tarihte Türk-Amerikan ilişkilerinin nasıl geliştiğini ve neden duraksadığını, ayrıca tarihsel süreç içerisinde Kıbrıs sorununun nasıl oluştuğunu anlayabilmektir. Aynı zamanda Türkiye'nin ABD ve SSCB ile ilişkilerinde Kıbrıs sorununun kilit bir nokta olduğu, özellikle basın araştırmaları ve hali hazırdaki belgelerle ortaya konulmak istenmiştir.

Hazırlanan bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türk-Amerikan ilişkilerinin Truman Doktrini ile başlayıp hızlı bir şekilde geliştiği, Kıbrıs'ın tarihsel süreç içinde nasıl sorun olduğu ve ABD'nin Kıbrıs sorununa nasıl taraf olduğu ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ABD Başkanı Johnson'un Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye Kıbrıs'a yapılması planlanan harekâtı durdurmak için yazmış olduğu mektup ele alınmıştır. Bu bölümde mektubun içeriğinden bahsedilirken aynı zamanda İsmet İnönü'nün de Johnson'a yazdığı cevap mektup irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkiye'de, Johnson mektubu sonrası ABD'ye olan kızgınlığın nasıl tepkilere dönüştüğü anlatılmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölümde de Türk kamuoyunda ABD ürünlerine ve ABD'nin 6'ncı

Filo'suna karşı tepkiler işlenirken, aynı zamanda Türkiye'deki siyasi alanda ABD'nin yeni görüntüsü ortaya konulmak istenmiştir. Beşinci yani son bölümde ise Türk dış politikasında yeni arayışlar vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda; Türkiye-SSCB ilişkilerinin gelişimi ve Türkiye'nin Arap ülkelerine yönelişi anlatılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışması döneminde yardımlarından dolayı öncelikle danışman hocam Yrd.Doç.Dr. Alev GÖZCÜ'ye ve çok değerli hocam Prof.Dr. Kemal ARI'ya teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çeşitli destek ve önerilerinden dolayı Gurbet GÖKGÖZ hocama ve gösterdikleri yakın ilgi nedeniyle D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde görev yapan akademik ve idari personeline ve Ahmet Piriştina Kültür ve Araştırma Merkezi (APİKAM), İzmir Milli Kütüphanesi, Gazi Üniversitesi Kütüphanesi ve ayrıca Ankara Milli Kütüphane çalışanlarına teşekkürü borç bilirim. Tez yazımının zorlukları içinde hayatı benim için kolaylaştırmaya çalışan eşim Fatma'ya ve tabii ki oğlum Enes Egemen'e de teşekkürlerimi belirtmek isterim.

Şükrü MUCUK

İzmir, 2013

ÖZET

Kıbrıs Adası, Akdeniz'i kontrol etmenin kilit noktası olduğu için tarih boyunca pek çok devlet onu, hâkimiyeti altına almaya çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu 1571 yılında Kıbrıs'ı egemenliği altına almayı başarmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı diğer adıyla 93 Harbi neticesinde Rusların başkent İstanbul'a kadar ilerleyip Ayastafanos Antlaşmasını imzalaması, İngiltere'yi çıkarlarına ters düştüğü için harekete geçirdi. İngiltere, sözde Osmanlı Devleti'ne yardım etmek için Kıbrıs adasına geçici olarak yerleşmeyi istemiş ve Osmanlı Devleti de *denize düşen yılana sarılır* misali bu isteği kabul etmiştir. Bu yerleşmenin geçici olduğu bir antlaşma ile belirlenmesine rağmen, İngiltere adadan bir türlü çıkmak istememiştir. I.Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Almanya saflarında yer alması üzerine İngiltere adayı ilhak ettiğini duyurmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ise bunu sadece protesto etmekle yetinmiştir. 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşmasıyla da Kıbrıs'ın, İngiltere'ye devredildiği kabul edilmiştir.

1931 yılına gelindiğinde, Kıbrıslı Rumların Enosis hayalleri yine yoğunlaşmış ve bir isyan daha başlatmışlardır. Oysaki Kıbrıs, Türk ve Rumların birlikte yaşadığı bir adadır. Yunanistan'ın Megalı İdea ülküsü doğrultusunda, 1571'lere dayanan Kıbrıslı Rumların Enosis hayalleri 1914'yılında güçlenerek bu günlere kadar gelmiştir. Yunanistan Kıbrıs'taki durumu 1954 yılında Birleşmiş Milletler'e götürmüş, fakat buradan eli boş dönmüştür. Bunun sonucu olarak Başpiskopos Makarios, Rumları kışkırtarak 1955 yılında EOKA terör örgütü ile birlikte Kıbrıslı Türklere zulüm ve ölüm getirmeye başlamıştır.

Adada yaşanan duruma başta ABD olmak üzere güçlü ülkeler kayıtsız kalmış ve herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Türkiye bu olan bitenleri defalarca dile getirerek bu kıyımın bir son bulmasını istemiş fakat hiçbir gelişme olmadığını görmüştür. Türkiye Zürih-Londra ve Garanti Antlaşmalarından doğan hakkı gereği garantör ülke olarak bu kıyıma sessiz kalmak istememiş, bunun üzerine Kıbrıs'ta olup bitenlere son vermek için buraya müdahalede bulunacağını açıklamıştır. Bu gelişme üzerine dönemin ABD Başkanı Lyndon Baines Johnson tarafından Türkiye'ye bir uyarı mektubu gönderilmiştir. Mektup özetle; Türkiye'nin Kıbrıs'a herhangi bir müdahalede bulunması halinde, ABD tarafından Türkiye'ye verilen silahların bu müdahalede kullanılamayacağı, başka herhangi bir yardımda da bulunulamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca önemli hususlardan biri de Türkiye'ye

Sovyetler Birliği'nce herhangi bir saldırı olması halinde, ABD'nin bu durum karşısında tarafsız kalacağı hatırlatılmıştır.

Türkiye bu mektuptan sonra çok güvendiği müttefikinin yani ABD'nin gerçek yüzünü bir kez daha görmüştür. Türkiye'de bu olaydan sonra ABD'ye karşı “Yankee Go Home” sesleri yükselmeye başlamıştır. Türk-Amerikan ilişkilerin açısından; Truman Doktrini nasıl olumlu yönde bir dönüm noktası olmuşsa, Johnson mektubu da tam tersine olumsuz yönde bir dönüm noktası olmuştur.

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale kararı sonrasında, Türkiye'deki ABD imgesinin değişmesine, ardından da Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin gelişmesine yön veren Johnson mektubunun iç ve dış siyasette olan gelişmeleri bu çalışmada ele alınmıştır.

ABSTRACT

The island of Cyprus has been the key point of controlling the Mediterranean throughout the history for many governments who tried to take the rule it. Ottoman Empire managed to get under the rule of the Cyprus in 1571. As a result of the Ottoman-Russian War of 1877-1878, also known as the War of 93, Russian advanced to Istanbul, the capital, signing the Treaty of Ayastafanos, runs the Britain because their counter interests of mobilized. England wanted to settle in the island of Cyprus temporarily supposedly to help the Ottoman Empire, and the Ottoman Empire acceded to this request as *an any port in a storm*. Despite this was a temporary settlement with the determination of a treaty, the Great Britain did not want to get out of the islands. When the Ottoman Empire took place with Germany during the World War I, the United Kingdom announced that they annexed the island. It's just confined by the Ottoman Empire with protesting against. That the Treaty of Lausanne Peace on 24 July 1923, Cyprus was transferred to England has been adopted.

In the year 1931, the Greek Cypriot Enosis dream again intensified and initiated a rebellion. However, Cyprus has been an island where Turkish and Greek Cypriots living together. In accordance with the Greek Megale Idea, based on the Enosis dreams of the Greek Cypriots in 1571, has strengthened the dreams in 1914 and continued until the present day. Greece took the case in Cyprus to the United Nations in 1954 but they returned empty-handed from there. As a result, Archbishop Makarios by provoking the Greek Cypriot together with EOKA which was terrorist organization, began to persecution and death to the Turks in 1955.

Powerful countries, mainly US, remained indifferent to the situation on the island and there was no intervention. Turkey repeatedly voiced what was going on and wanted to find an end to this carnage, but no improvement was seen. In accordance with the Zürich-London and Guarantee agreements, the right as a guarantor, Turkey did not want to stay silent of this arising slaughter; therefore, to put an end to what was happening in Cyprus, Turkey announced that he would intervene. On remarks, a warning letter to Turkey was sent by the US President Lyndon Baines Johnson. The general lines of the letter; if there is an intervention of Turkey in Cyprus, Turkey cannot use weapons given by the United States,

and there would be no other assistance. In addition, one of the important issues, in any case of a USSR attack against to Turkey, the United States would be objective.

After this letter, Turkey saw the true face of the United States previously seen as the most trusted ally. After this incident, Turkey said to the United States "Yankee Go Home". For the Turk-American relationship, Truman Doctrine became a turning point positively, on the contrary Johnson's letter affected negatively.

In this work, I am going to advert the change of the perception of Turkey's policy of the US and the world, then the Johnson letter which gives direction to the development of Turkey's relations with the Soviet Union, in the domestic and international politics.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	I
TUTANAK.....	II
TEZ VERİ FORMU.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VIII
İÇİNDEKİLER.....	X
KISALTMALAR.....	XIV
EKLER LİSTESİ.....	XVI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I- TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN İLK GÖRÜNTÜSÜ.....	7
1- İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk-Amerikan İlişkileri.....	7
1.1. Missouri Zırhlısı'nın Türkiye'ye Gelişi ve Amerikan Algısı.....	9
1.2. Truman Doktrini.....	11
1.3. 12 Temmuz 1947 Antlaşması.....	13
1.4. Marshall Planı.....	14
1.5. Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve ABD'nin Rolü.....	15
2- Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi.....	18
2.1. Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti (İki Millet Tek Devlet).....	20
2.1.1. Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluşu	23
2.1.2. Zürih-Londra Antlaşmaları.....	24
2.1.3. Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti'nin Sonu.....	26

2.2. Kıbrıs Sorununa Çözüm Arayışları.....	27
2.2.1. Türkiye'nin Müdahale Girişimi.....	29
2.2.2. Birleşmiş Milletler'in Müdahalesi.....	31
3- Kıbrıs Sorunu Karşısında ABD'nin Tutumu.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

II- JOHNSON MEKTUBU VE TÜRK KAMUOYUNA AÇIKLANMASI.....	36
1- Lyndon Baines Johnson.....	37
2- Johnson Mektubu ve Türk Kamuoyu.....	40
3- Johnson Mektubunun İçeriği Nelerden Bahsediyordu?.....	45
3.1. Johnson Mektubunun Ana Hatları.....	46
3.2. Johnson Mektubu Üzerine Yorumlar.....	51
4- İsmet İnönü'nün Johnson Mektubu'na Verdiği Cevap Mektup.....	52
5- “Yeni Şartlarda Yeni Bir Dünya Kurulur ve Türkiye’de Bu Yeni Dünyada Kendisine Bir Yer Bulur”.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III- JOHNSON MEKTUBU SONRASI ABD'YE İLK TEPKİLER.....	60
1- Siyasi Çevreler ve Konunun Siyasi Alana Yansıması.....	61
1.1. Amerikancı Tutumu Olan Partilerin Görüşleri.....	66
1.2. Anti-Amerikancı Tutumu Olan Partilerin Görüşleri.....	68
1.3. İsmet İnönü'nün İzlenimleri.....	68
2- Kamuoyu.....	70
3- Karikatür Dergilerinde Konunun Algılanışı.....	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV-JOHNSON MEKTUBU SONRASINDA KAMUOYUNDA DEĞİŞEN AMERİKAN ALGISI.....	76
1- Türk-Amerikan İlişkilerinde Yeni Görüntü.....	78
1.1. Altıncı Filo Hadisesi.....	79
1.2. Amerikan Ürünlerinin Protesto Edilmesi.....	85
1.2.1. Coca-Cola ve Pepsi-Cola'nın Protesto Edilmesi.....	85
1.2.2. Türkiye'deki Amerikan Mağazalarına Karşı Protesto.....	86
2- Kamuoyunda Oluşan Yeni Amerikan Algısı.....	87
2.1. Çirkin Amerikalı.....	88
3- Tepkilerin Siyasi Karşıtlığa Dönüşmesi.....	90
4- İktidar Muhalefet İlişkilerinde ABD'nin Yeni Görüntüsü.....	90

BEŞİNCİ BÖLÜM

V- JOHNSON MEKTUBU SONRASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİ ARAYIŞLAR.....	95
1- SSCB ile Yakınlaşma Girişimleri.....	96
1.1. Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Sovyetler Birliği'ni Ziyareti.....	99
1.2. Sovyetler Birliği Yüksek Şurası Heyeti'nin Türkiye'yi Ziyareti.....	100
1.3. Türkiye Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün Sovyetler Birliği'ni Ziyareti.....	102
1.4. Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksı Kosigin'in Türkiye'yi Ziyareti.....	103
1.5. Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel'in Sovyetler Birliği'ni Ziyareti...104	
1.6. Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin Diğer Yakınlaşma Girişimleri.....	105
2- Arap Ülkeleri ile Yakınlaşma Girişimleri.....	107
SONUÇ.....	109

KAYNAKÇA.....	115
EKLER.....	123

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.g.t.	:	Adı geçen tez
aktr.	:	Aktaran
AP	:	Adalet Partisi
B.	:	Birleşim
Bkz.	:	Bakınız
BM	:	Birleşmiş Milletler
C.	:	Cilt
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
D.	:	Dönem
DP	:	Demokrat Parti
EOKA	:	Ethnike Organosis Kyprian Agonistan (Kıbrıs Savaşçılarının Ulusal Örgütü)
E.T.	:	Erişim Tarihi
Johnson	:	Lyndon Baines Johnson
KKTC	:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MP	:	Millet Partisi
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
O.	:	Oturum
s.	:	Sayfa

- S.** : Sayı
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- TBMM** : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TİP** : Türkiye İşçi Partisi
- TMGT** : Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı
- TMTF** : Türkiye Milli Talebe Federasyonu
- Yay.** : Yayınları veya Yayınevi
- YTP** : Yeni Türkiye Partisi

EKLER LİSTESİ

- EK-I : Lyndon Baines Jonhson'un Mektubu**
- EK-II : Johnson Mektubunun Türk Kamuoyuna Açıklanışı**
- EK-III : İsmet İnönü'nün Johnson'a Cevabı Mektubu**
- EK-IV : Akbaba Dergisinde İsmet İnönü'nün Tiyatro Oyunundaki Napolyon Tiplemesine Benzetilmesi**
- EK-V : 6'ncı Filo'nun Protesto Edilmesinde Öğrenciler Tarafından Cumhurbaşkanı'na Yazılan Mektup**
- EK-VI : Amerikan Ürünlerinden Coca-Cola'nın Protesto Edilmesi**

GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk; “*Yurtta sulh, Cihanda Sulh*” ilkesi doğrultusunda tüm dünya ülkeleriyle olduğu gibi Amerika Birleşik Devletleri ile de barış içerisinde olmayı öngörmektedir¹.

Atatürk, Amerikan halkını ve Amerikan demokrasisini beğenen, ayrıca ABD ile sıkı ilişkiler kurulmasını isteyen birisiydi². Atatürk’ün bu düşüncesini doğrulayan önemli olay ölümünden hemen sonra gelmiştir. Bu önemli olay II. Dünya Savaşı’ydı. Şunu demekte yerinde olacaktır ki II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünya liderliğine kolları sıvayan ABD’nin böyle güçlü çıkış yapacağını Mustafa Kemal Atatürk üstün dehası sayesinde önceden kestirmiş ve bu devletle dostane ilişkilere önem vermiştir. Forum dergisinde Akdes Nimet Kurat, Atatürk’ün Türk-Amerikan ilişkileri hakkındaki düşüncesini şu şekilde kaleme almıştır: “*Büyük Ata’nın ölümü üzerinden geçen şu 25 yıl içinde dünyanın her tarafından cereyan eden büyük olaylar ve içinde yaşadığımız ahval göz önünde tutulursa, Atatürk’ün Türk-Amerikan dostluğuna önem vermiş olması, eşsiz dehasının kudretini bir kere daha tasdik ettirmiyor mu?*”³. Yazar, makalesinin devamında I. Dünya Savaşı’nda her ne kadar Türkiye ve ABD ayrı saflarda da olsa Türklerin Amerikalılara, Amerikalıların da Türklere düşman olmadıklarını belirtmiştir.

Savaşın ertesinde ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson’un ABD Kongresinde açıkladığı ve tarihe Wilson Prensipleri olarak geçen 14 maddelik bildirisinde; yeni dünya düzeni ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bu maddelerden 12’ncisi Osmanlı Devleti’ni ilgilendiren madde olup, şöyle demektedir: “Osmanlı İmparatorluğu’nda nüfusu Türk olan kısımlara egemenlik hakkı tanınacak, azınlıkta bulunan halklara özerklik tanınacak, Çanakkale Boğazı’nın sürekli bir şekilde bütün devletlere açık olması sağlanacaktır”⁴. Bu demek oluyordu ki Osmanlı Devleti’nin parçalanmasına o dönemden itibaren ABD’nin rızası bulunmaktadır.

¹ Geniş bilgi için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938**, C.3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s.s.401-420.

² Akdes Nimet Kurat, “*Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri*”, **Forum**, S.231 (15 Kasım 1963), s.12.

³ **A.g.m.**, s.12.

⁴ ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson’un I.Dünya Savaşı sonunda yeni dünya düzeni için 14 maddelik prensiplerini 8 Ocak 1918 tarihinde kongrede okuyarak onay almıştır; Hüner Tuncer, **Atatürkçü Dış Politika**, Kaynak Yay., İstanbul, 2008, s.113; Ayrıca Wilson Prensiplerinin taşıdığı gerçek niyet ve amaçlar için bkz. <http://atam.gov.tr/wilson-prensipleri-ve-liberal-emperyalizm/?s=time> (Atatürk Araştırma Merkezi resmi internet sitesi), E.T.:31.05.2013, 21:35.

I. Dünya Savaşı son bulup Osmanlı Devleti galip devletler tarafından işgal edildikten sonra Türklerin ABD tarafından destekleneceği ümidi halen devam etmekteydi. I. Dünya Savaşı bittikten hemen sonra İtilaf Devletleri Türk topraklarını paylaşma yolunda adımlar atarken, ABD'nin Türk topraklarında gözü olmadığını Mustafa Kemal Atatürk, Sivas Kongresi sırasında açıkça belirtmiştir⁵. Öte yandan birçok Türk aydını Amerikan mandası altında girerek kurtuluşun bu şekilde sağlanacağı ümidi içerisinde bulunmuşlardır⁶.

Milli Mücadele dönemini yakından takip etmek için Amerikalı gazeteci Louis Brown Anadolu'ya gelmiş ve Mustafa Kemal Atatürk ile de görüşmüştür. Mustafa Kemal gazeteci Brown'u iyi bir şekilde karşılamış haklı mücadelesini yakından takip etmesini sağlamıştır. Bu gazeteci adeta Amerikan halkının ve Amiral Bristol'un sözcüsü gibi görülmekte idi. Brown, Türklerin isteklerini, taleplerini, adalet ve hakkaniyet arzularını, Milli Mücadele'nin gayelerini yakından görerek Amerikalılara duyurmayı sanki bir görev bilmiş ve bunları ABD'ye duyurmuştur. Brown, bu isteklerin ABD tarafından iyi bir şekilde anlaşıldığı takdirde ABD'nin Türkiye'ye yardımda bulunacağına inanmıştır. Brown'un talebi üzerine olacaktır ki; Amerikan senatosundan bir heyetin Türkiye'deki özellikle Anadolu'daki durumu incelenmesi için Amerikan senatosuna bir müracaatta bulunulacağına dair Sivas Kongresi'nde karar alınmıştır⁷. 9 Eylül 1919 tarihinde Brown tarafından yazılan müracaat mektubu Mustafa Kemal ve Rauf Orbay başta olmak üzere üç üye tarafından imzalanmıştır. Bu mektup ABD'ye telgrafla gönderildi. O sıralarda ABD Başkanı Wilson tarafından Doğu Anadolu ve Kafkaslardaki durumun incelenmesi amacıyla General Harbord başkanlığındaki bir heyet Türkiye'ye gelmişti. Bu nedenle ABD tarafından başka bir heyetin gönderilmesi istenmedi. Diğer bir deyişle Sivas Kongresi sıralarında yapılan müracaatın dikkate alınmadığını söylemekte mümkündür. Brown ülkesine döndüğünde Mustafa Kemal ve Milli Mücadele hakkında birçok makale yazmış ve Milli Mücadele hareketinin ABD liderlerine ve halkına tanıtmakta büyük rol oynamıştır⁸.

Atatürk'ün öngördüğü şekilde; Milli Mücadele'nin dayanağı Misak-ı Milli olmuştur. Fahir Armaoğlu, Atatürk'ün Milli Mücadele sırasında Misak-ı Milli'yi Sivas Kongresi'nde Amerikalı General Harbord'e anlatmasını şöyle yorumlamıştır; *“Atatürk-Harbord görüşmelerinin içeriği açıklanmamakla beraber, her şeye rağmen görünen odur ki, Atatürk*

⁵ A.g.m., s.12.

⁶ A.g.e., s.114.

⁷ A.g.m., s.13.

⁸ A.g.m., s.13.

General Harbord'a milli davanın nitelik ve amaçlarını anlatabilmiş ve onun anlayışını ve hatta milli davaya sempatisini kazanmıştır"⁹. Atatürk ve General Harbord arasında geçen konuşmada nelerin tartışıldığı ve nelerin konuşulduğu halen bilinmemektedir. Ancak Mustafa Kemal, Milli Mücadele'nin gayesini General Harbord'a iyi anlatmıştır ki, bu kişinin sempatisini kazanabilmiştir. Bu olay şöyle gelişmiştir: General Harbord 22 Eylül 1919 tarihinde Sivas'a gelerek Mustafa Kemal Atatürk'ü ziyaret etmiştir. Doğu Anadolu ve Kafkaslardaki durumu incelemek için gelen Harbord, Atatürk'ten Milli Mücadele hakkında da bilgiler almıştır. Atatürk "Nutuk"ta General Harbord ile görüşmesini şu şekilde özetlemiştir; *"22 Eylül 1919 günü General Harbord ile uzun uzadıya görüştük. General'e Milli Mücadelenin maksat ve gayesi, milli teşkilat ve birliğin ortaya çıkış sebebi, Müslüman olmayan azınlıklara karşı gösterilen duygular, yabancıların memleketimizdeki yıkıcı propaganda ve eylemleri üzerinde ayrıntılı ve belgelere dayanan açıklamalarda bulundum. General'in bazı garip soruları ile de karışlaştım. Sözügelisi: "Millet ile birlikte tasarlanıp yapılabilecek her türlü teşebbüs ve fedakârlığa başvurduktan sonra da başarı sağlanamazsa ne yapacaksın?" gibi. Yanlış hatırlamıyorsam verdiğim cevapta demiştim ki: bir millet varlığını ve istiklalini kurtarabilmek için düşünülebilen her türlü teşebbüs ve fedakârlığı yaptıktan sonra başarıya ulaşır. Ya başaramazsa demek, o milletin ölmüş olduğu hükmüne varmak demektir. Öyle ise yaşadıkça ve fedakârca teşebbüslerine devam ettikçe başarısızlıkta söz konusu olamaz. General'in bu sorusunun altında yatan asıl maksadın ne olabileceğini araştırmak istemedim. Ancak, verdiğim cevabın kendisince takdir ile karşılandığını bugün yeri gelmişken belirtmek isterim*"¹⁰. Mustafa Kemal Atatürk'ün General Harbord'a verdiği cevap aslında Milli Mücadele'nin ne kadar çetin geçeceğini ve Türk Milleti'nin ne kadar azim ve kararlı olduğunu belirtmeye yetmiştir. General, daha sonra edindikleri bilgileri ve memnuniyetlerini Amiral Bristol'a uzun bir mektup yazarak anlatmıştır. Gezisini bitirip Amerikan Barış Heyeti'ne sunmak üzere hazırladığı raporda Mustafa Kemal Atatürk'ten *"Milliyetçilerin önderi Mustafa Kemal Paşa Türk Ordusu'nun sabık generallerinden olup Çanakkale'de büyük bir başarı ile bir kolorduya kumanda etmiştir: Kendisi kudretli ve keskin zekâlı genç bir adama benziyor*"¹¹ şeklinde söz etmektedir. Harbord, Mustafa Kemal'den Milli Mücadele'nin mahiyeti ve gayeleri hakkında

⁹ Fahir Armaoğlu, "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XIII, S.38, Ankara, 1997, s.26; Tuncer, **a.g.e.**, s.114.

¹⁰ Zeynep Korkmaz, **Kemal Atatürk Nutuk 1919-1927**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.118-119.

¹¹ Kurat, **a.g.m.**, s.14.

bir muhtıra istemiştir. Muhtıra hazırlanarak bizzat Mustafa Kemal tarafından imza edilmiştir. Muhtıra da savaştan galip çıkan devletlerin Türklere karşı kullandıkları baskı anlatılmış ve ABD Başkanı Wilson'un ve Amerikan halkının Türkler için insaniyet ve adalet hususunu göz önüne alacaklarını ümit ettiklerini belirtmiştir¹². Bu muhtıra Mustafa Kemal Paşa ve etrafındakilerin, Sivas Kongresi sırasında ABD'ye ne derece haklı bir ümitle bağlanmış olduklarını bize göstermektedir.

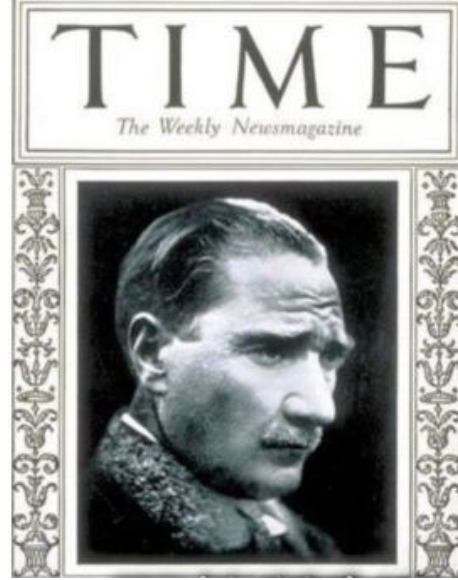
Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin başından itibaren, Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve kültür alanlarında en çok bilgi alış verişinin ve yardım göreceği ülkenin Amerika Birleşik Devletleri olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle Atatürk, ABD ile resmi münasebetlerin kurulmasını istemekte ve bu yolda adımlar atmaktadır¹³.

Fotoğraf: 1

*"Time Dergisi'nin Değişik Tarihlerdeki Kapakları"*¹⁴

Time, 24 Mart 1923.

Time, 21 Şubat 1927.

Atatürk, Cumhuriyet kurulduktan sonra ABD ile iyi ilişkiler kurulmasını istemiş ise de bu ilişkiler kutlama mesajlarından ileri gidememiştir. Birbirleriyle hiç savaşmayan Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler, 20 Nisan 1917'de kesilmiş ve tam 10 yıl kopuk kalarak

¹² A.g.m., s.14.

¹³ A.g.m., S.232 (1 Aralık 1963), s.8.

¹⁴ <http://www.bik.gov.tr/time-dergisi-90-yasinda-haberi-28800/> (Basın İlan Kurumu (BİK) resmi internet sitesi), E.T.:31.05.2013, 21:30.

1927 yılında yapılan bir geçici antlaşma ile tekrar filizlenmiştir¹⁵. 1932 yılında Franklin Delano Roosevelt ABD'ye Başkan olunca Atatürk ile sıkı bir dostluk kurmuş ve Atatürk'te bu kişiye aynı şekilde dostluğuna karşılık vermiştir. Fahir Armaoğlu'nun aktarımından anlaşıldığı üzere Cumhuriyet'in 10'uncu Yıl dönümünde Roosevelt yayınladığı mesajında şu şekilde sesleniyordu; “... *Dünyanın istikrar, sulh ve terakki içinde milli hayat süren memleketleri arasına girmeye ve hakikaten kendisine yaraşan mevkii almaya muvaffak olan Türkiye'nin Devlet Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin bu uğur ve maksatta sarf etmekte olduğu kudretli hamlelerini, Amerikan milleti sempatik bir alaka ile takip etmektedir... Türkiye Cumhuriyeti Reisi'ne devamlı muvaffakiyeti için kalbi tebriklerimi ve Türk Milleti'ne refah ve saadeti için dost dileklerimi sunarım*”¹⁶. Atatürk'te Amerikan halkına hitaben gönderdiği mektubunda “*Türk Milleti, daha çok evvel aydınlanan müttehit ABD Milletleri'ne ve onların kudretli reisine karşı hadsiz (sınırsız) bir sevgi ve cazibe hissetmektedir*”¹⁷ diyordu. Daha sonrada birçok kez mektuplaşan Atatürk ve Roosevelt, mektuplarının sonunda isimlerinin öncesine “*Vefakârınız*” diye yazmışlardır. 10 Temmuz 1937 yılında da The New York Times gazetesinde Atatürk'ün ve Roosevelt'in mektupları yayımlanmıştır. Türkiye'de de yayımlanan bu mektuplar büyük heyecan yaratmıştır. Atatürk-Roosevelt yakınlaşması Türk-Amerikan ilişkilerinin o dönemlerdeki en üst düzeye çıktığı dönem olmuştur. Atatürk ve Roosevelt hayatları boyunca bir araya gelememişlerdir. Fakat dostlukları iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesine yardımcı olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Amerika Birleşik Devletleri'nde de saygı ile anılmaktadır¹⁸.

Diğer bir taraftan Türkiye ve ABD arasındaki ilişkileri etkileyen Kıbrıs meselesine gelince; Osmanlı Devleti'nin “yüksek menfaatlerini” korumak için 4 Haziran 1878 tarihinde İngiltere, Kıbrıs Adası'na “geçici” olarak çıktı¹⁹. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile İngiltere karşı cephelerde yer alınca; İngiltere Kıbrıs Adası'nı kendi topraklarına kattığını bildirdi. Bunun her ne kadar kabul edilemez olduğu savunulsa da Lozan Barış

¹⁵ Tuncer, **a.g.e.**, s.116.

¹⁶ Aktr. Armaoğlu, **a.g.m.**, s.27.

¹⁷ **A.g.m.**, s.27.

¹⁸ Aydemir, **a.g.e.**, s.419.

¹⁹ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975, s.4.

Antlaşması'yla bu durum tanınmak zorunda kalındı²⁰. Ancak İngiltere herhangi bir nedenle Kıbrıs'tan çekilirse, o zaman Türkiye burada ilgili devlet olarak söz sahibi olacağı saklı tutularak antlaşma imza edilmiştir²¹. Artık Kıbrıs, İngiltere idaresinde bir sömürge adası olmuştur.

1931 yılında Rumlar, İngiliz sömürge idaresine isyan eder ve isyan bastırılır. Daha sonra Rumlar, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını ister ve *"Biz Yunan bayrağı altında yaşamak istiyoruz"* sloganı o sıralarda ilan edilir²². Fakat bu girişimleri de İngiltere'nin müdahalesi ile sonuçsuz bırakılır. İlerleyen yıllarda Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan durumu Birleşmiş Milletler'e götürerek Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini yani Enosis'i²³ isterler. Buradan da eli boş dönünce; Yunanistan tarafından gönderilen Kıbrıs asıllı Grivas önderliğinde EOKA²⁴ Terör Örgütü kurulur. Faaliyetlerine 1955 yılında başlayan bu örgüt, 1959 yılına kadar adadakilere özellikle Türklere rahat yüzü göstermez; Türk, Rum ve İngiliz sivil, asker masum insanları öldürürler²⁵.

Türkiye, 1955 yılına kadar Kıbrıs'taki olayların İngiltere tarafından çözüme kavuşturulacağı yönünde görüş bildirmektedir. Ancak İngiltere, ABD başta olmak üzere Birleşmiş Milletler'e Kıbrıs meselesinin dışarıdan gözüktüğü gibi bir mesele olmadığını göstermek ve adada birde Türk halkının varlığını dünya kamuoyuna gösterebilmek ve de Türkiye'yi Kıbrıs'a taraf yapmak için Londra'da bir konferans düzenler. Amacına ulaşan İngiltere, bir yandan Kıbrıs'taki haklarından vazgeçtiğini bildirir, diğer taraftan Türkiye'yi Kıbrıs meselesine taraf yapmayı başarır²⁶.

²⁰ A.g.e., s.4; Ayrıca bkz. <http://web.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/dergimiz-12-ozel/3-kamu/9-mugevatansever.pdf>, E.T.:20.05.2013, 22:10.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. a.g.e., s.5-6-7.

²² Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1950-1964*, C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s.202.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf (T.C. İçişleri Bakanlığı resmi internet sitesi), E.T.:25.02.2013, 23:15.

²⁴ EOKA Tedhiş Örgütü'nün eylemleri için bkz. Vehbi Zeki Serter, *Kıbrıs'ta Rum-Yunan Saldırıları ve Soykırım, Göç-Acı ve Gözyaşı*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 2008, s.s.48-269.

²⁵ Mehmet Remzi Gökhan, *Kıbrıs'ta Rum Katliamları*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 2008, s.1.

²⁶ Nihat Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1975, s.s.8-11; Ayrıca bkz. Ahmet Tan, *Kıbrıs Nereye Gidiyor?*, Everest Yay., İstanbul, 2002, s.4-5; Fahir Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Türk Kamuoyunun Davranışları*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963, s.97.

BİRİNCİ BÖLÜM

I- TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN İLK GÖRÜNTÜSÜ

Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye'nin tarihteki ilişkileri XIX. Yüzyıldaki Amerikalı tüccarlara Osmanlı Devleti'nin en büyük ayrıcalığa sahip devlet statüsü vermesinin yanında Osmanlı Devleti'nde ticaret yapma hakkı tanınması ile başlamıştır²⁷. Bunun ardından II. Mahmut'un girişimi ile Osmanlı'ya ait buharlı gemilerin yapılması için Amerikalı uzmanları getirilmesi ABD ile olan ilişkileri oldukça geliştirmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda yani Bırakışma Dönemi sırasında Osmanlı Devleti'nde İngiliz himayesine girmek isteyenlerin yanında birde Amerikan mandası altına sığınmak isteyen aydın bir kesim ortaya çıkmış ve ülkede *ABD sevdası* kendini göstermeye başlamıştır. Ancak bu istekler Kurtuluş Savaşı ile çok sert bir şekilde reddedilmiştir. ABD, Türkiye'nin kuruluşunu belgeleyen 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması'na gözlemci sıfatıyla katılmıştır. Ardından 6 Ağustos 1923 tarihinde ticari ilişkiler konusunda Türkiye ve ABD arasında imzalanan Lozan Antlaşması Amerikan senatosunda reddedilmiştir²⁸.

1927 yılının Şubat ayında Türkiye ile ABD arasında geçici bir anlaşma yani "Modus Vivendi"²⁹ imzalanarak iki ülke arasındaki ilişkiler düzenlendi. Daha sonra nihai antlaşma ise 18 Şubat 1930 tarihinde yapılmıştır.

1- İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk-Amerikan İlişkileri

II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlangıçta, Türk–Amerikan ilişkileri iyi bir seyir izlemiştir. Türkiye'ye Amerikan yardımları gelmeye başlamış, Kore Savaşı'na asker

²⁷ Kemal Arı, "Barış Harekatı'nda Türkiye Kamuoyunda Yeniden Biçimlenen Amerikan Algısı (*Düş'ten Nefret'e: Çirkin Amerikalı*)", **2. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu**, (İzmir, 21-23 Ekim 2010), s.4.

²⁸ Bu antlaşma yanlışlıkla sanki Lozan Barış Antlaşması gibi algılanmaktadır. Oysa Lozan Konferansı sonrasında ABD ile Türkiye arasında ticari ilişkiler konusunda bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya Lozan Antlaşması denmektedir. Yani Lozan Antlaşması Türkiye ve ABD arasında yapılmış ve daha sonrada ABD senatosunda yeteri çoğunluk sağlanamadığı için reddedilmiştir.

²⁹ Modus Vivendi, anlamı geçici antlaşmadır. 17 Şubat 1927 tarihli Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki diplomatik ve konsolosluk münasebetlerinin kurulması alanında yapılan bu antlaşma Türkiye'nin Ermenistan sorununu çözemediği için ABD senatodan onay alamamış ve bu nedenle o an pek geçerliliği olmamıştır. Bu konu hakkında bkz. Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.110-111-112.

gönderen ülkeler arasında Türkiye yer almış ve bu süreç içerisinde NATO'ya üye olmuştur. Dolayısıyla Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan iki kutuplu dünya arasındaki tercihini Batı'dan yana kullanmıştır³⁰.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere dünya sahnesinin başrolünden çekilirken yerini ABD'ye bırakmıştır. Öte yandan kendi siyasal doktrinini diğer devletlere yaymaya çalışan ikinci süper güç Sovyetler Birliği kendini dünyaya gösteriyordu. Türkiye ise Sovyetler Birliği'nin genişleme çabasından payını almış ve üst üste toprak isteme talebiyle Sovyet tehdidine maruz kalmıştır. Diğer taraftan, Sovyetler Birliği'nin siyasal doktrini batılı devletleri de tehdit etmekte ve ABD'yi de kaygılandırmaya başlamıştır. ABD, SSCB'nin komünizm propagandasına karşı çıkıyor ve etkisi altına almak istediği ülkeleri kendi propagandası ile korumak istiyordu. Türkiye de bu etki alanı içerisinde kurtuluşu ABD'ye yani özgür dünyanın liderine sarılmakla bulmaya çalışacaktır.

Fotoğraf: 2

“Türk-Amerikan Dostluğunu Simgeleyen Görüntüler”³¹

1950'li yıllarda Demokrat Parti iktidarı, özgür dünyanın liderini sanki Türkleri tehdit eden eski düşmana yani Sovyet Rusya'ya karşı, onu kanatlarının altına almaya hazır bir ağabey, bir dost olarak görmekteydi³². Bu nedenle ister istemez Batı Blok'u içerisine girmeyi ve bu kapsamda Amerika Birleşik Devletleri ile yakınlaşmayı uygun bulmuştur.

³⁰ Samet Zenginoğlu, “Bir Mektuptan Fazlası: Sam Amca'dan Emperyalist Amerika'ya”, **Akademik Analiz Dergisi**, S.3, 2012, s.26.

³¹ <http://www.hurhaber.com>, E.T.:19.03.2013, 23.04.

³² Arı, a.g.m., s.6.

1.1. Missouri Zırhlısı'nın Türkiye'ye Gelişi ve Amerikan Algısı

Johnson mektubu nasıl Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuş ise Missouri Zırhlısı'nın Türkiye'ye gelişi de Türk-Amerikan ilişkilerinde diğer bir dönüm noktası olmuştur. O dönemlerde Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak talebi ve boğazlarda üs kurmak istemesi Türkiye'yi iyiden iyiye baskı altında bırakmıştı. Türkiye'nin Sovyet Rusya'nın isteklerini kabul etmeyişi diğer ülkelerden yardım alması ile mümkün olacaktı. Bu nedenle Türkiye, batı ülkelerinin ve ABD'nin yanında olma ihtiyacını duymaktaydı. Tam da bu dönemde II. Dünya Savaşı sona ermiş, dünya dengeleri değişmiş bulunmaktaydı. ABD "Hür Dünyanın Lideri" olarak boy gösterirken, çıkarları gereği Sovyet Rusya'nın Akdeniz'e inmesini, dolayısıyla da Orta Doğu'ya müdahale etmesini önleyeceği düşüncesiyle Türkiye'nin yanında bulunacağı görüşü Türk Milleti'nde hâkimdi.

Fotoğraf: 3

"Missouri Zırhlısı'nın Türkiye'ye Gelişi"

Cumhuriyet, 4 Nisan 1946.

Görünüşte öyle de oldu denilebilir. İşte büyük bir savaş gemisi olan Missouri Zırhlısı'nın Türkiye'ye gelişi dünya kamuoyunda bu görüşü destekler düşüncelere sebep oldu. Missouri Zırhlısının Türkiye'ye gelişi, karşılanması ve uğurlanması çok şaşalı

gösterilere sebep oldu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ziyaretten dolayı duyduğu memnuniyeti “... Amerikan donanmasına mensup gemiler bize ne kadar yakın bulunursa, o kadar iyi olur...”³³ diyerek dile getirmiştir. Kamuoyunda da, basında da bu memnuniyeti görmek o dönemin gazetelerinden anlaşılmaktadır. Başta Cumhuriyet, Ulus, Vatan ve Akşam olmak üzere bütün basında o sevinci görmek mümkündür. Hatta bu karşılamının, uğurlamanın abartıldığı olduğu da dile getirilmiştir fakat ABD gibi bir ülkenin jestine gösterilen bu ilgi o dönemde hiç de abartı gibi görülmemiştir. Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay “Missouri ile gelen Amerikan gazetecilerinin, bu hür memleket halkının gerçek temayülleri hakkında tam bir kanaat edineceklerine, gerek yazı gerek gözle bütün dünyaya anlatmak istediklerimizin ne kadar doğru ve samimi olduğunu yakından görüp vatandaşlarını da aydınlatacaklarına şüphe etmiyoruz... Missouri zırhlısı ve yanındaki harp gemileri ile İstanbul’a gelen amiral, subay ve erler, bu sabahtan beri Türk Milleti’nin arasında bulunuşları ve yuvaya sevinç ve şenlik veren misafirleridir. Onlar karaya çıktıklarından ayrılacakları ana kadar, ABD’nin sevildiğini gözlerin bakışında ve yüzlerin bakışında görecekler. Türk fikrinin ve ülküsünün Amerikan insaniyetçiliği prensiplerinden ne kadar farksız olduğunu görüştüklerinin her sözünden anlayacaklardır...”³⁴ yorumunu yapmıştır. Görüldüğü gibi o dönem de ABD’ye olan sevgi sanki sözcüklere sığdırılamamış, ABD abartılı ve süslü cümlelerle övülmüştür.

Missouri Zırhlısı’nın Türkiye’ye asıl geliş amacı yani resmi nedeni Türkiye’nin ABD Büyükelçisi olan Mehmet Münir Ertegün’ün cenazesini getirmektir. Büyükelçi Ertegün 11 Kasım 1944 yılında ABD’de hayata gözlerini yummuş ve cenazesi orada kalmıştı. *O büyük!* Amerika Birleşik Devletleri nezaket göstererek 5 Nisan 1946 tarihinde cenazeyi Missouri Zırhlısı ile birlikte göndermişti³⁵. Missouri Zırhlısı ile birlikte birde ABD harp gemisi olan Providence Türkiye’ye gelmişti.

Missouri ve Providence gemileri İstanbul limanına geldiği gün ABD Başkanı Truman, ordu günü münasebetiyle ABD’nin Chicago kentinde yaptığı konuşmasında ABD’nin Ortadoğu’daki çıkarlarından bahsetmekteydi. Bu bölgedeki doğal kaynaklardan bahsederken, en işlek yollarında bu bölgeden yani Ortadoğu’dan geçtiğini belirtmektedir. Ulus gazetesinin aktarımıyla, Truman şöyle diyordu: “... bu bölgenin büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır ve bu bölgeyi teşkil eden milletler, kuvvetli bir tecavüze mukavemet

³³ **Vatan**, 7 Nisan 1946.

³⁴ Falih Rıfkı Atay, “Amerika Artık Yolunu Bulmuştur”, **Ulus**, 8 Nisan 1946.

³⁵ İbrahim Bozkurt, **Türk Kamuoyunda Amerika İmgesi (1945-1980)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008, s.s. 36-58.

*için ne teker teker ne hep birlikte kâfi derecede kuvvetli değillerdir... Bununla beraber, eğer dünyanın bu mühim kısmında sulhu korumak ve kuvvetlendirmek istiyorsak, buranın yalnız muhtariyet ve istiklalini temin etmekle iktiva edemeyiz. Yakın ve Ortadoğu milletleri kaynaklarını geliştirmek... hayat seviyelerini yükseltmek istiyorlar. ABD bu arzunun yerine getirilmesi için elinden geleni yapacaktır...”*³⁶. Truman’ın söyleminden de anlaşıldığı üzere Ortadoğu’nun kaynakları ta ki o dönemlerden beri ABD’nin ilgisini çekmekte idi. Bu nedenle Truman, bu bölgeyi hiçbir zaman boş bırakmayacağını sözlerine eklemektedir.

ABD zırhlılarının Türkiye’ye gelişi ve Başkan Truman’ın bu anlamlı konuşması değerlendirildiğinde, Sovyet Rusya’nın tehdidi karşısında ABD’nin değişen dış politikası başta Türkiye olmak üzere tüm dünyaya gösterilmektedir³⁷.

1.2. Truman Doktrini

Truman Doktrini; ABD Başkanı Truman’ın 12 Mart 1947 tarihinde Senato ve Temsilciler Meclisinin ortak oturumundaki okuduğu mesajdır. Diğer bir deyişle Amerikan kongresinin aldığı bu kararla Sovyetlerin etkisini ve yayılmasını önlemek için fiilen askeri ve ekonomik bir mücadeleyle ABD’nin bütün ülkelere girmesi amaçlanmıştır. Bu mesajda kongre üyelerine Türkiye ve Yunanistan’ın içinde bulunduğu durumla ilgili bilgi vermiştir. Konuşmasında Başkan Truman şunları söylüyordu: *“Amerikan dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklarca harcanan çabalara (Yunanistan’ı kastediyordu) ve dış baskılara karşı koymaya çalışan özgür ulusları (Türkiye’yi kastediyordu) destekleme amacına yönelmesi gerektiği kanısındayım”*³⁸. Bu cümlelerden sonra Truman, Türkiye’ye 100 milyon, Yunanistan’a 300 milyon olmak üzere 400 milyon dolar yardımı öneriyordu. Bu yardımla birlikte anılan ülkelere askeri-sivil personel yardımı, malzeme ve hizmet yardımları da önermiştir. Yardımlar senato ve meclisten geçerek kabul edilmiştir. Bu yardımların ABD’nin öngördüğü amaçlar dışında kullanılmaması ve amacı

³⁶ **Ulus**, 7 Nisan 1946.

³⁷ Necdet Ekinci, **Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 1997, s.337.

³⁸ **Ulus**, 13 Mart 1947; Ayrıca bkz. Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s.258.

doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığı ABD yetkili kişileri tarafından denetlenmesi kararlaştırılmıştır³⁹.

Fotoğraf: 4

“ABD Başkanı Truman’ın, Türkiye ve Yunanistan’a Yapılacak Yardımı Senatodan Talebi”

Ulus, 13 Mart 1947.

1997 yılında Türkiye Dışişleri Bakanı görevi de yapan İsmail Cem’in, 1973 tarihinde yani ABD Başkanı Lyndon Baines Johnson’un ölümünden 4 gün sonra Milliyet gazetesindeki makalesinde Truman Doktrini’ni şöyle anlatmaktadır: “... *Truman Doktrini, ABD’nin geleneksel dış siyasetinin, Monroe Doktrini’nin*⁴⁰ *kendi kıtasının dışına çıkmak ilkelerinin bırakılmasıdır. ABD’nin bir çeşit dünya jandarmalığı görevini yüklenmesi olan bu yeni anlayış, son 25 yılın çeşitli olaylarının temelindedir. ...*”⁴¹. Daha sonra Truman’ın hatıralarında söylediğini, İsmail Cem makalesinde şu şekilde yazmıştır. “...*Hareketsizlik ve kendi kabuğumuza çekilme politikası, Ruslara direnen bölgelerin onlara hediye edilmesi sonucunu yarattı. Amerika Bileşik Devletleri’ni hür dünyanın öncülüğüne yerleştirmenin zamanı artık gelmişti*”⁴².

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Gönübol, Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.s.213-215.

⁴⁰ Monroe Doktrini: 5’inci ABD Başkanı James Monroe (1817-1825)’nin adıyla anılan bu doktrin Amerika’nın, Avrupa işleriyle ilgilenmemesi, Avrupa’dan uzak durulması, buna karşılık Avrupalı herhangi bir devletin de Amerika kıtalarının işlerine karıştırmama politikasıdır. Başkan Monroe’nin “Amerika Amerikalıdır” deyişi ünlüdür. Daha ayrıntılı bilgi ve söz konusu doktrin için bkz. Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, C.I, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1991, s.s.73-76.

⁴¹ İsmail Cem, “*Truman ve Johnson*”, **Milliyet**, 26 Ocak 1973.

⁴² **Milliyet**, 26 Ocak 1973.

Truman Doktrini'ne diğerk bir bakışla Eylem dergisindeki řu makale özetlemektedir: *"...Truman Doktrini'yle özellikle Ortadoğuy'a egemen olunmaya çalışılmış, bunda oldukça geniş başarı da kazanılmıştır. İngiliz emperyalizminin savaş sonrası boş bırakmaya mecbur olduğu Ortadoğuy ABD'nin kısmen etkisi altına girmiştir. Özellikle Yunanistan ve Türkiye ABD'nin bu doktrin sonunda avladığı iki ülke olarak ortada görölmektedir..."*⁴³.

"Yardım alan emir almaya muhtaçtır" deyiminden yola çıkarak bu yardım ve daha sonra değineceğimiz Marshall Planı doğrultusundaki yardımlar Türkiye'yi çok zor bir durumda bırakacaktır. Türkiye, Johnson mektubuylay ABD'nin gerçek yüzünü görecek ve özellikle Kıbrıs meselesinde elini kolunu bağlamaya çalışan bu yardımlar olacaktır.

1.3. 12 Temmuz 1947 Antlaşması

Aslında bu antlaşma Truman Doktrini kapsamında yapılacak yardımın Türkiye tarafından antlaşma ile kabul edilmesidir.

"Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Antlaşma" adını taşıyan bu antlaşma Truman Doktrini'nden bir gün sonra ABD Dışışleri Bakanlığı, Donanma Bakanlığı ve Harbiye Bakanlığı temsilcilerinden kurulan ve General Lunsford Oliver başkanlığındaki bir Amerikan inceleme heyeti Türkiye'ye gelerek yapılacak yardım konusunda incelemede bulunmuşlardır. Bir rapor hazırlayarak Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarını belirtmiş ve bu raporda 3 yıl içinde 100 milyon dolarlık yardım ile Türkiye kendi bağımsızlığını ve güvenliğini koruyacak hale gelebileceğı belirtilmiştir⁴⁴.

Antlaşmanın önemli noktalarından biri de yardım alacak olan Türkiye'nin bu yardımı hangi şartlarda nasıl kullandığını denetlemek için rapor hazırlayacak, ABD'nin isteyeceğı her türlü bilgi, belge ve kolaylığın sağlanacağını da belirtilmiştir.

Bu antlaşmanın daha öncede belirttiğimiz gibi 4'üncü maddesi 1964 yılında Kıbrıs'a yapılacak olan müdahaleyi durdurmada kullanılmıştır. 4'üncü maddenin içeriğı şöyledir; "Bu antlaşma gereğince Türkiye Hükümeti tarafından elde edilen her madde, hizmet veya malumatın emniyetini sağlamak azminde bulunan ve bunda aynı derecede menfaatleri olan Türkiye ve Birleşik Devletler Hükümetleri, badelmüşavere, bu uğurda diğerk hükümetin

⁴³ Tanju Üner, "Truman Doktrini", **Eylem**, Gün Matbaası, C.3, S.30, İstanbul, 1966, s.43.

⁴⁴ Gönübol, Esmer, Sander, **a.g.e.**, s.216.

lüzum addedebileceği tedbirleri, karşılıklı olarak alacaklardır. Türk Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümetinin muvafakati olmadan, bu neviden hiçbir madde veya mamulatin mülkiyeti veya zilyetliğini devredemeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümetinin subay, memur ve ajanı sıfatına haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya mamulatin kullanılmasına veya bu mamulatin bu sifata haiz olamayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve mamulatin verdikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir”⁴⁵.

İşte Johnson mektubuna konu olan ve Kıbrıs’a müdahaleyi durdurmaya dayanak olan bu madde ile ABD, tam 17 yıl sonra Türkiye’nin Kıbrıs’taki vahşete “dur” demesine engel olacaktır. ABD yaptığı yardımlarla Türkiye’nin içişlerine, dışişlerine ve hatta egemenliğine uzanmış ve müdahale etmiştir.

1.4. Marshall Planı

İkinci Dünya Savaşı bitmiş ve özellikle savaşa giren ülkelerin ekonomileri alt-üst olmuştu. Çünkü savaş uzun sürmüştü. “*Hür Dünyanın Lideri Amerika Birleşik Devletleri*”⁴⁶ nın, savaştan yıkık çıkan Avrupa ülkelerinin ekonomilerini düzeltmek için hazırladığı bu plan adını Amerikan Dışişleri Bakanı General Marshall’dan almıştır. General Marshall 7 Haziran 1947 tarihinde Harvard Üniversitesinde bir konuşma yaparak Avrupa ülkelerinin ekonomik olarak kalkınmaları için bir plan hazırlamaları gerektiğini öne sürerek, bu kalkınmanın da Amerikan yardımlarıyla yapılabileceğini söylemiştir⁴⁷.

Bunun üzerine Fransa’nın Paris şehrinde, öncülüğünü Fransa ve İngiltere’nin yaptığı 16 Avrupa ülkesi bir toplantı yapmıştır⁴⁸. Bu toplantı aynı zamanda Avrupa ekonomik işbirliğinin temellerini de oluşturmaktadır. Marshall Planı da aynı zamanda Avrupa Kalkınma Projesi diye de tarihe geçmiştir. Bu toplantıya Türkiye’de katılmış, ekonomik durumu hakkında bilgi sunmuş ve kendisine kalkınması için yardımda bulunulmasını talep etmiştir.

Toplantı sonunda bir rapor hazırlanarak ABD’ye gönderilmiştir. Amerikalı uzmanlar 16 ülkenin durumunu ayrı ayrı incelemiş ve Türkiye’ye öncelikle olumsuz yanıt vermiş ama

⁴⁵ A.g.e., s.218.

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bozkurt, a.g.t., s.19.

⁴⁷ A.g.e., s.220.

⁴⁸ Sander, a.g.e., s.260.

sonradan durum düzeltilerek Türkiye'nin de Marshall Planı'na dâhil edilmesi uygun bulunmuştur. Türkiye, ABD ile 4 Temmuz 1948 tarihinde Ankara'da bir anlaşma imzalanarak Marshall Planı dâhilinde ekonomik yardım almaya başlamıştır⁴⁹.

1.5. Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve ABD'nin Rolü

II. Dünya Savaşı son bulurken iki süper güç meydana çıkmıştır. Bunlardan birisi Amerika Birleşik Devletleri olurken diğeri de Sovyet Rusya olmuştur. Bunlardan Sovyet Rusya komünizmi yayarak Avrupa'da nüfuzunu artırmayı amaçlamıştır⁵⁰. Sovyetlerin bu amacını gören ABD bu akımı durdurma politikasına gitmiştir. İşte bu akımı durdurmak için alınan tedbirlerden biride NATO'nun yani Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatının kurulması olmuştur. 4 Nisan 1949 tarihinde kurulan bu örgüt; aslında Avrupalı devletlerin II. Dünya Savaşı'ndan yorgun çıkmalarından ve Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalmalarından dolayı ABD'nin ittifakına muhtaç kalmışlardır. Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet Rusya'nın yayılma politikasını durdurmak için Avrupalı bu devletlerle işbirliği yapma yoluna gitmiştir. Sonuçta NATO kurularak Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki yayılması durdurulmuştur.

Sovyetler Birliği, Türkiye'den de 1945-1946 yıllarında Doğu Anadolu topraklarını istemiştir⁵¹. Aynı zamanda Boğazların kontrolünü birlikte idare etmeyi ve burada bir üs edinmeyi istemektedir. Türkiye kendisine yönelen bu süper güce hayır diyebilmek için gerçekten de Sovyetler Birliği kadar güçlü bir ülkeyi arkasına almayı hedeflemiştir. Bu güç ABD'den başkası olamazdı. Çünkü II. Dünya Savaşı yeni bitmiş, Avrupa devletleri yıkık ve yorgun olduğu için ABD tek unsur olarak kalmıştı. Aynı zamanda ABD'nin Truman Doktrini gibi yardımları Türkiye'yi rahatlatıyordu fakat böyle büyük bir tehlikeyi yardım olarak kaçırmak imkânsızdı. Somut adımların olması gerekliydi. Bunun içindir ki NATO'nun 1949 yılında kurulması ve ABD'nin bu ittifakta yer alması Türkiye için kaçırılmayacak bir fırsattı. Türkiye NATO'nun kuruluşundan itibaren bu birliğe katılmayı ve ABD'nin ittifakına sahip olmayı hedeflemiştir. Türkiye'nin bu ittifakta yer almasına Amerika Birleşik Devletleri hiçbir itiraz da bulunmadı. Fakat Sovyetler Birliği'nin tehdidi

⁴⁹ Gönlübol, Esmer, Sander, **a.g.e.**, s.222.

⁵⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.448.

⁵¹ Gönlübol, A.Haluk Ülman, **a.g.e.**, s.207; Sabahattin Şen, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Hava Harp Okulu Yay., İstanbul, 1992, s.114.

ile karşılaşmamak için Danimarka, Belçika, Norveç, Hollanda gibi bazı küçük ülkeler Türkiye'nin NATO'ya alınmasına karşı çıktılar⁵². İngiltere ise Ortadoğu Savunma Sistemine Türkiye'nin katılması şartıyla NATO'ya girmesine destek verdi.

Fotoğraf: 5

“Kore Savaşı’na Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Gönderilmesi”

Son Posta, 26 Temmuz 1950.

1950 yılında Kore Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye, Birleşmiş Milletler emrine bir tugay görevlendirdi. Türkiye Kore Savaşı'na asker gönderen ülkelerin en etkili olanları arasında bulunmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin tehlikeli duruşuna rağmen Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesi Son Posta gazetesinde şöyle yansımaktaydı; *“Türkiye'nin Şamildeki tehlikeye rağmen asker göndermesi mühim tesir yapacaktır, Türkiye Kore'ye ilk olarak kuvvet gönderecek olursa namı ve şanı dünyaya yayılacak ve Birleşmiş Milletler bayrağının altındaki ABD bayrağının yanında Türk bayrağı da yer alacaktır”*⁵³. Basındaki haberden de anlaşıldığı gibi ABD bayrağının yanında Türk bayrağının olması büyük bir gurur gibi gözükmemektedir.

Görüldü ki Türkiye'nin NATO'ya üyeliği bir kayıp değil hatta bir kazançtı. 1951 yılında NATO'dan Türkiye'nin üyeliği için teklif geldi. Türkiye Büyük Millet Meclisi de 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye'nin NATO'ya katılmasına karar verdi⁵⁴. Bu karar Türkiye'de iktidarın yani Demokrat Parti'nin bir zaferi olarak görülmekle birlikte aynı zamanda

⁵² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.734; Ayrıca bkz. Gönübol, Ülman, a.g.e., s.230-231-232.

⁵³ *Son Posta*, 26 Temmuz 1950.

⁵⁴ *Düstur*, III.Tertip, C.33, 19 Şubat 1952 Tarih ve 5886 Sayılı Kanun (Türkiye'nin NATO'ya Katılmasına Dair Kanun), s.314-315; *Resmi Gazete*, S.8038, 19 Şubat 1952 (Kuzey Atlantik Antlaşmasına Türkiye'nin Katılmasına Dair Kanun).

Türkiye'nin bir zaferi olarak heyecanla karşılandı. Milliyet gazetesi yazarı Ali Naci Karacan, meclis içerisindeki muhalefet partisinin kıskançlıklarına ve Sovyetler Birliği'nin tehditlerine rağmen bu zaferin geldiğini belirtmiş, şu şekilde devam etmiştir “...*Demokrat Parti iktidarını hangi kelimelerle övmeli? Türkiye Devleti'nin istiklal ve emniyetini tarihin hiçbir devrinde görülmemiş en muazzam bir müdafaa etmenin gerisine çekerek onu daha kuvvetli mesnede bağladı...*”⁵⁵.

Fotoğraf: 6

“Türkiye'nin NATO'ya Katılması Ülkede Büyük Heyecanla Karşılandı”

Milliyet, 19 Şubat 1952.

Türkiye, NATO'ya girmekle Amerika Birleşik Devletleri'ni, Türkiye'nin güvenliği, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünün korunmasını da temel bir unsur olarak almış oluyordu. Fakat Kıbrıs sorunu patlak verdiğinde Sovyetler Birliği'nin tehdidi için daha önce sığınılan NATO, ABD'nin müdahalesiyle yani Johnson mektubuyla Türkiye'yi herhangi bir Sovyet saldırısına karşı koruyamayacağı söylenmiştir. NATO'ya girmekte her ne kadar ABD yardımlarından faydalanmakta amaç gibi gözükse de, esasen NATO şemsiyesi altında bulunmak Sovyet tehdidini uzaklaştırmak için yapılmıştır.

⁵⁵Ali Naci Karacan, “Türk Milletinin Büyük Zaferi”, **Milliyet**, 18 Şubat 1952.

2- Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi

Yunanistan'daki dönemin liderleri arasında en çok Enosis'i destekleyen Mareşal Papagos, 1952 yılında Yunanistan'da yapılan seçimlerde devletin başına geçmiş ve Enosis söylemlerini iyiden iyiye güçlendirmiştir⁵⁶. Esasen Kıbrıs sorunu diğer bir deyişle Kıbrıs uyuşmazlığı, milletlerarası bir uyuşmazlık olarak ilk defa 1954 yılında Yunanistan Hükümeti tarafından bir şikâyet olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu önüne getirilmiştir. Şikâyetin özü; Kıbrıs'taki halkın kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi⁵⁷ prensibinin uygulanmamasıdır. Şikâyetin BM Genel Kurulu Siyasi Komisyonu'nda görüşülürken, Genel Kurulda görüşülmemesi kararına varmıştır. Fakat BM'nin kararı Kıbrıs sorununu bitirmeye yetmemiştir. Yunanistan'ın girişimleri devam etmiş bunun üzerine 1955'de İngiltere; Türkiye ve Yunanistan'ın katılımı ile ilgili üç devlet arasında sorunun çözülmesi için Londra'da bir konferansın yapılmasına karar verilmiştir. Konferansta herhangi bir sonuç alınamamış ama Türkiye'nin resmen taraf olduğu ortaya çıkmıştır.

Yunanistan ada üzerindeki tezinde; Self-Determination prensibinin uygulanmasını, İngiltere tezinde; egemenlik kendisinde kalmak şartı ile adaya mahalli muhtariyet verilmesini, Türkiye ise tezinde; statüko (status-quo)'nun korunmasını aksi halde adanın kendisine iade edilmesini istemiştir⁵⁸. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Nihat Erim, o dönemle ilgili anılarından bahsederken şöyle demektedir; “...Başbakan'ın siyasi talimatı şudur: 1- İngilizler Kıbrıs'ta kalsın, 2- Onlar çıkacaksa ada bize verilsin, 3- Bu olmazsa ada taksim edilsin, 4- Self-Government (Özerklik, kendi kendini yönetsin), 5-Hiç arzu etmediğimiz şekil: Adanın Yunanistan'a verilmesidir”⁵⁹. Görüldüğü gibi üç ülkenin istekleri de birbirinden çok farklı fakat Yunanistan'ın isteği tamamen uzlaş dışı bir istektir.

Kıbrıs Rumları Yunanistan'dan aldıkları destekle adada tedhiş (yıldırma, terör) hareketlerine hız vermiş ve bu hareketleri her yıl gitgide artmıştır. Tedhiş hareketlerine son vermek amacıyla İngiltere, Kıbrıs'ta mahalli muhtariyet verilmesi yolunda hazırlık çalışmalarına başlamış ve Lord Radcliffe bu konu hakkında bir anayasa taslağı hazırlamıştır. Fakat Rumların ve Yunanistan'ın yoğun muhalefeti sonucu uygulama alanı

⁵⁶ Mehmet Hasgüler, **Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, Alfa Yay., İstanbul, 2007, s.220.

⁵⁷ Milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesinin İngilizce karşılığı Self-Determination'dur. Bu dönemden sonra Yunanistan'ın Kıbrıs üzerindeki hak arayışı yani kendi tezleri self-Determination olarak nitelenmiştir; Ayrıntılı bilgi için bkz. Gönübol, A. Suat Bilge, **a.g.e.**, s.338.

⁵⁸ **A.g.e.**, s.s. 338-341.

⁵⁹ Erim, **a.g.e.**, s.17.

bulunamamıştır⁶⁰. Daha sonra Yunanistan konuyu 1957 yılının Şubat ve Aralık aylarında olmak üzere iki defa daha BM'ye götürmüş ve Self-Determination prensibinin uygulanmasını istemiştir⁶¹.

Kıbrıs adasındaki sorunun asıl kaynağı; Kıbrıs Rum halkının Enosis (birleşme-katılma)'ten yani adayı Yunanistan'a ilhak etmek istemesindendir. Ayrıca Kıbrıs Türk halkına 1960 Kıbrıs Anayasası'nın tanıdığı hakları Kıbrıs Rum halkının kabullenememiş olmasından da Kıbrıs sorunu doğmuştur⁶². Kıbrıs Rum lideri Makarios Kıbrıs'a Cumhurbaşkanı seçilmiş ve seçildiği andan itibaren Enosis'i gerçekleştireceğini belirtmiştir. Makarios bir yandan kendi halkından destek alırken öte yandan da Yunanistan tarafından desteklenmiştir.

1960 Anayasası'na göre Kıbrıs'ın büyük şehirleri olan Lefkoşe, Limasol, Larnaka, Magusa ve Baf şehrinde Türklerin ve Rumların ayrı ayrı belediyeleri olacaktı. Fakat bu belediyelerin sınırları o günün şartlarında belirlenemedi. Makarios, 1962 yılında bu belediyelerde de tek bir belediye kurularak, Türklerin nüfusları oranında temsil edilmesini gerektiğini açıkladı⁶³. Türk kesimi tarafından bu istek kabul edilmedi. Bunun üzerine Makarios anayasada değişiklik yapmak isteği ile Türkiye'ye başvurdu. Türkiye tarafından zaten kabul edilmesi beklenemez olan bu anayasa değişikliği teklifi reddedildi. Daha sonra Kıbrıs Türk toplumu beş büyük şehirde kendi belediyelerini kurma kararı aldığını belirtti. Makarios ise belediyelerin hükümet kontrolü altına alındığını ve Türk kesiminin belediyesini tanımadığını bildirdi⁶⁴.

1963 yılında adada durum gittikçe gerginleşmeye başladı. Makarios'un, 1960 Kıbrıs Anayasasında 13 konuda değişiklik teklifini ilgili devletlere göndermesi ve Türkiye tarafından bu değişikliklerin kabul edilmemesi üzerine ortam daha da gerginleşti. 23 Aralık 1963 tarihinde Rumların Türklere saldırması üzerine ortam artık çatışma durumu halini aldı⁶⁵.

⁶⁰ 1956-1957 yıllarında gelişen bu olayı; Milliyet, Cumhuriyet, Ulus gibi dönemin seçkin gazeteleri gün gün olayların akışını vermiş ve Türk Hükümetinin tasarımı uygun bulduğunu çeşitli sayılarında belirtmiştir.

⁶¹ Gönübol, Bilge, **a.g.e.**, s.s. 352-355.

⁶² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.785; Ayrıca bkz. Gönübol, Mehmet Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.385-386.

⁶³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.785.

⁶⁴ **A.g.e.**, s.785-786.

⁶⁵ Faruk Sönmezoglu, **II.Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası**, DER Yay., İstanbul, 2006, s.68; Aynı zamanda Sönmezoglu'nun eserinde de belirtildiği üzere, Amerika Birleşik Devletleri'nin resmi kayıtlarında ilk saldırıların Rumlar tarafından yapıldığı kabul edilmektedir.

Makarios'un değişiklik teklifi olarak sunduğu bu 13 maddelik konulardan bazıları şunlardır:

1. Cumhurbaşkanı Makarios ile Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük'ün veto hakkının kaldırılması,
2. Beş büyük şehir olan Lefkoşe, Limasol, Larnaka, Magusa ve Baf'ta tek belediye kurulması,
3. Türklere memuriyetlerde yüzde 30 kontenjan tanıyan hükümlerin kaldırılmasıdır.

Türklerin Kıbrıs'ta var olmasını engellemeye çalışan bu değişiklik teklifleri doğal olarak hiçbir şekilde kabul görmemiştir.

2.1. Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti (İki Millet Tek Devlet)

Kıbrıs, iki ayrı millet ve iki ayrı devleti barındıran Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır⁶⁶. Kıbrıs Adası'nın tarihi milattan öncelere dayanmaktadır. Ada çok defa fetihlere sahne olmuştur. Bu fetihlerin en önemlilerinden birisi Roma İmparatorluğu'nun fethidir. Önemli olmasının nedeni şu şekilde açıklanabilir;

1. Hristiyanlığın doğuşuyla birlikte bu yeni dini ilk benimseyen Roma eyaletlerinden birisi Kıbrıs olmuştur⁶⁷.

2. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Kıbrıs, Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu'na bırakılmıştır. Bizans İmparatorluğu'nda Hristiyanlık daha da artmaya başlamış ve Bizans'ın Ortodoks mezhebinden olması nedeniyle Kıbrıs'ta bir Ortodoks kilisesi kurulmuştur. Böylece Bizans değerleri adaya iyiden iyiye hâkim olmuştur⁶⁸. Bundan sonra Bizans'ın resmi dilinin Rumca olmasıyla birlikte bu yeni dili benimseyen Kıbrıs Hristiyan halkı zamanla Rumlaşmıştır⁶⁹. İşte Yunanistan halkıyla hiçbir ilgisi olmayan ve Bizans'ın resmi dilinden kaynaklanarak Rumlaşan Kıbrıs Hristiyan halkı adada varlığını günümüze kadar sürdürecektir.

⁶⁶ Akdeniz'in Sicilya birinci, Sardunya ikinci ve Kıbrıs üçüncü büyük adasıdır; Ayrıntılı bilgi için bkz. Serter, **a.g.e.**, s.1.

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulhalûk Çay, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1989, s.3.

⁶⁸ Fulya Yurdağın, **1955-1965 Yıllarında Türkiye Basımında Kıbrıs Sorunu**, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s.8.

⁶⁹ Çay, **a.g.e.**, s.4.

Kıbrıs tarihindeki diğer önemli fetih ise Osmanlı İmparatorluğu'nun fethi olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs ile münasebeti başlamıştır. Ortadoğu'daki Irak, Suriye, Lübnan, Mısır, Ürdün ve Arabistan Yarımadası'nın hâkimiyeti Osmanlı'da bulunurken, Kıbrıs Adası'nın hâkimiyeti başka devlette olması hiç kabul edilemezdi. Bu nedenle; II. Selim (Sarı Selim) döneminde Ada'daki Venedik hâkimiyeti sonlandırılarak (1 Ağustos 1571), Türk hâkimiyeti altına alınmıştır⁷⁰. Bu fetih Kıbrıs Adası için son fetih olacaktır.

Bu fethin en önemli sonuçlarından birisi Ada'daki nüfusun Türk halkından da iskân olması amaçlanmıştır. Bunun içindir ki Karaman, Darende (Malatya), Niğde, Sivas, Kayseri, Mersin, Bozok (Yozgat), Alaiye⁷¹ (Antalya), Manavgat (Antalya), Zülkadriye⁷² (Kahramanmaraş) ve Teke (Elmalı-Antalya) bölgelerinden çeşitli Türkmen boyları mecburi iskâna tabi tutularak Kıbrıs'a yerleştirilmişlerdir⁷³.

Osmanlı İmparatorluğu'nun adayı fethinden sonra 1877 yılındaki Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusların Doğu Anadolu bölgesine ve Ayastefanos (Yeşilköy)'a kadar ilerlemesiyle 1878 yılında Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya arasında Ayastefanos Antlaşması imzalandı⁷⁴. Osmanlı Devleti bu antlaşmayla Doğu Anadolu ve Rumeli'de büyük toprak kaybına uğradı. İngiltere menfaatlerine aykırı düşen bu antlaşma için hemen harekete geçti. Rusların Doğu Anadolu'dan çekilmesini sağlamak üzere Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında bir antlaşma yapılması kararlaştırıldı. Bununla birlikte İngiltere Kıbrıs'ta geçici olarak idareyi ele alacaktı. Sultan II. Abdülhamit bunu kabul etti ve bir antlaşma yaparak Rusların Doğu Anadolu'dan çekilmesi üzerine İngiltere'nin de Kıbrıs'taki idaresinin son bulacağını belirtti. Fakat İngiltere her zaman ki gibi o sahte yüzünü Kıbrıs'ta da göstererek sözünde durmayacaktır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Almanya safında yer almasıyla birlikte İngiltere resmen Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti⁷⁵. Bu sebeple 1878 tarihinde idaresini geçici olarak aldığı Kıbrıs'ı ilhak ettiğini de duyurdu⁷⁶. Hatta bir ara Yunanistan'a kendi safında savaşa girmesi koşulunda Kıbrıs'ı ona vereceğini bile teklif etti. Ama

⁷⁰ Ali Efdal Özkul, **Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi 1726-1750**, İletişim Yay., İstanbul, 2005, s.38.

⁷¹ Alaiye: Antalya'nın ilçesi olan Alanya'nın eski adıdır.

⁷² Zülkadriye: Kahramanmaraş'ın eski adıdır.

⁷³ Çay, **a.g.e.**, s.10.

⁷⁴ Uçarol, **a.g.e.**, s.344.

⁷⁵ Turgut Özakman, **Şu Çılgın Türkler**, Bilgi Yay., Ankara, 2006, s.14.

⁷⁶ Tan, **a.g.e.**, s.1-2.

Yunanistan savaşı girmeyi reddedince teklifte geçersiz kaldı. Bu ilhakı Türk tarafı geçersiz sayarak tanımadı. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ile Kıbrıs adasının akıbetinin ne olacağı Türk tarafını ve Kıbrıslı Türkleri iyiden iyiye kaygılandırdı.

Kurtuluş Savaşı sonunda 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile yeni Türk Devleti itilaf devletleri tarafından tanındı. Bu büyük zafer sonunda Kıbrıs, Musul gibi anavatan toprakları dışında kalan topraklar için pek bir şey yapılamadı. Sonuçta; Lozan Barış Antlaşması ile Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhak edildiği tanınmak zorunda kaldı⁷⁷. Böylece 1914 yılında İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhak etme meselesi 1923 yılında resmen tanındı. Böylece Kıbrıs'ta artık hukuki olarak Türk hâkimiyeti tamamen ortadan kalktı. Ada'da kalan Türk halkına İngiliz olma hakkı veya bunu kabul etmeyenlerin Kıbrıs'ı terk etme zorunluluğu getirildi. Böylece 7-8 bin Türk Kıbrıs'tan ayrılarak Türkiye'ye geldi⁷⁸. İngiltere'nin Rum tarafını tutucu hal alması, Türklere ayrı bir muamelede bulunulması, Kıbrıslı Türklerin vatanlarından ayrılmasını tetikledi.

Fotoğraf: 7

*“Kıbrıs'taki Baskı ve Zulümden Kaçan Türkler”*⁷⁹

1931 nüfus sayımında toplam Ada nüfusu 348 bin olarak çıkmakta iken bunun 65 bini Türk'tür buda toplam nüfusun 5'te 1'ine denk gelmektedir. Oysa 1881 nüfus sayında toplam nüfus 186 bin olarak çıkmakta iken bunun 45 bini Türk olmakla birlikte toplam

⁷⁷ Sarıca, Teziç, Eskiurt, a.g.e., s.6-7.

⁷⁸ Çay, a.g.e., s.24.

⁷⁹ Fotoğraf için bkz. Gökhan, a.g.e., s.160; Ayrıca bkz. Serter, a.g.e., s.550.

nüfusun 4'te 1'ine denk gelmektedir⁸⁰. Bu sayılar bize İngiliz idaresinde Kıbrıs'taki Türklerin nüfusunun bir hayli azaldığını göstermektedir. Daha önceki döneme gidilirse yani 1571-1878 tarihleri arasındaki Osmanlı Devleti egemenliğinde Ada'da Türk nüfusunun Rumlardan daha fazla olduğu görülmektedir. 1745 yılında İngiliz Konsolosu Alexander Drumond'a göre Kıbrıs'ta 150 bin Türk, 50 bin Rum vardır; Kıbrıs Rum Başpiskoposu Kiprianos'a göre 1777 yılında 60 bin Türk, 20 bin Rum olmak üzere toplam ada nüfusu 80 bindir⁸¹.

Görüldüğü gibi Kıbrıs adasındaki Türk ve Rum nüfusu; Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki oranla İngiltere dönemindeki oran bir birinin tam tersi olmuştur. Yani Osmanlı döneminde Türk nüfusu Rum nüfusunun 5 katı iken, İngiliz yönetiminde Rum nüfusu Türk nüfusunun 5 katına denk gelmektedir.

2.1.1. Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluşu

Adanın, Kıbrıslı Türkler ve Türkiye'nin muhalefetine rağmen Yunanistan'a ilhak edilmek istenmesi (Enosis), adada Türkler ile Rumlar ve ada dışındaki Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs uyuşmazlığı diye adlandırılan mücadele ve çatışmaları ortaya çıkarmıştır⁸². Esasen Kıbrıs ile tarih boyunca hiçbir zaman Yunanistan'ın ilgisi olmamış fakat Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle Yunanlıların Megali İdea (Büyük Ülkü)⁸³ fikirleri ortaya çıkmış, kilisenin etkisiyle bu fikir kuşaktan kuşağa aktarılmış ve Kıbrıs'ı Yunanistan'ın istemesi de o zamana dayandırılmaktadır⁸⁴.

1954 yılında resmen Birleşmiş Milletlere Kıbrıs uyuşmazlığını götüren Yunanistan olmuştur⁸⁵. Bu müracaat Kıbrıs adasının Yunanistan'a ilhakını öngörüyordu. Türk tarafının itirazı üzerine Birleşmiş Milletler konuyu ertelemiştir. Ada'daki karışıklıklar nedeniyle bir yıl sonra İngiltere Londra'da bir konferans düzenleyerek Türkiye ve Yunanistan'ı davet etmiştir. İngiltere'nin düşüncesi sadece Rumların değil, aynı zamanda Kıbrıslı Türklerin de

⁸⁰ Çay, **a.g.e.**, s.25; Serter, **a.g.e.**, s.3.

⁸¹ **A.g.e.**, s.2

⁸² Gönübol, Bilge, **a.g.e.**, s.337.

⁸³ Megali İdea'nın taşıdığı anlam için bkz. Rauf Raif Denktaş, **Kıbrıs Elli Yılın Hikâyesi**, Akdeniz Haber Ajansı Yay., İstanbul, 2008, s.279-280; http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf, E.T.:10.12.2012, 16:40.

⁸⁴ Cumhuriyet, **Yavru Vatan Kıbrıs'ta Zaferin Hikayesi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 1999, s.3.

⁸⁵ Gönübol, Bilge, **a.g.e.**, s.338.

"Self-Determinasyon" hakkı olduğunu ve bu çerçevede Enosis'e karşı Taksim talebinin de geçerli bir seçenek olduğudur⁸⁶. Konferanstan bir sonuç alınamamış fakat Türkiye açısından adada taraf olma konusunda dünya kamuoyunda resmen tanındığını göstermiştir.

Bu sırada Türkiye tarihine yakışmayan 6-7 Eylül Olayları patlak vermiştir. Olaylar ancak iki gün sonra bastırılabilmiştir.

Londra Konferansı'ndan sonra İngiltere Kıbrıs Valisi Mareşal Harding aracılığı ile Kıbrıslı Türkler ve Rumlar ile ayrıca Türkiye ve Yunanistan ile müzakerelerde bulunmuştur. İngiltere Kıbrıs konusunda muhtar bir yönetim tarzını öngörerek Lord Radcliffe'ye Kıbrıs Anayasası'nı hazırlama görevi vermiştir. Hazırlanan anayasa Türkiye'nin itirazı ve Yunanistan'ın reddi ile uygulama alanı bulamamıştır.

Karikatür: 1

"Kıbrıs Meselesinde Yunanistan'ın Tutumunun Karikatürize Edilmesi"

Yeni Asır, 11 Ocak 1966.

2.1.2. Zürih-Londra Antlaşmaları

Bilindiği gibi Kıbrıs adasındaki karışıklıklar, ülke yönetimini elinde bulunduran İngiltere'yi zor durumda bırakmıştır. Yunanistan Enosis hayalini güderken Türkiye ise buna karşılık Taksim tezini savunmuştur. Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini BM Teşkilatına götürmesi ile 25 Kasım-5 Aralık 1958 tarihleri arasındaki görüşmeler üzerine Meksika

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/kibris-tarihce.tr.mfa> (T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesi), E.T.:11.03.2013, 01:50.

delegesinin öne sürdüğü ve “Birleşmiş Milletler Şartına uygun olan barışçı, demokratik ve adil bir çözüme varılması için tarafların çaba göstereceğine güvenildiğini” vurgulayan kararı BM tarafından kabul edildi⁸⁷. Böylece Yunanistan görüşmelere yanaşmış oldu. Yunanistan ve Türkiye arasında görüşmeler başlamıştır.

Milliyet gazetesi o tarihlerde manşetine şunları yazıyordu; “Kıbrıs için Anlaşma İhtimali %50”, *Türk ve Yunan Başvekilleri dün de 3,5 saat görüştü 2 mevzuda hâlâ mutabakata varılmadı*”⁸⁸ Ertesi günkü görüşmelerin ardından Dışişleri Bakanı Zorlu, anlaşma ihtimalinin %80’e çıktığını söylemektedir⁸⁹. Yunan Dışişleri Bakanı Avaghelos Averof Kıbrıs’ı bir eve benzeterek anlaşma ile ilgili şöyle demektedir; “Kıbrıs meselesinde, evin kalorifer tesisatını tamamen seçmiş bulunuyoruz. Ancak evin duvarları, kapıları ve pencereleri hakkında hiçbir karara varamadık, anlaşılmadığımız takdirde bu evin içinde oturulabileceğini hiç zannetmiyorum”⁹⁰. Bu açıklamaların ardından görüşmeler olumlu geçmiş ve 11 Şubat 1959 yılında İsviçre’nin Zürih kentinde ortak bir anlaşma iki devlet başbakanları arasında imzalanmıştır⁹¹. Bu antlaşmaya göre Kıbrıs’ta bağımsız bir cumhuriyet yönetiminin kurulması onaylanıyordu. Aynı zamanda Zürih Antlaşması şu anlama gelmektedir; Türkiye ve Yunanistan tarafından Kıbrıs’ta yeni bir statünün kurulması kararlaştırılmış oluyordu. Böylece Zürih Antlaşması 11 Şubat 1959 tarihinde kabul edildi⁹². Fakat bu anlaşmanın; üçüncü tarafı olan İngiltere’nin de bunu kabul edip, onaylaması gerekmekte idi.

Hâl böyle iken iki devletin Dışişleri Bakanları İngiltere’ye durumu bildirmek ve onay almak için yola çıkmıştır. Ardından İngiltere’de görüşmeler yapılmış ve Türkiye, Yunanistan ve İngiltere liderleri ile Kıbrıs Türk ve Rum liderlerinin katılımı ile bir konferans yapılması kararlaştırılmıştır. Konferans 13 Şubat 1959 tarihinde başlamış ve 19 Şubat 1959 tarihinde Londra Antlaşması, İngiltere hakkında bazı hükümlerin eklenmesi ve

⁸⁷ Sarıca, Teziç, Eskiuyurt, **a.g.e.**, s.11.

⁸⁸ **Milliyet**, 10 Şubat 1959.

⁸⁹ **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1959.

⁹⁰ **Milliyet**, 11 Şubat 1959.

⁹¹ Uçarol, **a.g.e.**, s.752.

⁹² http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf, E.T.:25.02.2013, 23:10.

Rumların bazı itirazlarına rağmen kabul edildi⁹³. Böylece Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti resmen ilan edilmiş oldu⁹⁴.

Bu iki antlaşmanın ardından söz konusu antlaşmalar esas alınarak Kıbrıs Anayasası, Garanti ve İttifak Antlaşmaları da 15-16 Ağustos 1960 gecesi imzalanarak, Kıbrıs'ın bağımsızlık yolundaki son adımı atılmış oldu⁹⁵. Bu antlaşmalarla Yunanistan “Enosis”, Türkiye ise “Taksim” tezlerinden vazgeçmiş oldu.

Türk ve Yunan askeri kuvvetleri, 16 Ağustos 1960 tarihinde söz konusu antlaşmalarla elde edilen garantörlük hakları gereğince adaya çıktılar⁹⁶. İngiliz kuvvetleri ise kendilerine bırakılan üslere çekildiler. Böylelikle ada hâkimiyeti tamamen İngiliz kuvvetlerinin elinden alınmış oldu.

Kıbrıs meselesi Türk basınında her zamanki gibi sıcaklığını korumuş, dönemin gazetelerinde gün gün Kıbrıs'ın bağımsızlığına giden antlaşmalar ve devlet başkanlarının ve dışişleri bakanlarının açıklamaları yakından takip edilmiştir. Çünkü bu dava bir milli dava olmuştur.

2.1.3. Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti'nin Sonu

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasına Rumlar, Kıbrıslı Türkler kadar sevinmediler. Cumhurbaşkanı seçilen Rum lider Başpiskopos Makarios öncelikle Kıbrıs Anayasası'nın değiştirilmesini istemekteydi. Çünkü burada Kıbrıslı Türklere tanınan haklar vardı. Nüfus olarak Rumlardan az olduğu için Türkler, Kıbrıs Anayasası'yla bazı hakları garanti altına alınmakta idi. Anayasanın değişikliği için Türkiye'ye 13 maddelik bir değişiklik teklifi sunan Makarios'un bu isteği, Türkiye ve Kıbrıslı Türkler tarafından reddedildi⁹⁷. Çünkü değişiklik halinde Kıbrıslı Türkler “azınlık” haline gelecekti.

Anayasada değişiklik talebini Yunanistan başta olmak üzere, İngiltere ve Türkiye'ye karşı birçok defa dile getiren Makarios bir sonuç alamamıştır. Sonuçsuz kalan tekliflerden sonra Makarios, bu durum karşısında Kıbrıslı Türkleri adadan atmak ve yok etmek üzere

⁹³ Sarıca, Teziç, Eskiuyurt, **a.g.e.**, s.12.

⁹⁴ Gönübol, A.Haluk Ülman, Bilge, Duygu Sezer, **a.g.e.**, s.366-367. Ayrıca; Uçarol, **a.g.e.**, s.752-753.

⁹⁵ http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf, E.T.:25.02.2013, 23:15.

⁹⁶ Erdal Yurdakul, **Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılâplarının Kıbrıs'ta Uygulanması**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 2002, s.19.

⁹⁷ Sarıca, Teziç, Eskiuyurt, **a.g.e.**, s.39.

harekete geçti. Türk köylerine baskınlar düzenleyerek birçok katliamlarda bulundular. Bu durumun başlangıcı olan 21 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıslı bir Türk kadının şehit edilmesi Kıbrıs Cumhuriyeti yönetiminin son bulduğu ve Makarios-EOKA diktatörlüğünün başlangıcı olarak tarihe geçmiştir⁹⁸. Makarios önderliğinde artık “Türkü İmha Planı” yürürlüğe girecekti⁹⁹.

2.2. Kıbrıs Sorununa Çözüm Arayışları

Kıbrıs'ta olaylar bir türlü durulmayınca Türkiye uyarılarının da sonucunu alamayınca, ada üzerinde jet uçaklarını uçurmuştur. Bunun üzerine İngiliz askeri komutasında üçlü bir savunma komutası kurmuş ve 30 Aralık 1963 tarihinde İngiliz komutanı tarafından Lefkoşa'nın Türk ve Rum kesimini ayıran bir hat çizilmiştir. Bu hatta “Yeşil Hat”¹⁰⁰ denilmiştir. Yeşil Hat'la birlikte Türk ve Rum kesimleri Lefkoşa'da kendi yönetimlerini kurma yolunun önü de açılmış oldu. Ayrıca Teziç'in belirttiği üzere; o dönemde adada fiilen Taksim için adımlarda atılmış oldu¹⁰¹. Yeşil Hat ile birlikte Türkler ayrı bir posta işletmesi kurmuş, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük otomobilinden Cumhurbaşkanı muavini forsunu söktürmüş, Türk polisleri Kıbrıs Cumhuriyeti apoletlerini çıkarmıştır¹⁰². Bu girişimler adada Taksim için ilk adımların atıldığını göstermektedir. Ancak bu durum Rum tarafının hiç hoşuna gitmeyecektir.

Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, 1 Ocak 1964 tarihinde tek taraflı olarak 1960 Anayasası'nı feshettiğini duyurmuştur¹⁰³. İngiltere'nin söz konusu antlaşmaların tek taraflı feshedilemeyeceğini açıklaması üzerine, Makarios sözünü geri çevirmiş ve feshedilmesinin uygun olacağını düşündüğünü açıklamıştır¹⁰⁴. Bu açıklamalar Kıbrıs'ta kanlı eylemlerin daha yeni başladığının aslında ilk göstergesi olacaktır. İlerleyen dönemde Makarios

⁹⁸ Yurdakul, a.g.e., s.22.

⁹⁹ http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf, E.T.:25.05.2013, 21:13.

¹⁰⁰ Bu hatta Yeşil Hat denilmesinin sebebi yeşil bir kalem ile çizildiği için Yeşil Hat denmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf, E.T.:25.05.2013, 19:05; Sarıca, Teziç, Eskiurt, a.g.e., s.56-57.

¹⁰¹ A.g.e., s.57.

¹⁰² A.g.e., s.57.

¹⁰³ http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf, E.T.:25.05.2013, 21:25.

¹⁰⁴ A.g.e., s.56.

önderliğinde EOKA Terör Örgütü kanlı eylemlerine yenilerini ekleme yolunda adımlar atacaktır. Kıbrıslı Türkler de bu durum karşısında mücadele etmeye çalışacaktır.

Fotoğraf: 8

“Kıbrıslı Türk Gençlerinin Gayesini Anlatan Fotoğraf”

Tercüman, 14 Ocak 1966.

Yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü üzere Kıbrıslı Türk Gençlerinin antları “Gaye Tahakkuk Edene Kadar Mücadele” ve “İcap Ederse Kanımızla Taksim” yer almaktadır. Kıbrıslı Türk Gençleri Kıbrıs sorununa çözüm bulunamazsa Taksim için canlarını verecekleri yolunda and içmektedirler.

Daha öncede belirttiğimiz gibi da Makarios boş durmamış, yürürlüğe koyduğu Türkü İmha Planı’nı eksiksiz bir şekilde uygulamıştır. Makarios ve EOKA Terör Örgütü birçok köye baskın yapmış ve ele geçirdikleri Türkleri katletmiş, bunları toplu mezarlara gömmüştür¹⁰⁵. Türkiye artık bu durumu Birleşmiş Milletler’e taşımayı uygun bularak 13 Şubat 1964 tarihinde müracaatını yapmıştır. Kıbrıs konusu artık tüm dünyanın dikkatini çekmiş; ABD, SSCB, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye konuyla yakından ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye haklılığını anlatmaya çalışırken diğer ülkeler kendi çıkarları peşinde olaylara yön vermeye çalışmıştır.

¹⁰⁵ http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf, E.T:25.05. 2013, 23:35.

2.2.1. Türkiye'nin Müdahale Girişimi

Kanlı Noel olarak tarihe geçen 21 Aralık 1963 günü Rumların Kıbrıslı Türklere karşı giriştikleri kanlı eylemlerinin tarihidir. Bu eylemlerin öncesindeki tarihlerde de eylemler olmuştur fakat bu tarihten sonra ki eylemler daha şiddetli olmuştur. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios aynı tarih itibariyle Garanti Antlaşmasını tek taraflı olarak feshettiğini söylemiştir¹⁰⁶. 22 Aralık 1963 günü Rum bölgesinde bulunan Tahtakale semtindeki yaklaşık 600 Türk evlerini terk ederek Türk bölgesine göç etmiştir¹⁰⁷. Katliamın vahşete dönüştüğü olaylardan biride Kıbrıs Türk Alayı'nda doktor olarak görev yapan Binbaşı Nihat İlhan'ın eşi ve üç çocuğunun katledilmesi olmuştur¹⁰⁸.

Fotoğraf: 9

*"Banyo Katliamı"*¹⁰⁹

Milliyet, 29 Aralık 1963.

Banyo Katliamı olarak tarihe geçen bu olay, yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü üzere; soldaki fotoğrafta Nihat İlhan'ın eşi ve çocukları, sağdaki fotoğrafta ise EOKA Terör Örgütüncü bu ailenin şehit edilmiş fotoğrafları yer almaktadır.

23 Aralık 1963 günü de Kıbrıs Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük'ün evine ve Türk Büyükelçiline ateş açılmıştır. Daha sonra da Kıbrıslı Türklere karşı girişilen katliamlara devam edilmiştir¹¹⁰.

¹⁰⁶ Milliyet, 22 Aralık 1963.

¹⁰⁷ Milliyet, 23 Aralık 1963.

¹⁰⁸ Milliyet, 29 Aralık 1963.

¹⁰⁹ Ayrıca sağdaki fotoğraf için bkz. Gökhan, a.g.e., s.164; Serter, a.g.e., s.546.

Artan olaylar Türkiye'nin girişimi ile Yunanistan ve İngiltere'nin de müdahale girişimleri sonucu hafifletilmiştir. Türkiye ada üzerinde önce jet uçaklarını uçurmuş ve ardından Akdeniz'deki donanma kuvvetini Kıbrıs'a doğru yola çıkarmıştır. Daha sonra İngiltere'nin müdahalesiyle Türk ve Yunan askerleri İngiliz bir generalin komutası altında toplanarak asayişi sağlama kararı alınmıştır¹¹¹. Fakat Rumların, Türklere karşı tutumları aynen devam etmiştir.

Fotoğraf: 10

“Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'ta Coşkuyla Karşılanması”

Akşam, 17 Ağustos 1960.

Makarios'un ve Kıbrıslı Rumların bu girişiminin bir etkisi de Türkiye'deki hükümetin otorite boşluğu olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü Türkiye'de 27 Mayıs 1960 ihtilali yapılmış yönetime Silahlı Kuvvetler el koymuştur. Milli Birlik Komitesi Başkanlığı'nda Cemal Gürsel Türkiye'nin yönetimini sağladı. 1961 yılında seçimler yapılarak bir koalisyon hükümeti kuruldu. Koalisyon hükümeti Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Adalet Partisi (AP) tarafından 20 Kasım 1961 tarihinde kuruldu¹¹². Başbakanlığa İsmet İnönü getirildi. Af Kanunundan dolayı CHP ve AP arasındaki anlaşmazlık 30 Mayıs 1962 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'nün istifası ile sonuçlandı. 25 Haziran 1962 tarihinde CHP, Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) tarafından yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuş ve Başbakanlığa yine İsmet İnönü getirilmiştir¹¹³. 2 Aralık 1963 tarihinde koalisyon hükümeti arasındaki uyumsuzluk nedeniyle hükümet

¹¹⁰ Milliyet, 24 Aralık 1963.

¹¹¹ Milliyet, 26 Aralık 1963.

¹¹² Erik Jan Zürcher (Çeviren: Yasemin Saner Gönen), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s.362-363.

¹¹³ A.g.e., s.363.

dağılarak, İsmet İnönü'nün istifa etmesine sebep olmuştur. 25 Aralık 1963 tarihine gelindiğinde, CHP ve Bağımsızların koalisyonu ile yeni hükümet kurulmuştur¹¹⁴.

İşte bu gelişmeler ışığında genel bir bakış sergilediğimiz vakit, Türkiye'de 1961-1963 yılları arasında 3 hükümet değişikliği olduğu anlaşılmaktadır. Bu kadar kısa bir sürede 3 hükümetin kurulması ve bunun neden olduğu olaylar ülkedeki huzursuzluğu, oteritenin zayıflığını ortaya çıkarmaktadır. Bu da başta Makarios ve Yunanistan olmak üzere bütün devletler tarafından izlenmektedir. Sonuç olarak, Kıbrıs meselesinde de Türkiye'nin iç huzursuzluğu diğer fırsatçılara düşledikleri ortamı bırakmaya neden olmuştur. Ayrıca Türkiye kendi iç meseleleriyle uğraşırken nasıl olsun da dışarıda ki meseleleriyle uğraşsın? Düşüncesine açık kapı bırakmıştır.

2.2.2. Birleşmiş Milletler'in Müdahalesi

Makarios tarafından Kıbrıs anayasasının ihlal edilmesi sonucu adaya Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyince 4 Mart 1964 tarihinde Ada'ya Barış Gücü gönderilmesi kararı alındı¹¹⁵. “4 Mart Kararları” olarak anılan bu kararda; Kıbrıs'taki durumu kötüleştirici hareketlerden uzak durulması, BM Barış Gücü'nün adaya gönderilmesi, bir arabulucunun seçilerek adaya gönderilmesi ve Kıbrıs Hükümeti'nden şiddeti ve kan dökülmesini önleyici tedbirleri alması gerektiği vurgulandı. Bu talihsiz karardaki “Kıbrıs Hükümeti” ifadesi yasadışı Rum yönetiminin, yasal Kıbrıs Hükümeti olarak tüm dünyaca kabul edilmesini sağladı¹¹⁶.

Öte yandan 27 Mart 1964 tarihinde Barış Gücü Kıbrıs'ta göreve başladı. Arabulucu olarak ta Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri U-Thant tarafından Finlandiyalı diplomat Sakari Tuomioja görevlendirildi. Fakat ne arabulucu ne de Barış Gücü'nün Rumlar üzerinde pek etkisi olmamıştır. Bu tarihten sonra da Rum katliamları tüm hızıyla devam etmiştir.

Barış gücünden Ada'daki güveni sağlayamadığı ve sağlayamayacağını Cumhuriyet gazetesi yazarı Ecvet Güresin şu cümlelerle kaleme almıştır: “ *...Kıbrıs hükümeti mecburi askerlik ve silahlanma yolunda taraf devletlerin taleplerine kulak asmamaktadır. Birleşmiş Milletler ise silahlanma gibi askerlik gibi meseleleri kendi müdahale sınırları dışında*

¹¹⁴ A.g.e., s.364; Ayrıca bkz. **Milliyet**, 26 Aralık 1963.

¹¹⁵ Uçarol, a.g.e., s.758.

¹¹⁶ http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf, E.T.: 27.05.2013, 21:30; Kısmen bkz. Sarıca, Teziç, Eskiyyurt, a.g.e., s.69.

görüyor. Bu durumda Barış Gücü adada üç ay değil, üç yıl kalsa yine de hiçbir şey değişmeyecek aksine, geçen zaman daima Makarios'un lehine işleyecektir... ”¹¹⁷.

Sözde Birleşmiş Milletler'in Barış Gücü adada sulhu sağlayacaktı. Fakat Rumların tedhişçiliğine engel olamadığı gibi Türkiye'nin adaya müdahalesine engel oluşturmıştır. Dökülen kanların bir gözlemcisi olmaktan öteye gidememiştir¹¹⁸.

3- Kıbrıs Sorunu Karşısında ABD'nin Tutumu

Esasen Amerika Birleşik Devletleri'ni Kıbrıs sorununa müdahil eden Türkiye ve Yunanistan olmuştur. 1955'de İngiltere'nin önderliğinde Londra Konferansı yapılmış ve bir sonuç alınamayınca hem Türkiye, hem de Yunanistan, ABD'den yardım istemiştir. Böylece ABD istese de, istemese de Kıbrıs sorununa müdahil olmuştur. Hatta hakem rolünü üstlenmiştir¹¹⁹. Yine Türkiye, 21 Aralık 1963 tarihindeki katliamların durdurulması için ABD Başkanı Johnson'dan ellerinden gelen bütün olanakları kullanmasını istemiştir. Böylece ABD, Kıbrıs meselesine taraf olmuştur.

Kıbrıs sorununun başlangıç evrelerinde ABD tarafsızlığını belirtmiş ve sorunun garantör ülkeler arasında çözümlenmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Fakat NATO'nun önderi olarak müdahalesiz kalmanın uygun olmayacağı düşüncesiyle de taraflara NATO'nun gizli diplomasisi içerisinde çözüm arayışları bulmalarını önermiştir. Çünkü iki NATO üyesi devletin bir birleriyle herhangi bir savaşa girmesi hem NATO'nun zayıflamasına hem de bu bölgenin güvenliğinin sarsılmasına ve böylece bir Sovyetler Birliği'nin saldırısına karşı bölgenin güvenliğinin elden çıkmasına neden olacağı düşünülmektedir. Hâlbuki Türkiye, ABD'den ve İngiltere'den Kıbrıs'taki Türk halkının zarar görmesine engel olmalarını beklemekteydi. Ancak ABD bunu engellemediği gibi Türkiye'nin engellemesine de müsaade etmemiştir.

ABD'nin Kıbrıs'taki soruna müdahil olmayışının diğer bir nedeni de NATO üyesi olan iki devletten birini desteklemesi, diğerinin küsmesine neden olacağı düşüncesidir. Ayrıca Kıbrıs'ta Enosis veya Taksim'in gerçekleşmesi NATO için herhangi bir kayıp

¹¹⁷ Ecvet Güresin, “*Teklifin Reddi*”, *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1964.

¹¹⁸ İsmail Cem, *Türkiye, Avrupa, Avrasya-Strateji, Yunanistan, Kıbrıs*, C.I, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004, s.183.

¹¹⁹ Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1979, s.228-229.

olmayacaktı. Çünkü iki şekilde de Kıbrıs NATO içerisinde kalacaktı¹²⁰. ABD'nin, Kıbrıs'taki soruna bu şekilde bakması, Türkiye açısından üzüntü ile karşılanacaktı. Belki de Kıbrıs olaylarına ABD müdahale etmiş olsa, bu denli Kıbrıs'ta Türkler katledilmiş olmayacaktı. Aynı zamanda Türkiye'nin müttefik olarak gördüğü ABD, belki de “Çirkin Amerikalı”ya dönüşmeyecekti.

Kıbrıs'taki Türklere yapılanlar ve Yunanistan'ın Türkiye aleyhtarlığı, Türk kamuoyunda büyük tepkiler uyandırmaya başlamıştır. 6 Eylül 1955 tarihinde Selanik'te bulunan Atatürk'ün evine bomba atıldığı haberi ile İstanbul, Ankara ve İzmir'de Rumlara karşı gösteriler yapılmış, gösteriler taşkınlıklara neden olurken Rumlara ait işyerleri kundaklanmış ve büyük bir mal kaybına uğratılmıştır¹²¹. Bu olay, Türkiye'nin o meşhur geçmişine hiçte yakışmayan 6/7 Eylül Olayları olarak tarihe geçmiştir.

Fotoğraf: 11

“Atatürk'ün Selanik'teki Evine Bomba Atıldığı Haberi”

İstanbul Ekspres, 6 Eylül 1955.

Asılsız olduğu sonradan öğrenilen bu haberi ilk olarak İstanbul Ekspres gazetesi duyurmuş¹²² ve bir gün sonra başta İstanbul olmak üzere tüm Türkiye basınında yer almıştır.

¹²⁰ Fatma Gül Keskintaş, *Kıbrıs Sorununun Türk-Amerikan İlişkilerine Yansıması: Johnson Mektubu (1960-1965)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005, s.70.

¹²¹ *Yeni İstanbul*, 7 Eylül 1955; Ayrıntılı bilgi için bkz. Gönübol, Bilge, *a.g.e.*, s.338.

¹²² *İstanbul Ekspres*, 6 Eylül 1955.

O günü Milliyet gazetesi şöyle anlatmıştır; Taksim meydanında toplanan mahşeri kalabalık ellerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün resimleri ile Türk bayrağı ve Kıbrıs Türk'tür pankartları taşımaktadır. Hep bir ağızdan “Atatürk'ün doğduğu eve el uzattırmayız!”, “Aziz Atatürk'ün doğduğu eve göz dikenler kahrolsun!” diye haykırmaktadır. Önce bir Rum'a ait manava bayrak asmasını söyleyen bir grup dükkâna bayrak asılmaması üzerine dükkânı birkaç dakika içerisinde yerle bir etmiştir. Daha sonra İstiklal caddesine giren gruplar sağlı sollu Rumlara ait bütün dükkânların içini dışına çıkartmışlardır. Ardından Karaköy'de bulunan Rum işyerleri dağıtılmıştır. Kumkapı, Samatra, Yedikule ve civarında 70'e yakın kilise ateşe verilmiştir. Kısacası İstanbul'un neredeyse bütün semtlerinde Rumlara ait işyerleri, dükkânlar ve hatta evlerindeki eşyalar sokaklara atılmış, yakılmış ve harabeye çevrilmiştir. İzmir'de de durum daha iyi değildir. Yunan Konsolosluğu ateşe verilmiş, Yunan pavyonu ve Yunan bayrakları da ateşe verilmiştir. Hükümet aynı gün olaylardan dolayı saat 24 civarında İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetimi ilan etmiştir. Fakat ilerleyen saatlerde yani sabah saatlerinde duruma hâkim olan Hükümet sıkıyönetimi kaldırılmıştır¹²³.

Fotoğraf: 12

“İzmir'deki ve İstanbul'daki Rumlara Ait İşyerlerine Yapılan Saldırıları”

Milliyet, 7 Eylül 1955.

¹²³ Milliyet, 7 Eylül 1955.

ABD tarafından o güne kadar pek ilgi görmeyen Kıbrıs konusu, üç NATO üyesi ülkenin batı dünyasında karışma ihtimali göz önüne alınarak uyarılma gereksinimi duyulmuştur. ABD Dışişleri Bakanı J.F. Dulles tarafından Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'e, bir mesaj gönderilmiştir. Bu mesajla NATO üyesi ülkelerin dayanışmasından, komünist yayılmasından ve bu yayılmanın önlenmesi için Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardımlardan bahsetmiş olup, ayrıca Yunanistan ile olan münasebetlerimize bir kötülük getirilmemesi konusunda Hükümet uyarılmıştır¹²⁴.

¹²⁴ Gönübol, Bilge, **a.g.e.**, s.339.

İKİNCİ BÖLÜM

II- JOHNSON MEKTUBU VE TÜRK KAMUOYUNA AÇIKLANMASI

Tarihe “*Johnson Mektubu*” olarak geçen bu olay; ABD Başkanı Lyndon Baines Jonhson’un, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü’ye iletmek üzere Türkiye’deki ABD Büyükelçisi Raymond Hare’ye 5 Haziran 1964 tarihinde şifreli teleks ile gönderdiği ve EK-I’de yer alan bir mesajdır¹²⁵. Mesaj önce kamuoyundan saklanmış, yaklaşık bir buçuk yıl aradan sonra 13 Ocak 1966 tarihinde EK-II’de yer alan Hürriyet gazetesinde tam metin olarak yayımlanmıştır. Daha sonra da hükümet tarafından halka açıklanmak zorunda kalmıştır. Böylece bu olay tarihe ünlü “*Johnson Mektubu*” olarak geçmiştir.

Bu mektubu o kadar önemli kılan unsur; Türk-Amerikan ilişkilerinin yönünü değiştirmesi, daha açık bir ifade ile Türk-Amerikan ilişkilerini alt üst etmesidir. Fahir Armaoğlu bu olayı şu şekilde yorumlamıştır: “*Nasıl 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini Türk-Amerikan münasebetlerinde bir dönüm noktası olmuş ise 5 Haziran 1964 tarihli Johnson Mektubu da Truman Doktrini’nin açmış olduğu sağlam bir dönemi tersine çeviren bir dönüm noktası olmuştur*”¹²⁶.

Johnson mektubunun Türk-Amerikan ilişkilerini nasıl etkilediğini Kemal Arı şöyle ele almıştır: “...ABD Başkanı Johnson’un 5 Haziran 1964 tarihinde Türkiye Başbakanı İsmet İnönü’ye gönderdiği mektup, Türkiye’de artık zaten ters yüz olmaya başlayan Amerikan algısını, bütünüyle dipten doğru itiverdi”¹²⁷.

Milliyet gazetesi yazarı Abdi İpekçi’nin yorumu da şu şekildedir: “*Herhalde son olay (Johnson Mektubunu kastetmektedir) Türk-Amerikan münasebetlerinin bir dönüm noktasını teşkil edecektir. Gerçi Amerikalı dostlarımız kendilerine gösterilen her kırgınlığı “geçici” telakki etmek ve Türk dış siyasetindeki değişiklik ihtimallerini “şantaj” olarak değerlendirmek eğilimindedirler. Kendilerine bu güveni yapmakta oldukları yardımlardan vazgeçemeyeceğimiz konusunda besledikleri kanaatin verdiği anlaşılmaktadır. Ancak Amerikalı dostlarımız dış politikada meselelerinde sık sık yanılmışlardır. Şayet Türkiye’deki*

¹²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Haluk Şahin, **Johnson Mektubu**, Gendaş Yay. , İstanbul, 2002, s.16.

¹²⁶ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C.I-II, Alkım Yay., İstanbul, 1995, s.789.

¹²⁷ Kemal Arı, **Türk Devrim Tarihi II**, Burak Kitabevi Yay., İzmir, 2011, s.502.

gelişmeleri de yukarıda tahlile çalıştığımız şekilde değerlendiriyorlarsa yeni bir yanlışma arifesindeler. Zira Türk kamuoyu şimdi her şeyin üstünde tuttuğu Kıbrıs davasında ABD tarafından bir ihanete uğradığını görürse münasebetlerini bir şantaj olarak değil, fakat tabii bir tepki neticesinde gözden geçirecektir... ”¹²⁸.

Fahir Armaoğlu, “ABD Cumhurbaşkanı Lyndon B. Johnson’un 5 Haziran 1964 tarihinde Türkiye Başbakanı İsmet İnönü’ye yazdığı bu mektup, 1963-65 Kıbrıs bunalımının en mühim hadisesi olduğu kadar, belki bundan da fazla, gerek Türk-Amerikan münasebetlerinde, gerek Türk dış politikasında yeni bir dönemi başlatan bir belgedir”¹²⁹. diyerek meseleyi açıklamaya çalışmıştır.

İşte, yazarlarında belirttiği gibi gerçekten de bu mektup Türk-Amerikan ilişkilerin de bir dönüm noktası haline gelmiştir.

Johnson mektubu üslubuyla da dikkat çekici olmuştur. Diplomatik estetiği olmayan bu mektubun sanki tehdit eder şekilde yazılması da oldukça aşikâr olmuştur. Haluk Şahin’in aktarımıyla mektubu sonradan gören ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı ve aynı zamanda Kıbrıs uzmanı George Ball “Hayatımda bu kadar gaddar bir diplomatik mesaj görmedim”¹³⁰ demiştir. Görüldüğü gibi ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı dahi mektubun üslubunun katı ve sert olduğunu belirtmiştir.

Dikkat edilmesi gereken bir hususta, Türkiye’de görev yapmış Amerikalı diplomatlara Türkiye’de ne zaman görev yaptıkları sorulduğunda “Mektuptan önce”, “Mektuptan sonra” diyerek cevap vermektedirler¹³¹. Bu mektup Amerikalı diplomatlar tarafından da sanki bir milat olarak görülmektedir. Esasen öylede olmuştur. Çünkü bu mektup bir dönemi bitirip, bir yeni dönemi başlatmıştır.

1- Lyndon Baines Johnson

Johnson, 27 Ağustos 1908 tarihinde ABD’nin Teksas eyaletinin Stonewall kasabasında doğmuştur. Tam adı Lyndon Baines Johnson olmasına rağmen genellikle Lyndon B. Johnson veya kısaca LBJ ya da Johnson olarak anılır. Johnson, 22 Kasım 1963 -

¹²⁸ Milliyet, 10 Haziran 1964.

¹²⁹ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s.266.

¹³⁰ Aktr. Şahin, *a.g.e.*, s.10.

¹³¹ Abdi İpekçi, “Mektup ve Ötesi”, *Milliyet*, 17 Mayıs 1970.

20 Ocak 1969 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Başkanlığını yapmış ve aynı zamanda ABD'nin 36'ncı başkanıdır¹³². Başkanlığa John F. Kennedy'nin bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine 22 Kasım 1963 tarihinde onun yerini geçmiştir¹³³.

Fotoğraf: 13

*"Lyndon Baines Johnson"*¹³⁴

*"Johnson Başkan Olarak And İçerken,
Solunda Jacqueline Kenndy Görülüyor"*¹³⁵

Johnson, 1934 yılında genç yaşta Amerikan Temsilciler Meclisine üye seçilmiş, daha sonra 1948 yılında Senatoya, 1960 yılında da Başkan adayı John F. Kennedy tarafından Demokratik Parti'den Başkan Yardımcılığına aday gösterilmiştir¹³⁶. Çekişmeli geçen başkanlık seçiminde Cumhuriyetçi Parti'nin adayı Richard Nixon'dur. Seçimi Kennedy ve Johnson ikilisi çok az farkla kazanır. Kennedy, Başkan Yardımcılığına getirdiği Johnson'a pek fazla bir yetki vermemiştir. Yani şöyle de söylenebilir; Johnson, Kennedy'nin başkanlığı döneminde hep arka planda kalmıştır¹³⁷.

Başkan Kennedy'nin bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra 22 Kasım 1963 tarihinde beklenmedik bir şekilde başkanlığa Johnson geçmiştir. Bir sonra ki seçimde

¹³² Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, C.12, Ana Yay. A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica Inc., İstanbul, 1993, s.303.

¹³³ Büyük Larousse-Sözlük ve Ansiklopedisi, C.12, Milliyet Yay., İstanbul, 1986, s.6103

¹³⁴ Meydan Larousse-Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C.6, Meydan Yay., İstanbul, 1971, s.698.

¹³⁵ Gelişim Hachette-Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, C.6, Gelişim Yay., İstanbul, 1983, s.2167.

¹³⁶ Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, s.303.

¹³⁷ A.g.e., s.303.

Amerikan tarihinin en yüksek oy oranlarından birini (15 milyon) kazanarak tekrar başkanlığa seçilmiştir¹³⁸.

Johnson'un başkanlığa geçmesiyle Vietnam Savaşı¹³⁹ iyice büyümüşü. ABD, o zamanlar ikiye ayrılmış olan Vietnam'da, Güney Vietnam'ı desteklerken, Sovyetler Birliği ile Çin'de Kuzey Vietnam'ı desteklemekteydi. Aslında, Johnson ABD'nin Vietnam'daki iç savaşa karışması konusunda isteksizdi. Ancak Güney Vietnam'ın Kuzey Vietnam'a yenik düşmesi halinde bütün Uzakdoğu ülkelerinin Sovyet yayılmasının eline düşeceğinden endişe edilmekteydi. 1964 yılında Tonkin körfezinde Kuzey Vietnam'ın bir ABD destroyerine saldırdığı gerekçesiyle ABD kongresi Johnson'a Vietnam'daki Amerikan güçlerini arttırması yetkisini verdi. Bu olay ABD için Vietnam'da bir dönüm noktası olmuştur. Bu olaydan sonra ABD git gide kendisini kanlı bir savaş olan Vietnam Savaşı'nın içinde bulmuştur.

Johnson'un en büyük ideali ABD'de Refah Toplumu (Great Society) adını verdiği yoksulluktan arındırılmış herkesin yeterli sağlık koşullarına sahip olduğu refah bir ülke kurmaktı¹⁴⁰. Bu amaçla Medicare adı verilen özürllülere ve 65 yaşın üzerindeki yurttaşlara ücretsiz sağlık hizmetleri getiren bir sağlık sigortası sistemi kurdu. Irkçılığı ortadan kaldırmak için, 1964 ve 1968'de iki yurttaşlık hakları yasasının çıkmasını sağlayarak, 1965 yılında siyahîlerin oy kullanımının önündeki engelleri kaldırmıştır¹⁴¹. Onun döneminde yoksulluk belirgin oranda düşmüş ve siyahîlerin ekonomik durumunda düzelmeye gözlemlenmiştir¹⁴².

1968 yılına gelindiğinde 500.000'i aşan Amerikan askerinin Vietnam'da bir sonuç alamaması onun siyasi ilerleyişinin de sonu oluyordu¹⁴³. Öyle de oldu ve seçimlerde bir kez daha başkan seçilme hakkına sahip olmasına rağmen adaylığını koymamaya karar verdi.

ABD Başkanları içerisinde Türkiye'yi ilk ziyaret eden Johnson, 64 yaşında 22 Ocak 1973 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

¹³⁸ **Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi**, C.8, Görsel Yay., İstanbul, 1984, s.4568.

¹³⁹ Vietnam Savaşı'nın ayrıntısı için bkz. Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.s.524-534.

¹⁴⁰ **Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi**, s.4568.

¹⁴¹ **Gelişim Hachette-Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi**, s.2167.

¹⁴² **Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi**, s.4568.

¹⁴³ **A.g.e.**, s.4568.

2- Johnson Mektubu ve Türk Kamuoyu

Johnson mektubu yaklaşık 1,5 yıl kamuoyundan gizlendi. Yani 5 Haziran 1964 tarihinde gelen mektup, ancak 13 Ocak 1966 tarihinde kamuoyuna duyuruldu. Açıklanması devlet sırrı diye mi? Yoksa siyasi rant kavgasından mıdır? Bilinmez, ama şu bir gerçektir ki Kıbrıs'a olan müdahaleyi 10 yıl geriye bıraktırmıştır. Metin Toker bunu şu şekilde dile getirmiştir: “...Benim bildiğim kadarı, biz Kıbrıs'a ciddi olarak ilk defa çıkartma yapmaya İsmet Paşa'nın başkanlığında, 1964 yazında azmettik. O teşebbüsümüz de Johnson'un ünlü mektubuyla durdurulmuştur...”¹⁴⁴.

Türk kamuoyu, mektubun varlığını gelişinden bir-iki gün sonra basından öğrenilmiştir¹⁴⁵. Cumhuriyet gazetesinde şu şekilde bir manşet atılmıştır: “Johnson İnönü'yü Washington'a davet etti”¹⁴⁶. Aynı gün Milliyet gazetesinde mektubun gelişi konusunda “Çıkartma Geri Kaldı, (Johnson, Dün İnönü'ye Özel Bir Mesaj Göndererek İstişare Ricasında Bulundu), İnönü ABD'ye Davet Olundu”¹⁴⁷ şeklinde manşet atılmıştır.

Fotoğraf: 14

“İsmet İnönü'nün ABD Ziyaretinde Johnson ile Tokalaşması”¹⁴⁸

Aslında 1964 yılında gelen mektubun açıklanması İnönü Hükümetine düşmekte idi. Fakat İnönü Hükümeti mektubun açıklanmasını uygun bulmamış, 1965 yılındaki seçimlerden sonra hükümet değişikliğiyle Demirel Hükümetine mektupların açıklanması yönünde baskı yapmıştır. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel mektupların açıklanmasını

¹⁴⁴ Metin Toker, *İnönü'nün Son Başkanlığı 1961-1965*, Bilgi Yay., Ankara, 1992, s.195.

¹⁴⁵ Johnson'dan bir mektup geldiğini kamuoyu öğrenmiş, fakat içeriği bilinmemektedir.

¹⁴⁶ *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1964.

¹⁴⁷ *Milliyet*, 6 Haziran 1964.

¹⁴⁸ Fotoğraf için bkz. Şahin, *a.g.e.*, kapak sayfası.

istemediği için sürekli ertelemiştir. 1966 yılının Ocak ayında yapılan senato ve millet meclisinde gerçekleştirilen Kıbrıs genel görüşmelerinde Demirel Hükümeti, 5 muhalefet partisinin¹⁴⁹ ısrarlarına rağmen Johnson mektubunun yayımlanması için ABD'nin izni gerektiğini ileri sürmüştür¹⁵⁰.

Basın konuyu yakından takip etmiş ve zaman zaman gazetelerde mektubun varlığı hakkında bilgiler verilmiştir. En son Milliyet gazetesinin 4 Ocak 1966 tarihli sayısında ABD Büyükelçisi Parker Hart'ın verdiği demecini; *“ABD çıkarmaya engel olmadı, Türkiye'ye sadece tavsiyede bulunuldu”*¹⁵¹ yazmaktadır. Büyükelçisi Hart'a, gazetecilerin *“Türkiye, Kıbrıs'a müdahalede bulunursa Amerikan Hükümeti bir ikinci defa bu müdahaleye mani olacak mıdır?”* sorusu üzerine Hart şöyle demiştir; *“Şu andaki faraziyenizin... ne olacağını ben kestiremem. Ancak, Kıbrıs'a yapmak istediniz müdahale teşebbüsüne hiçbir zaman hükümetim tarafından engel olunmamıştır. Sadece... dost ve kardeş olarak hükümetinize hükümetimiz tavsiyelerde bulunulmuştur”*¹⁵² cevabını vermiştir. Görüldüğü üzere mektubun o sert üslubu Büyükelçi tarafından sadece tavsiye olduğu şeklinde söylenirken Kıbrıs'a yapılacak olan müdahaleyi durdurduğu da yalanlanmıştır. Fakat kamuoyunda oluşan Kıbrıs çıkarmasını ABD'nin engellediği gerçek mi yoksa yalan mı? Düşüncesinin netliğe kavuşması gerekiyordu. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin¹⁵³, ABD Büyükelçisinin açıklamaları karşısında bu karmaşayı mektubun yayınlanmasıyla çözülebileceğini açıklamıştır. Bunun üzerine Başbakan Süleyman Demirel mektubun açıklanabileceğini, parti grubunda konunun görüşüleceğini ve diğer partilerinde herhangi bir olumsuz görüşü olmadığı takdirde mektubun iç politikada da istismar edilme olasılığı doğduğundan açıklanmasının uygun olacağını belirtmiştir¹⁵⁴. Fakat şu hususta vardır ki Başbakan Süleyman Demirel aslında mektubun açıklanmasını istememektedir. Millet Meclisi'nde olduğu gibi, Senato'da da Johnson mektubunun açıklanmasına mani olunmasını istemiştir¹⁵⁵.

Bir gün sonra Abdi İpekçi'nin *“Başbakanın Basın Toplantısı ve Yine Mesaj Meselesi”* başlıklı makalesinde *“... Johnson, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede*

¹⁴⁹ Dönemin muhalefet partileri şunlardır; CHP, MP, YTP, TİP, CKMP.

¹⁵⁰ **Yeni Asır**, 14 Ocak 1966.

¹⁵¹ **Milliyet**, 4 Ocak 1966.

¹⁵² **Yeni Asır**, 4 Ocak 1966.

¹⁵³ Feridun Cemal Erkin, 1962-1965 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. Yani Johnson mektubunun geldiği dönemde Dışişleri Bakanı görevinde bulunmaktaydı.

¹⁵⁴ **Milliyet**, 4 Ocak 1966.

¹⁵⁵ **Yeni Asır**, 4 Ocak 1966.

NATO için verilmiş silahları ve NATO'ya ayrılmış birlikleri kullanamayacağını hatırlatmıştır. Asıl önemlisi Türkiye'nin yapacağı bir harekât karşısına Sovyet Rusya çıkarsa, NATO'nun böyle bir Rus müdahalesini NATO'ya yapılmış addetmeyebileceğini, yani bu durumda Türkiye'nin yalnız kalabileceğini bildirmiştir... Bu nitelikte bir mesaj için bazı uyardan ibaret tavsiyeler deyimini kullanırsa bu ifade tarzı gerçek durum hakkında yanıltıcı bir intiba yaratacak niteliktedir. Zira... bir tavsiye değil, bir ihtar, hatta bir tehdit olduğunu ortaya koymaktadır. Bütün bu tartışmalardan sonra... herkesin gerçeği anlayabilmesi için meşhur mesajın açıklanması artık herhalde zorunlu bir hale gelmiştir”¹⁵⁶ demiştir.

Mecliste Kıbrıs için genel görüşmeler başlamış ve bu görüşmede Tabi Senatör Ahmet Yıldız, ABD'nin yani Johnson'un yazdığı mektubun açıklanmasını istemiş ve *“1963'den bu yana baş sorumlu ABD'dir. Türk-Amerikan dostluğunu bozan ne Amerikan milleti, ne Türk halkıdır. Sadece Johnson'un politikasıdır”*¹⁵⁷ diyerek Kıbrıs politikasını eleştirmiştir.

Sonraki gün senatoya verilen iki önergede Johnson'un İnönü'ye yazdığı mektubun açıklanması istenmiş fakat senato başkanı iç tüzük hükümlerine göre önergeyi oya koyamayacağını bildirmiştir. Mektubu İnönü'nün daha önce gizli oturumda açıkladığını ve 10 yıl geçmeden gizli oturum zabıtlarının açıklanmayacağı belirtilmiş, bunun üzerine de usul tartışmaları senatoda başlamıştır. Kıbrıs görüşmelerinin üçüncü günü yani son gününde CHP'liler tarafından verilen Johnson'un mektubunun açıklanması konusundaki önergelerin başkan tarafından oylamaya konulmaması anayasaya aykırı olup olmadığı iddiaları tartışmalarıyla son bulmuştur. Bir-iki gün daha hükümetin Kıbrıs politikası tartışmaları devam etmiş fakat eski sıcaklığını koruyamamıştır. Fakat 13 Ocak 1966 tarihi geldiğinde yaklaşık 1 yıl 7 ay önce Johnson'un İnönü'ye yazdığı, açıklanmasının kanunen uygun bulunmadığı ünlü mektup basına sızdırılacaktır.

Hürriyet gazetesi başyazarlarından Cüneyt Arcayürek 13 Ocak 1966 tarihinde Johnson mektubunun içeriğini Hürriyet gazetesinin manşetinden kamuoyuna duyurmuştur¹⁵⁸. Gazetenin baş kısmı *“Hadiseler yaratan mektubun tam metnini açıklıyoruz:”* şeklinde başlamış olup, ardından şu şekilde devam etmektedir: *“Herkesin merak ettiği mektubu elde edip açıklamak bir gazetecilik görevidir Cüneyt Arcayürek*

¹⁵⁶ **Milliyet**, 5 Ocak 1966.

¹⁵⁷ **Milliyet**, 7 Ocak 1966.

¹⁵⁸ **Hürriyet**, 13 Ocak 1966.

bildiriyor: Aylardır Türk kamuoyu milli bir Kıbrıs konusu ve bu konunun önemli dayanaklarından birisi olan “Amerikan Bileşik Devletleri Başkanı Mr. Johnson’un mektubu” ile yakında ilgileniyor... biz gazetecilerin üzerine düşen tek görev Johnson’un mektubunu tam metin halinde ele geçirmek ve onu gazetelerimize vermektir. Ben, bugün bu görevi yapıyorum. Bu mektubun nasıl elde edildiği hakkında önümüzdeki günlerde bazı müthiş yorumları ve bağlantıları duyabilir ve okuyabilirsiniz. Çünkü her büyük olay üzerinde insanlar düşünür, konuşur. Johnson’un mektubunun ele geçirilip Hürriyet’te yayınlanması üzerinde de en az Meclis ve Senato’da konuşulduğu kadar laf edilecektir. Ama tarafsız bir gazete olarak Hürriyet, böyle bir mektubu ele geçirip yayınlamak suretiyle yaptığı gazetecilik görevinden sadece, şeref duyar”¹⁵⁹.

Bunun cümlelerin ardından Arcayürek; ünlü Johnson mektubunu tam metin olarak aynı gazetede yayımlamıştır. Mektubun içeriğini maddeler halinde şu şekilde vermiştir: “Tek taraflı harekete geçemezsiniz”, “Sovyetler müdahale ederse...”, “Sert tepki göreceksiniz”, “Bizim silahları kullanamazsınız”, “Kıbrıslı Türkleri toptan imha ederler”, “Güvenlik ve refahınızı düşünüyoruz”, “Menfaatinizle alakadarsınız”, “Geniş çapta muhasamata yol açar” ve “Her türlü kararı geri bırakın”¹⁶⁰. Bu başlık ve başlıklar altındaki açıklamalarla, zaten varlığı bilinen mektubun içeriği de kamuoyu tarafından öğrenilmiş olundu.

Karikatür: 2

“Johnson Mektubunun Türk Kamuoyuna Açıklanmasının Karikatürize Edilmesi”

Akbaba, Cilt 10, Sayı 6 (2 Şubat 1966).

¹⁵⁹ Hürriyet, 13 Ocak 1966.

¹⁶⁰ Hürriyet, 13 Ocak 1966; Daha geniş bilgi “Johnson Mektubunun İçeriği Nelerden Bahsediyordu?” konu başlığı altında verilmiştir.

Mektubun bu şekilde açıklanmasından sonra ertesi gün yani 14 Ocak 1966 tarihli tüm gazetelerde mektubun içeriği yayımlanmıştır. Aynı gün Hükümet mektupların açıklanması kararını almıştır. Hürriyetin 14 Ocak 1966 tarihli sayısında “*Johnson’un mektubunun gazetemizde yayınlanması üzerine Hükümet mektupları açıklama kararı aldı*”¹⁶¹ başlığı yer almıştır. Ayrıca, Arcayürek mektubun açıklanmaması konusunu partiler arasındaki şu çekişmelerden kaynaklandığını düşünmekte ve şöyle demektedir: “...Son Kıbrıs genel görüşmeleri vesilesiyle, bu mektup, bir esrar, okunulmasından kaçınılan dehşetengiz bir vesika olarak siyaset sahnesine tekrar çıkmıştır. İktidarı zamanında, bu mektubu ortaya çıkarmaması için elinden gelen hiçbir şeyi esirgemeyen CHP, Melis’te “Johnson mektubunu politikasına tek mesnet yapmıştır. İktidar partisi AP’de, bu mektubu CHP’nin ısrarı ile okutmamak için vazgeçmek istemediği bir inatla, direnmiştir. Mektubu elinde tutan CHP, görevin iktidara düştüğünü söylemeyerek açıklamaktan kaçınmakta, hükümetin görüşü ise en yetkili ağızdan “İcap ettiği takdirde yayınlanacağı” şeklinde bildirilmektedir. İktidar-muhalefet Meclis’te ve Senato’da, içeride, dışarıda her yede açıklansın mı açıklanmasın mı diye tartışa dursunlar...”¹⁶².

Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı müdahale ile ilgi Amerikan Büyükelçisi Parker Hart’ın, gazetecilerden gelen soru üzerine verdiği yanıt sanki siyasetçileri andırır tiptendi. Gazetecinin sorusu şu şekilde gelmiştir: “*Türkiye, Kıbrıs’a müdahalede bulunursa Amerikan Hükümeti bir ikinci defa bu müdahaleye mani olacak mıdır?*” Hart’ın cevabı ise “*Şu andaki faraziyenizin gerçek ölçüsü karşısında ABD’nin tutumunun ne olacağını ben kestiremem. Ancak, Kıbrıs’a yapmak istediğiniz müdahale teşebbüsüne hiçbir zaman hükümetim tarafından engel olunmamıştır. Sadece bu bölgedeki barışın idamesi için, her zaman olduğu gibi, dost ve kardeş devlet olarak hükümetinize hükümetimiz tavsiyelerde bulunmuştur*”¹⁶³ şeklinde olmuştur. Abdi İpekçi, ABD Büyükelçisi Hart’ın verdiği bu cevabı yorumlarken aslında daha açıklanmamış olan mektubun içeriğini biliyormuş gibi gazetede köşe yazısına şöyle yazıyordu: “...Johnson, Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı bir müdahalede NATO için verilmiş silahları ve NATO’ya ayrılmış birlikleri kullanamayacağını hatırlatmıştır. Asıl önemlisi Türkiye’nin yapacağı bir harekât karşısına Sovyet Rusya

¹⁶¹ Hürriyet, 14 Ocak 1966.

¹⁶² Hürriyet, 13 Ocak 1966.

¹⁶³ Milliyet, 4 Ocak 1966.

çıkarsa, NATO'nun böyle bir Rus müdahalesini NATO'ya yapılmış addetmeyebileceğini, yani bu durumda Türkiye'nin yalnız kalabileceğini bildirmiştir”¹⁶⁴.

3- Johnson Mektubunun İçeriği Nelerden Bahsediyordu?

Kamuoyu gazetelerden öğrendiği kadarıyla ABD Başkanı Johnson'dan bir mektubun geldiğini biliyordu. Fakat içeriği köşe yazarlarının yazdığı kadarıyla bilinmekte idi. Ancak gerek medya gerek siyasi çevreler mektubun açıklanması yönünde hükümete baskılar yapmış ve sonunda Hürriyet gazetesinde mektubun içeriği yayımlanmıştır¹⁶⁵.

Şimdi, 5 Haziran 1964 tarihinde ABD Başkanı Johnson'un, Türkiye Başbakanı İnönü'ye diplomatik açıdan hiç estetik olmayan ve sert bir üslup kullanılarak yazdığı bu mektubu maddeler halinde sıralayarak anlatmaya çalışalım.

Fotoğraf: 15

“Jonhson'un ve İnönü'nün Mektuplarının Gazetede Yorumlanması”

Hürriyet, 16 Ocak 1966.

¹⁶⁴ Milliyet, 5 Ocak 1966.

¹⁶⁵ 13 Ocak 1966 tarihli Hürriyet gazetesi manşetinde Johnson mektubunu açıklarken paragrafları özet cümleler halinde başlık atmıştır. Örneğin mektubun ilk üç paragrafında Kıbrıs'a müdahalede ABD'nin görüşünün alınması hususunu belirtirken gazete bunu açıkça yazmadan önce başlıkla pekiştirmiştir. Bu başlık “Tek Taraflı Harekete Geçemezsiniz” şeklindedir. Ve diğer paragrafların özet cümleleri şu şekildedir; “Sovyetler Müdahale Ederse...”, “Sert Tepki Göreceksiniz”, “Bizim Silahları Kullanamazsınız”, “Kıbrıslı Türkleri Toptan İmha Ederler”, “Güvenlik ve Refahınızı Düşünüyoruz”, “Menfaatinizle Alakadarsınız”, “Geniş Çapta Muhasamata Yol Açar” ve son olarak “Her Türlü Kararı Geri Bırakın”.

3.1. Johnson Mektubunun Ana Hatları¹⁶⁶

ABD tarafından Türkiye'nin bağımsızlığına, egemenliğine ve özgürlüğüne uzanan o mektubun ana hatlarını belirterek, altına mektubun içeriğini yazmayı uygun bulduk;

1. Johnson, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapılacağı müdahale için ABD ile istişarede bulunması gerektiğini söylemektedir. Çünkü Türkiye'nin böyle bir olay karşısında daha önceden Amerika Birleşik Devletleri ile istişarede bulunacağını taahhüt ettiğini yazmaktadır. Mektubun ilk paragrafı şöyledir;

“Sayın Bay Başkan,

Türkiye Hükümetinin, Kıbrıs'ın bir kısmını askeri kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare vasıtası ile sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi surette endişeye sevk etmektedir. En dostane ve açık şekilde belirtmek isterim ki, geniş çapta neticeler doğurabilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından takip edilmesini, Hükümetinizin bizimle evvelden tam bir istişarede bulunmak hususundaki taahhüdü ile uyuşur saymıyorum. Büyükelçi Hare, görüşlerimi öğrenmek üzere kararınızı birkaç saat tehir etmiş olduğunuzu bana bildirdi.”

2. ABD yıllarca Türkiye'yi maddi yönden desteklemiş bir müttefik ülke olarak; böylesine önemli sonuçları olacak bir harekâta istişare de bulunacak ülke olarak kendisinin görülmesini rica etmektedir. Ve mektubun ikinci paragrafı şu şekildedir;

“Yıllar boyunca Türkiye'yi en sağlam şekilde desteklediğini ispat etmiş olan ABD gibi bir müttefikin, bu şekilde neticeleri olan tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakılmasının, Hükümetiniz bakımından doğru olduğuna hakikaten inanıp inanmadığınızı sizden sorarım. Bundan ötürü böyle bir harekete girişmeden önce Amerika Birleşik Devletleri ile tam istişarede bulunmak mesuliyetini kabul etmenizi hassaten rica etmek mecburiyetindeyim.”

3. Tek taraflı olarak harekete geçme şartlarının oluşmadığı vurgulanmış ve 1960 Garanti Antlaşması gereğince karşılıklı görüşmelerin yapılması gerektiğini böyle bir görüşmenin de yapılmadığı için tek taraflı olarak harekete geçilemeyeceği belirtilmektedir.

¹⁶⁶ Johnson ve İsmet İnönü'nün mektubunun aslının bir kopyası resmi olarak T.C. Dışişleri Bakanlığından talep edilmiştir. Fakat Johnson mektubuna ulaşamadığı, İsmet İnönü'nün mektubunun ise gizlilik dereceli olduğu gerekçesi ile verilemediği bildirilmiştir. Bu nedenle iki mektubun içeriği için bkz. Erim, **a.g.e.**, s.s.304-309; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 267-269; Şahin, **a.g.e.**, s.s. 121-125; Kısmen bkz. **Hürriyet**, 13-16 Ocak 1966.

Ayrıca bu harekâtın *Taksim* yolunda atılan bir adım olduğunu vurgulamakta olup, mektubun üçüncü paragrafı şöyledir;

“1960 tarihli Garanti Antlaşması hükümleri gereğince böyle bir müdahalenin caiz olduğu kanaatinde bulunduğunuz intibaindayım. Bununla beraber, Türkiye’nin düşündüğü müdahalenin, Garanti Antlaşması tarafından açıkça yasaklanan bir hal sureti olan taksimi gerçekleştirme gayesine yönelmiş olacağı yolundaki anlayışımıza dikkatinizi çekmek zorundayım. Ayrıca, söz konusu Antlaşma, teminatçı devletler arasında istişareyi gerektirmektedir. Birleşik Amerika, bu durumda bilcümle istişare imkanlarının hiçbir şekilde tüketilmediği ve dolayısıyla tek taraflı harekete geçme hakkının henüz kullanılamayacağı kanaatindedir.”

4. Türkiye’nin bu kararı; bir Türk-Yunan savaşına yol açabileceği hususu öngörüldüğü ve iki NATO üyesi devletin böyle bir savaş içine giremeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca Kıbrıs’a yapılacak olan müdahale durumunda; Sovyetler Birliği’nin olaya karışabileceği bunun sonucunda Türkiye’ye yapılacak herhangi bir Sovyet müdahalesinde NATO üyesi diğer ülkelerin Türkiye’yi koruma olanaklarının olmadığı belirtilmiştir. Çünkü Türkiye diğer NATO üyesi ülkelerle istişarede bulunmadı gerekçe olarak gösterilmiş olup, mektubun dördüncü paragrafı şöyle devam etmektedir;

“Diğer taraftan, Bay Başkan, NATO vecibelerine de dikkatlerinizi çekmek mecburiyetindeyim. Kıbrıs’a vaki olacak Türk müdahalesinin, Türk-Yunan kuvvetleri arasında askeri bir çatışmaya götüreceği hususunda zihninizde en ufak bir tereddüt olmamalıdır. Dışişleri Bakanı Rusk, Lahey’de yapılan son NATO Bakanlar Konseyi toplantısında, Türkiye ile Yunanistan arasında bir harbin kelimenin tam manasıyla “düşünülemez” olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemişti. NATO’ya iltihak, esası icabı olarak, NATO memleketlerinin birbiriyle harp etmeyeceklerini kabul etmek demektir. Almanya ve Fransa, NATO’da müttefik olmakla yüzyıllık husumet ve düşmanlıklarını gömmüşlerdir. Aynı şeyin Yunanistan ve Türkiye’den de beklenmesi gerekir. Ayrıca, Türkiye tarafından Kıbrıs’a yapılacak askeri bir müdahale Sovyetler Birliğinin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan Türkiye’nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye’yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.”

5. Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs'ta barışı korumak için çaba harcadığı, Türkiye'nin herhangi bir müdahalesi sonucu bu çabanın boşa gideceği ve Birleşmiş Milletler'in bu harekâta çok büyük bir tepki göstereceğini yazmıştır. Mektubun beşinci paragrafı şu şekildedir;

“Diğer taraftan, Bay Başkan, bir Birleşmiş Milletler üyesi olarak Türkiye'nin vecibeleri dolayısıyla da endişe duymaktayım. Birleşmiş Milletler Ada'da sulhu korumak için kuvvet temin etmiştir. Bu kuvvetlerin vazifesi zor olmuştur, fakat geçen son birkaç hafta zarfında, Ada'daki şiddet hareketlerinin azaltılmasında tedrici bir şekilde başarılı olmuşlardır. Birleşmiş Milletler arabulucusu henüz işini bitirmemiştir. Hiç şüphem yok ki, Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğu, Birleşmiş Milletler gayretlerini baltalayacak olan ve bu zor meseleye Birleşmiş Milletler tarafından makul ve barışçı bir hal tarzı bulunmasına yardım edebilecek herhangi bir ümidi yıkacak olan Türkiye'nin tek taraflı hareketine en sert şekilde tepki gösterecektir.”

6. ABD tarafından Türkiye'ye yapılan askeri yardımların daha önce imzalanmış antlaşmalar uyarınca ne şekilde ve hangi şartlarda kullanılacağı; ayrıca bu şartların Türkiye tarafından anlaşıldığı muhtelif zamanlarda ABD'ye bildirilmiş olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Kıbrıs'a yapılacak müdahale için ABD'den alınan askeri yardımların kullanılmasına ABD'nin izin vermediği belirtilmiş olup, mektubun altıncı paragrafında şöyle demektedir;

“Aynı zamanda, Bay Başkan, askeri yardım sahasında Türkiye ve Birleşik Devletler arasında mevcut iki taraflı Anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 tarihli Anlaşmanın 14'üncü maddesi mucibince, askeri yardımın, veriliş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için Hükümetinizin, Birleşik Devletlerin onayını alması icap etmektedir. Hükümetiniz, bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar altında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede ABD tarafından temin edilmiş olan askeri malzemenin kullanılmasına Birleşik Devletlerin muvafakat edemeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim.”

7. Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı harekât pek çok Kıbrıslı Türk'ün katledilmesine yol açacağı, hatta korumak için gidilen Kıbrıslı Türklerin toptan yok olmasına sebep olacağı, bu yok oluşu Birleşmiş Milletler'in dahi durduramayacağı vurgulanmıştır. Söz konusu mektubun yedinci paragrafı şöyle devam etmektedir;

“Düşünülen Türk hareketinin fiili neticelerine gelince, böyle bir hareketin Kıbrıs adası üzerinde on binlerce Kıbrıslı Türk’ün katledilmesine yol açabileceği keyfiyetine en dostane bir şekilde dikkatinizi çekmek mecburiyetini hissediyorum. Tarafınızdan böyle bir harekete girişilmesi, kızgınlık doğuracak ve girişeceğiniz askeri hareketin, himaye etmeye çalıştığınız kimselerin pek çoğunun toptan imhasını önlemeye yeter derecede müessir olması imkânsız olacaktır. Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin mevcudiyeti böyle bir faciayı önleyemez.”

8. Johnson, mektubunda sözlerinin ağır olabileceğini fakat bunun böyle anlaşılmasını ve ABD’nin, Türkiye’nin Kıbrıs meselesi için hep yanında bulunacağını belirtmiştir. Öte yandan sorunun ilgili ülkeler arasında her kesimin memnun olacağı şekilde çözülmesinde ısrar ettiğini belirten sekizinci paragrafında şöyle demektedir;

“Sözlerimi pek fazla sert bulabilir ve bizim, Kıbrıs meselesinde Türkiye’nin ilgisine karşı ilgisiz olduğumuzu düşünebilirsiniz. Durumun böyle olmadığını size temin etmek isterim. Gerçek alenen, gerek hususi olarak, Kıbrıs Türklerinin emniyetini sağlamakta ve Kıbrıs meselesinin nihai hal tarzının, konuyla doğrudan doğruya ilgili tarafların rızasına dayanması hususu üzerinde ısrar etmekte gayret gösterdik. Amerika Birleşik Devletlerinin sizin lehinize yeter derecede faaliyet sarf etmediği hissini taşımanız mümkündür.”

9. Türkiye’nin iyi bir müttefik olduğunu, güvenliği ve menfaatleri Amerikan halkını yakından ilgilendirdiğinden bahsetmiş, Türkiye ve ABD’nin Sovyetler Birliği’ne karşı beraber savaştığını hatırlatmıştır. Ayrıca Türklere ve Kıbrıslı Türklere gelecek bir tehlikeyi desteklemeyeceğini belirten Johnson, dokuzuncu paragrafını şu şekilde kaleme almıştır;

“Fakat herhalde bilirsiniz ki, politikamız Atina’da en sert şekilde kızgınlığa yol açmış (bizim aleyhimizde orada nümayişler yapılmış) ve Amerika Birleşik Devletleri ile Başpiskopos Makarios arasında esaslı bir uzaklaşma usule getirmiştir. Daha birkaç hafta önce yaptığımız görüşme sırasında Dışişleri Bakanımıza da söylediğim gibi Türkiye ile olan münasebetlerimize çok büyük bir değer veriyoruz. Sizi, kendisiyle temel ortak menfaatlerimiz olan büyük bir müttefik telakki etmişizdir. Sizin güvenlik ve refahınız ABD halkı için ciddi bir alaka mevzuu olagelmiş ve bu alakamız en pratik şekillerde ifadesini bulmuştur. Biz ve Siz, komünist dünyasının ihtiraslarına karşı koymak üzere birlikte dövuştük. Bu tesanüt bizim için büyük bir mana taşımaktadır ve bunun, Hükümetiniz ve halkınız için de aynı derecede bir mana taşıdığını ümit ederim. Kıbrıs’la ilgili olarak, Türk

cemaatini tehlikeye maruz bırakacak herhangi bir hal tarzını desteklemeyi düşünmüyoruz. Nihai bir çözüm yolu bulmaya muvaffak olmadık, zira bunun dünyadaki en girift meselelerden biri olduğu aşikârdır. Fakat Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin menfaatleri konusunda ciddi şekilde alakadar olduğumuz ve alakadar kalacağımız hususunda sizi temin etmek isterim.”

10. Yapılacak harekât sonucunda sadece Yunanistan ile Türkiye arasında bir savaş olmayacağı, bunun önceden bilinmeyen daha ağır sonuçlara sebep olacağı belirtilmiştir. Türkiye, eğer ABD ile istişare etmeden Kıbrıs’a yapacağı harekâttan vazgeçtiğini ABD Büyükelçisine iletmez ise bu olayın gizli kalmayacağını ve NATO’nun ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin acilen toplanması için girişimde bulunacaklarını belirterek Türkiye’yi üstü kapalı olarak tehdit eden mektubun onuncu paragrafını şöyle yazmıştır;

“Nihayet, Bay Başkan, en ciddi meseleyi, harp mı, sulh mu meselesini öne sürmüş bulunuyorsunuz. Bu meseleler Türkiye ve Birleşik Amerika arasındaki iki taraflı münasebetlerin çok ötesine giden meselelerdir. Bunlar, sadece Türkiye ve Yunanistan arasında bir harbi muhakkak olarak doğurmakla kalmayacak, fakat Kıbrıs’a tek taraflı bir müdahalenin doğuracağı, önceden kestirilmeyen neticeler sebebiyle, daha geniş çapta çarpışmalara yol açabilecektir. Sizin Türkiye Hükümetinin Başbakanı olarak mesuliyetleriniz var, benim de Birleşik Amerika Başkanı olarak mesuliyetlerim mevcuttur. Bu sebeple, en dostane şekilde sizi şunu bildirmek isterim ki, bizimle yeniden ve en geniş ölçüde istişare etmeksizin böyle bir harekete girişmeyeceğinize dair bana teminat vermediğiniz takdirde, meselenin gizli tutulması hususunda Büyükelçi Hare’den isteğinizi kabul etmeyecek ve NATO Konseyi ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin acilen toplantıya çağırılmasını istemek mecburiyetinde kalacağım.”

11. Johnson son cümlelerinde, Türkiye’ye bu hususu şahsen görüşmek için gelmek istediği fakat mevcut anayasa gereği bunun mümkün olmadığını belirtmiş ve ABD’ye Başbakan İsmet İnönü’yü bu konuyu görüşmek için davet etmiştir. Daha sonra da ABD ile görüşülmeden herhangi bir harekâta girişilmemesi ve planlanan her türlü harekâttan vazgeçilmesi rica edilmiştir. Johnson’un mektubunun son satırları şu şekilde bitmiştir;

“Bu mesele hakkında sizinle şahsen görüşebilmemizin mümkün olmasını isterdim. Ne yazık ki mevcut Anayasa hükümlerimizin icabı dolayısıyla, Birleşik Amerika’dan ayrılamamaktayım.

Teferruatlı müzakereler için siz buraya gelebilerseniz bunu memnuniyetle karşılarım. Genel barış ve Kıbrıs meselesinin sağduyu ve sulh yoluyla çözülmesi hususlarında sizinle benim çok ağır bir mesuliyet taşımakta olduğumuzu hissediyorum. Bu itibarla, aramızda en geniş ve en samimi istişarelerde bulununcaya kadar sizin ve meslektaşlarınızın tasarladığınız her türlü kararı geri bırakmanızı rica ederim.”

Karikatür: 3

*“Johnson’un Türkiye Hakkındaki
Düşüncesini Anlatan Çizim”*

*“Johnson’un SSCB Hakkındaki
Düşüncesini Anlatan Çizim”*

Akbaba, Cilt 10, Sayı 9 (23 Şubat 1966).

3.2. Johnson Mektubu Üzerine Yorumlar

Mektup içeriği itibariyle sert ve tehdit içerdiği için Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin bağımsızlığına uzanan bir hareket olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır.

Johnson, mektubunda 1947 yılında imzalanan Türk-Amerikan Yardım Anlaşması’na dayanarak, verilen askeri malzemeyi Kıbrıs’ın savunmasında kullanamayacağını söylüyordu. Gerçek bir müttefik nasıl olur da yaptığı askeri yardımı “benim iznim olmadan istediğin gibi kullanamazsın” der. Bu görüş müttefiklikle ilgisi olmayan ve Türkiye’nin bağımsızlığına uzanan bir yetkidir. Şerafettin Turan konu ile ilgili şöyle demektedir; “ABD Başkanı, 5 Haziran’da İnönü’ye yazdığı mektupta, hiç de diplomatik ve nazık olmayan bir dille, Türkiye’nin, Amerikan yardımı olarak verilmiş bulunan askeri malzemeyi, Kıbrıs’a

müdahale için kullanmasına razı olmayacağını bildirmişti”¹⁶⁷ diyerek mektubun içeriğine ve üslubuna değinmiştir.

Öte yandan yapılacak bir harekâta Sovyetler Birliği’nden gelecek herhangi bir tehlikeye karşı NATO üyesi olan bir ülke nasıl korunamaz, nasıl tek başına bırakılır bununda sorgulanması gereklidir. Şerafettin Turan bir yazısında “...Türkiye, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye müdahalesi sonucunu doğuracak bir adım atacak olursa, öteki NATO üyelerinin Türkiye’ye yardım yükümlülükleri bulunup bulunmadığını henüz gözden geçirmediklerini söyleyerek, olası bir Sovyet saldırısı karşısında Türkiye’yi yalnız bırakacakları biçiminde bir de gözdağı vermişti”¹⁶⁸ diyerek konuya ışık tutmuştur.

Hatta “müttefik” ABD, olası bir Kıbrıs harekâtında NATO ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ni toplantıya acilen çağıracağını bildirmiştir. Yani Johnson, bu cümlelerle Türkiye’ye, “eğer harekâttan vazgeçmezseniz bu olay gizli kalamaz, NATO’yu ve BM Güvenlik Konseyini toplantıya çağırırım” tehdidiyle gözdağı vermeye çalışmıştır. Bu tehditlerle “galiba” ABD, müttefikimiz olduğu için böylesine tehditkârı bir hava oluşturmakta idi!

4- İsmet İnönü’nün Johnson Mektubuna Verdiği Cevap Mektup

Johnson’un o ünlü mektubunu aldıktan 8 gün sonra yani 13 Haziran 1964 tarihinde İsmet İnönü Johnson’a EK-III’de yer alan bir mektupla cevap vermiştir. Johnson’un o sert üslubunu İsmet İnönü kendi mektubunda kullanmamış ve Johnson’a da mektubundaki sertliği belirtmiştir. Bu sertliği mektubun başında “...Bay Başkan, Mesajınız gerek yazılış tarzı, gerek muhtevası bakımından ABD ile ittifak münasebetlerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi bir müttefikimize karşı hayal kırıcı olmuş...” diyerek vurgulamıştır¹⁶⁹.

Johnson’un mektubunda belirttiği hususları gerekçeli olarak İsmet İnönü cevaplamaya çalışmıştır. Abdi İpekçi konu ile ilgili şöyle söylemektedir; “...Aslında

¹⁶⁷ Şerafettin Turan, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Bilgi Yay., Ankara, 2003, s.428.

¹⁶⁸ **A.g.e.**, s.428.

¹⁶⁹ Johnson Mektubu ve İsmet İnönü’nün mektubunun aslının bir kopyası gerek resmi, gerek özel olarak T.C. Dışişleri Bakanlığından talep edilmiştir. Fakat Johnson mektubuna ulaşamadığı, İsmet İnönü’nün mektubunun ise gizlilik dereceli olduğundan dolayı verilemediği bildirilmiştir. Bu nedenle iki mektubun içeriği için bkz. Erım, **a.g.e.**, s.s.310-321; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.s. 270-276; Şahin, **a.g.e.**, s.s. 127-137; Kısmen bkz. **Milliyet**, 14 Ocak 1966; **Hürriyet**, 16 Ocak 1966.

yumuşak görünen ifadenin altında yatan anlam, Johnson'un yüzüne bir şamar sertliğinde inecek kadar etkilidir. Zira cevapta, Johnson'un tehdit ve uyarmalarına gerekçe olarak kullandığı hususlar birer birer ve hiçbir itiraza fırsat vermeyecek şekilde çürütülmektedir..."¹⁷⁰ Şimdi İsmet İnönü'nün Johnson'a verdiği cevabı mektubundaki bu hususlara değinmeye çalışalım;

ABD ile Kıbrıs'a yapılacak olan müdahaleyi istişare etme konusunda; İsmet İnönü "... 1963 sonundan beri Kıbrıs'ta askeri müdahale ihtiyacı, bu seferle beraber dördüncü oluyor. Başından beri ABD ile bu konuda istişare ettik. 25 Aralık 1963'te ilk buhran patladığı vakit, Garantör Devletlerle temasa geçtiğimizde, derhal ABD'yi haberdar ettik ve ABD bize bu meselede kendisinin bir taraf teşkil etmediği cevabını verdi..." demiştir. İsmet İnönü, gelişmelerin her zaman ABD'ye bildirildiğini devam eden satırlarında belirtmiş olup, hatta bazı konularda ABD'den teminat istenildiğini ve ABD'nin de bunu olumlu karşıladığını yazmıştır. Daha sonrada İsmet İnönü mektubunda Johnson'a, Kıbrıs'a müdahalede bulunulacağını belirttiğinde "siz müdahale etmeyin, biz Makarios'a Birleşmiş Milletler aracılığıyla gerekli dersi vereceğiz" dediğini hatırlatmıştır. İlerleyen satırlarında İnönü, Kıbrıs'a yapılacak askeri müdahalenin mecburiyetten kaynaklandığını, BM Örgütünün Ada'daki barışı sağlamakta yetersiz kaldığını anlatırken, ABD'yi tek taraflı bir kararla baş başa bırakma mecburiyetinde bırakılmadığını vurgulamıştır.

Johnson'un, Türkiye'nin tek başına harekete geçmeden önce, İngiltere ve Yunanistan'la görüşmelerde bulunması gerektiğini belirtmesi üzerine; İsmet İnönü şu sözlerle karşılık vermektedir; "Altı aydan beri bu vecibenin icaplarını samimiyetle yerine getirdik. Fakat Kıbrıslı Rum sorumlularının, Milletlerarası Antlaşmaları ayaklar altına almaları karşısında Türkiye'nin bu gidişe son verme çarelerinin müstereken araştırılması için Yunanistan'a yaptığı teşebbüsleri bu devlet neticesiz bırakmakla kalmayıp, bilakis Kıbrıslı Rum sorumluların hukuk ve insanlık dışı fiillerini savunmuş ve hatta onları teşvik etmiştir" demek ve İngiltere ile de devamlı görüşmeler içerisinde bulunduğunu ancak hiçbir olumlu sonuç alamadığını yazmış ve haklılığını bir kez daha Johnson'a göstermiştir.

¹⁷⁰ Abdi İpekçi, "Mektuplar ve Amerika'nın Sorumluluğu", **Milliyet**, 16 Ocak 1966.

Ayrıca İsmet İnönü, Devletlerarası Hukukun temel ilkesi olan “Pacta Sunt Servanda”¹⁷¹ kuralına saygı gösterilmesi gerektiğinin Yunanistan’a hatırlatılmasını Johnson’dan istemiştir.

Daha sonra İsmet İnönü, Johnson’a şunu hatırlatmayı uygun bulmuş ve şöyle demiştir; “...Birleşmiş Milletler Teşkilatına Kıbrıs Cumhuriyeti, bütün milletlerarası taahhüt ve vecibeleri Teşkilatın üyelerince bilinerek ve hiçbir itiraza uğramadan kabul edilmiştir. Buna ilaveten, Kıbrıs hakkında 4 Mart 1964 tarihli kararla sonuçlanan Güvenlik Konseyi müzakereleri sırasında birçok temsilciler arasında Amerika Birleşik Devletleri Temsilcisi de Birleşmiş Milletlerin Milletlerarası Antlaşmaları iptal veya tadil yetkisi bulunmadığını açıkça beyan etmiştir.”

Johnson, Türkiye’nin Kıbrıs’a olası bir müdahalesi Taksim gayesi güttüğü gerekçesini akla getirdiğini söylemesi üzerine, İsmet İnönü bunu “büyük bir hayret ve derin bir üzüntü ile karşıladım” diyerek hayal kırıklığına uğradığını belirtmiştir.

Johnson, mektubunda NATO taahhütleri gereği; NATO müttefiklerinin birbirlerine karşı harp etmemeleri ve bunun NATO’nun ruhunu teşkil ettiğine karşı İsmet İnönü şöyle demektedir; “İfadelerinizin birinci kısmıyla tam mutabakat halindeyim. Fakat NATO Müttefiklerinin birbirleriyle imzaladıkları Milletlerarası Antlaşmalara yekdiğerinin akdi haklarına, karşılıklı vecibelerine riayet mükellefiyetleri de ittifakın aynı derecede hayati önemde bir icabıdır. Yekdiğerine karşı ahdi vecibelerini, taahhütlerini istediği zaman reddeden devletler arasında bir ittifak tasavvur edilebilir mi?” Mektubun ilerleyen cümlelerinde de bir hususu daha vurgulamayı uygun bulan İnönü şöyle demiştir; “...Türk-Yunan harbi ancak, Yunanistan’ın Türkiye’ye saldırısı halinde vukuu bulabilir.”

Kıbrıs’a yapılacak müdahale sonucunda Sovyetlerin müdahalesi ile karşılaştığında Türkiye’ye, NATO ülkelerinin yardım konusunda tereddüde düşeceğini söyleyen Johnson’a, İnönü şöyle karşılık vermiştir; “İtiraf edeyim ki, bu bizim için büyük bir üzüntü ve ciddi bir endişe kaynağı olmuştur. NATO müttefiklerinin herhangi birine yapılacak saldırı, saldıran tarafından tabiatıyla daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır. NATO’nun bünyesi, saldırganın iddialarına kapılacak kadar zayıfsa, hakikaten tedaviye muhtaç demektir.”

¹⁷¹ Söz konusu kelimenin Türkçe karşılığı Ahde Vefa’dır. Devletler Hukukunun bir terimi olup, yürürlükteki her antlaşma ona taraf olanları bağlar ve tarafların onu iyi niyetle icra etmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. **Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi**, Kısım-III (Antlaşmalara Riayet, Antlaşmaların Uygulanması ve Yorumu), Kesim-I (Antlaşmalara Riayet), Madde-26 (Ahde Vefa), 22 Mayıs 1969, s.9.

İsmet İnönü bu cümlelerle zaten Sovyetler Birliği'nin tehditleri yüzünden NATO'ya katılan¹⁷² Türkiye'nin hayal kırıklığını ve NATO üyesi ülkelerin her şart altında birbirine yardım yapmayacak olursa NATO'nun kendini düzeltmesi gerektiğini Johnson'a hatırlatmıştır.

Diğer taraftan Johnson'un mektubunda Birleşmiş Milletlerin Ada'da barışı sağlamak için kuvvet temin ettiğini, bu kuvvetin son birkaç hafta zarfında, Ada'daki şiddet hareketlerini azalttığını ve tedrici bir şekilde muvaffak olduğunu söylemektedir. Ayrıca Türkiye'nin tek taraflı hareketini BM üyeleri en sert şekilde tepki ile karşılayacağını da belirtmiştir. İsmet İnönü buna karşılık şu gerçekleri Johnson'a bildirmiştir; *"...Türkiye kuruluşundan beri Birleşmiş Milletlerin en sadık birkaç üyesinden biri olmakla temayüz etmiştir. Türk Milleti Birleşmiş Milletler Yasası prensiplerinin korunmasını kanını da dökerek yerine getirmiş bir millettir... Birleşmiş Milletlere Ada'da verilmiş görev, mesajınızda kaydedildiği gibi, adım adım başarılı bir şekilde yürütülebilmiş olsaydı bugün sizi ve beni bu derece endişeye sevk eden bir durum doğmazdı... Son birkaç hafta içinde nisbî bir sükûn görülmesi, ancak Rumların yeni hazırlıklarının başlangıcıdır."* Görüldüğü gibi İnönü, Johnson'a gerçeklerin kendi taraflarından bakılarak görülemediğini, ancak zulüm altındaki ülke tarafından bakılarak görülebileceği gerçeğini bir kez daha böylelikle göstermektedir.

İsmet İnönü, ABD'ye, İngiltere'ye ve diğer müttefik olduğu ülkelere Kıbrıs davasını tam olarak anlatamadıklarını da belirtmiş ve şöyle demiştir; *"Biz, müttefiklerimize haklı davalarımız için ızdıraplarımızı anlatamıyoruz. Kızgınlık gösterilerinden istifade aramamıza da mizacımız elverişli olmuyor. Sizi temin ederim, ızdırabımız derindir; haklı durumumuzu anlatamıyoruz ve sizin meseleye layık olduğu ehemmiyeti verip bu meselenin bünyesinde sakladığı tehlikeleri önlemek için bütün gayretinizi ve otoritenizi kullanmanız lazım geldiğini kabul ettiremiyoruz."* Gerçekten de Kıbrıs konusunda olduğu gibi haklı olmak her zaman kazanmak anlamına gelmiyor, çünkü gücünüz yoksa haklılığınızı duyuramıyor olabiliyorsunuz.

Johnson, Almanya ve Fransa'nın NATO'ya katılmasıyla yüzyıllık düşmanlıklarını unutmalarını Türkiye'ye ve Yunanistan'a bir örnek olarak göstermiş, buna karşılık İnönü şu cümleleri kurmuştur; *"Fransa ile Almanya arasındaki düşmanlığın bırakılması güzel bir*

¹⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz. Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1945-1999)**, Hava Basımevi ve Neşriyat Müdürlüğü, Ankara, 2006, s.s.74-76.

misal. Fakat biz, bu imtihanı, bütün Anadolu'yu yangın yerine çeviren mezalimden sonra Yunanlılarla dostluk kurmak suretiyle 40 yıl evvel geniş ölçüde geçirmiş bir milletiz.” Yine Johnson'un Yunanistan ile dostluk münasebetlerini geliştirmesi için Türkiye'yi suçlar gibi yazmasını İnönü, Kurtuluş Savaşında¹⁷³ Anadolu'yu yakıp-yıkıp küle çeviren Yunanistan'la düşmanlığını 40 yıl önce bitirdiğini hatırlatmıştır.

İnönü mektubunun sonlarında Johnson'un davetini kabul ettiğini belirtmiş ve ondan yeni gelişmeler için umut dilediğini yazmış ve şöyle demiştir; *“Kıbrıs meselesi üzerinde sizinle görüşmek üzere ABD'ye gitmekten bahtiyar olacağım. 17 Haziran'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplanacaktır. Bu arada NATO Genel Sekreteri Mr.Dirk Stikker'in memleketimizi ziyaret edecektir. Ayrıca, arabulucu Mr. Tuomioja'da Genel Sekretere raporunu verecektir. Bu gelişmelerle yeni bir vaziyet hasıl olabilir. 20 Haziran'ı takip eden günlerde sizce uygun görülecek bir tarihte size mülaki olmak üzere seyahate çıkmaklığım mümkün olacaktır.”* İnönü son cümlelerini de yazarak Amerikalı diplomatın Türkiye'ye yaptığı ziyaretten memnuniyetini Johnson'a bildirerek saygılarını sunmuştur.

Esasen İnönü, Johnson'a gönderdiği bu mektubunda Türkiye'nin haklı yönlerini göstermeye çalışmış; ondan ve ABD'den Kıbrıs davasında, Türkiye'ye yardımcı olmalarını istemiştir ve ayrıca mektubunda şöyle demektedir; *“Sayın Başkan, vazifelerini, haklarını bilen bir millet olarak ittifak manzumesi içinde bulunuyoruz. Kıbrıs davasının antlaşmalara riayet edilmek suretiyle hallinden başka bir gaye takip etmiyoruz. Yardımcı olursanız, Amerikan milletin tabiatında bulunan adalet hissini kudretli otoritenizle tatbik ettirerseniz meselenin çözümü mümkündür.”* Bu da bize gösteriyor ki Türkiye'nin gücünün o dönemlerde başka ülkelerin elinde olduğudur.

¹⁷³ Kurtuluş Savaşı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Arı, a.g.e., s.s.15-214.

Fotoğraf: 16

*“İnönü ve Johnson, Kıbrıs’a Yapılacak Harekâtın Durdurulması Hususunda Anlaştılar”*¹⁷⁴

5- “Yeni Şartlarda Yeni Bir Dünya Kurulur ve Türkiye’de Bu Yeni Dünyada Kendisine Bir Yer Bulur”¹⁷⁵

Kıbrıs olaylarının iyiden iyiye alevlendiği tarihlerde; Türkiye’nin sabrı artık taşmaya başlamış, ABD ve İngiltere ise durumun hala BM kanalıyla çözüme kavuşmasında ısrarlarını sürdürmektedirler. İsmet İnönü o tarihlerde Time dergisinin Ortadoğu muhabirine bir demeç vermiş ve bu demecin yankıları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de duyulmuştur. Time dergisindeki demeci Türkiye’ye duyuran; Milliyet gazetesinin 16 Nisan 1964 tarihli sayısında *“İnönü Time dergisine verdiği demeçte Müttefiklerin tutumlarını değiştirmesini istedi... Kıbrıs konusunda müttefikler tutumlarını değiştirmedikleri takdirde Batı İttifakının yıkılacağını, bu takdirde yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur, Türkiye’nin*

¹⁷⁴ Fotoğraf için bkz. Şahin, **a.g.e.**, s.144.

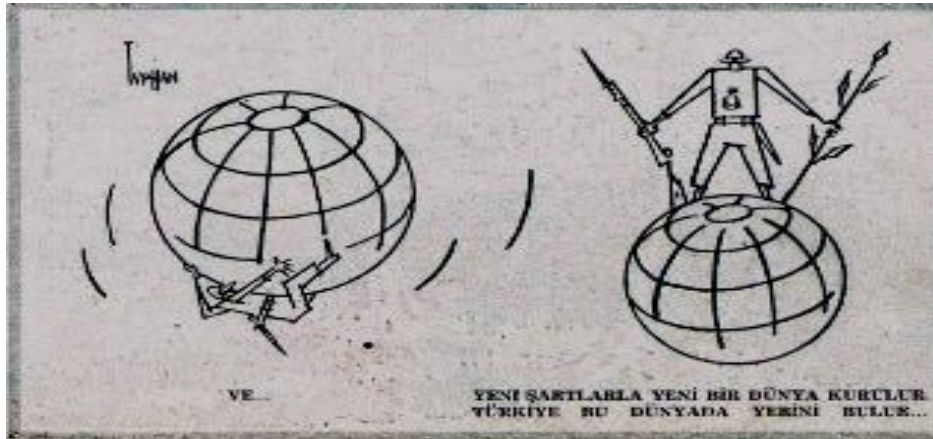
¹⁷⁵ Öncelikle şu hususu açıklığa kavuşturmak gerekmektedir; İsmet İnönü’nün bahse konu bu sözünü bir çok yazar/araştırmacı (Örneğin: Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yegin, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası**, C.1, USAK Yay., Ankara, 2009, s.307; Erol Manisalı, **Avrupa Kışkacında Kıbrıs**, Derin Yay., İstanbul, 2003, s.42; **Hürriyet**, 07.07.2003...) İnönü’nün, Johnson mektubu sonrası Johnson’a gönderdiği mektubunda yazdığını söylemektedir. Ancak Johnson mektubu bilindiği gibi 5 Haziran 1964 tarihinde gelmiş ve İsmet İnönü’de bu mektuba 13 Haziran 1964 tarihinde cevap mektup yazmıştır. İsmet İnönü *“Yeni Şartlarda Yeni Bir Dünya Kurulur ve Türkiye’de Bu Yeni Dünyada Kendisine Bir Yer Bulur”* sözünü 16 Nisan 1964 tarihinde Time Dergisine verdiği demecinde söylemiştir ve Türkiye’de bunu 16 Nisan 1964 tarihli **Milliyet**, 17 Nisan 1964 tarihli **Cumhuriyet**, **Akşam** ve **Ulus** gazetelerinden öğrenmiştir. Dolayısıyla İnönü bu sözünü Johnson mektubundan önce söylemiştir. Bu konu ile ilgili şu makaleye bkz. Haluk Şahin, *“Yeni Bir Dünya Kurulur da...”*, **Radikal**, 04 Nisan 2009.

bu yeni dünyada yer bulacağını ifade etmiştir”¹⁷⁶ demektir. Cumhuriyet gazetesinin 17 Nisan 1964 tarihili sayısında “Başbakan İsmet İnönü bir yabancı derginin Ortadoğu muhabirine verdiği demeçte, Kıbrıs olayları karşısında Türkiye’nin müttefiklerinin tutumlarına değinerek, Müttefiklerimiz ittifakın (NATO) dağılması için çalışmakta ve uzak devletler ile yarış etmektedirler. Biz ittifak bozulmasın diye sonuna kadar sabrediyoruz”¹⁷⁷. demekte ve bu cümlelerin ardından İsmet İnönü tarihe geçecek o ünlü sözünü söylemiştir; “Müttefiklerimiz bu ittifakı dağıtma gayretlerinde muvaffak olurlarsa yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur ve Türkiye’de bu yeni dünya da kendisine bir yer bulacaktır”¹⁷⁸.

İnönü’nün bu sözü geniş tepkiler yaratmıştır. Cumhuriyet gazetesi konu ile ilgili şöyle yazmaktadır: “Başbakan İsmet İnönü’nün Time Dergisi temsilcisine Kıbrıs ve başta ABD olmak üzere bazı NATO devletlerinin bu konudaki tutumu hakkında verdiği demeç Ankara siyasi çevrelerinde geniş tepkilere sebep olmuştur. Özellikle NATO’ya dâhil hükümetlerin elçilikleri bugün, gazetelerde yayınlanan demeci derhal hükümet merkezlerine bildirmişlerdir”¹⁷⁹.

Karikatür: 4

“Yeni Şartlarda Yeni Bir Dünya Kurulur, Türkiye’de Bu Dünyada Yerini Bulur”

Milliyet, 19 Nisan 1964.

¹⁷⁶ Milliyet, 16 Nisan 1964.

¹⁷⁷ Cumhuriyet, 17 Nisan 1964.

¹⁷⁸ Cumhuriyet, 17 Nisan 1964; Ayrıca İsmet İnönü’nün Time Dergisine verdiği demeç için bkz.; Milliyet, 16 Nisan 1964; Ali Gevgilili, Yükseliş ve Düşüş 1945-1950-1960-1965-1971-1973, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1981, s.264; Burcu Bostanoğlu, Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s.484; Hasan Özsan, “Yeni Bir Dünya Kurulur, Türkiye’de Orada Yerini Alır,” IV.Kuvvet Medya-Özgür Gazeteciler Platformu, 21.06.2010 (<http://www.dorduncukuvvetmedya.com/1975-yeni-bir-dunya-kurulur-turkiye-de-orada-yerini-alir.html>, E.T.:31.03.2013, 16:00); Duygu Sezer, Kamuoyu ve Türk Dış Politikası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1972, s.314.

¹⁷⁹ Cumhuriyet, 17 Nisan 1964.

İsmet İnönü'nün bu sözü *demokrasilerde çare tükenmez* deyimini akla getirirken; ABD'ye ve NATO ülkelerine bir gözdağı vermek niyetinde olduğunu da söylemek yerinde olacaktır. Dolayısıyla bu sözle ilk kez başta ABD olmak üzere Batı Blok'u ülkelere gerekirse Türkiye'nin başka dış politika alternatiflerine (Sovyetler Birliği'ni kastetmektedir) yönelebileceği mesajı veriliyordu¹⁸⁰.

Çetin Altan demecin Türkiye'de duyulmasının ardından şöyle demektedir; *“İsmet Paşa'nın Time dergisine verdiği demeç, uzun yıllardan beri sürüp gelen “Emredersiniz efendim”den ibaret bir sünepelik politikasının sona erdiğini ilan etmektedir. Uzun yıllardır ilk defa olarak Türkiye'nin başındaki bir devlet adamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kurulduğu yıllardaki bir dinamizm ile konuşmuştur...”*¹⁸¹.

Kıbrıs olaylarının şiddetini artırdığı bu tarihlerde Türkiye'nin kararlılığını göstermek için İsmet İnönü o meşhur sözünü “Yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur ve Türkiye'de bu yeni dünya da kendisine bir yer bulur” diyerek Türkiye'nin dik duruşunu göstermiştir.

¹⁸⁰ Melek M.Fırat, “Kıbrıs Sorunu ve İsmet İnönü” konulu makalesi için İnönü Vakfı resmi internet sitesine bkz.<http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/27-mayis-ihtilali-ve-sonrasi/kibris-sorunu-ve-inonu>, E.T.:02.04.2013, 22:11.

¹⁸¹ Cetin Altan, “Bulduğumuz İsmet Paşa”, **Milliyet**, 17 Nisan 1964.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III – JOHNSON MEKTUBU SONRASI ABD'YE İLK TEPKİLER

Johnson mektubu sonrasında ABD'ye duyulan sempatinin yerini büyük bir nefretin aldığını daha önce belirtmiştik. Türkiye'de, ABD'ye karşı 1947'lerde başlayan iyimser hava yerini 1964'lerde büyük bir hayal kırıklığına bırakmıştır. Bunun nedenlerinden en önemlisi de Johnson'un o ünlü mektubu olmuştur. Türkiye'de Amerikalı gibi olma, Amerikalı gibi yaşama sevdası birden bire yerini *Çirkin Amerikalı*'ya bırakmıştır. Çünkü savaş yıllarında izlenen ekonomi politikası devletçilik ilkesi üzerine kurulmuş bir politika idi. Daha sonra devletçiliğin tasfiye edildiği 1946-1950 yılları arasında Türkiye, liberal ekonomi kapsamında ABD ile uyumlu ekonomi politikası izlemeye karar vermiştir¹⁸². 1950'lere gelindiğinde savaş yıllarında ezilmiş kitleler de Demokrat Parti ekseninde toplanmaya başlamış ve ABD'den gelen yardımlar çerçevesinde *"Amerikalı güzel insan, ABD ise düşlerin dünyası bir rüya ülkesiydi"*¹⁸³. İşte bu algı neticesinde Kıbrıs bunalımında düşleri süsleyen ABD, Türkiye'nin yanında bulunmayınca O güvenli dost artık bir düşman halini almıştır.

Johnson mektubunun içeriği 1966 yılında Hürriyet gazetesinde yayımlandı. Fakat geldiği yılda yani 1964 yılında içeriği net olarak bilinmese de Kıbrıs'taki katliamlara karşı yapılacak bir harekâtı durdurduğu anlaşıyordu. Bu nedenle 1964 yılından sonra kamuoyunda ABD Başkanı Johnson için *"Sığır Çobanı"*, *"Teksas Ayısı"* gibi benzetmeler yapılıyordu. Kahvehaneler de olsun halka açık sohbet yerlerinde olsun *"kalles"* Johnson ile ilgili hikâyeler anlatılıyordu¹⁸⁴. Öte yandan daha üzerindeki üniformalarda asılı madalyaları tozlanmamış Kore gazileri madalyalarını çıkarıp geri veriyorlardı. Görüldüğü gibi Türk halkı kendisine yapılan iyiliği de kötülüğü de unutmuyordu. Johnson'un mektubu bir ihanet olarak algılanıyordu.

Mektubun Türkiye'deki etkisini kısaca yorumlayanlardan Haluk Şahin şöyle demektedir; *"1964'ten sonraki yıllarda Türkiye'de "En sevmediğiniz yabancı devlet adamı*

¹⁸² Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, Savaş Yay., Ankara, 1982, s.s.270-280.

¹⁸³ Arı, **a.g.m.**, s.10.

¹⁸⁴ Haluk Şahin, **Gece Gelen Mektup**, Cep Kitapları A.Ş. Yay., İstanbul, 1987, s.14.

kimdir?” sorusunu da içeren bir kamuoyu yoklaması yapılırsa, ABD Başkanı Johnson açık farkla birinci gelirdi. Bunun temel nedeni ünlü “mektup” idi. Kamuoyu ve basın, içinde ne olduğunu tastamam bilmese bile, Johnson’un mesajının bir ihanet belgesi olduğuna inanmıştı”¹⁸⁵.

Milliyet gazetesi başyazarlarından Apdi İpekçi mektubun varlığından haberdardır. Fakat içeriğinin ne olduğu bilinmez iken şunları kaleme almıştır: “Başkan Johnson’un Türkiye’ye özel bir husumet duyduğuna inanmak için hiçbir sebep yoktur. Aksine bilhassa memleketimize yaptığı ziyaretten sonra Türklerden ve Türkiye’den daima sempati ile bahsettiği görülmüştür. Hal böyle iken Johnson, son müdahalesi ile yalnız hükümet çevrelerinden değil bütün Türk Milleti karşısında antipatik bir durumda kalmıştır...”¹⁸⁶.

Fahir Armaoğlu ise şöyle demiştir: “Johnson mektubu Türk Hükümetinde büyük bir hoşnutsuzluğa ve gayet sert tepilere sebep olmuştur...” diyerek başladığı cümlesinin sonunda şunları diyordu: “Buna karşılık, 1964 yazında Ankara caddelerindeki gösterilerde halk ve gençlik, ilk defa olarak “Yankee, Go Home” sloganını bağırmıştır”¹⁸⁷.

Metin Toker, Johnson mektubu hakkında “...Bizde, “kabak gibi laf etti” derler. Hiç kimse gücenmesin ama Johnson’un meşhur mektubunu ilk okuduğumda hatırıma gelen deyim bu oldu”¹⁸⁸ demiştir. Ardından aynı yazar konu hakkında yazdıklarında şunları söylemektedir: “Geniş bir çevre İsmet Paşanın, Johnson ile görüşmek üzere ABD’ye gitmesinin karşısında tavır aldı. Gidip de ne olacaktı? ABD’nin ne mal olduğu ortaya çıkmamış mıydı?”¹⁸⁹.

Yazarların konu hakkındaki yazılarından da anlaşıldığı üzere Johnson mektubu sonrasında Türkiye’de ABD’ye karşı oluşan olumsuz hava gün geçtikçe kendini daha da sertleştirmiştir.

1- Siyasi Çevreler ve Konunun Siyasi Alana Yansıması

Johnson mektubu, daha öncede açıkladığımız şekilde 1964 yılında CHP Hükümeti zamanında Başbakan İsmet İnönü’ye gelmiştir. Bu dönemde 1961 yılında yapılan genel

¹⁸⁵ A.g.e, s.14.

¹⁸⁶ Hürriyet, 11 Haziran 1964.

¹⁸⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.266.

¹⁸⁸ Toker, a.g.e., s.204.

¹⁸⁹ A.g.e., s.207.

seçimlerden sonra mecliste 4 partinin milletvekilleri bulunmaktaydı. Bunlar; %38.4'lük oy oranıyla CHP (173 Milletvekili), %34.6'lık oy oranıyla AP (158 Milletvekili), %14.2'lik oy oranıyla CKMP (54 Milletvekili) ve %12'lik oy oranıyla YTP (65 Milletvekili)'dir¹⁹⁰. Bunlardan CHP ortanın solu söylemiyle sol görüşlü, diğerleri ise sağ görüşlü partilerdir. Bu dönemde meclis içerisinde aşırı sol görüşlü parti olmadığından, ABD'ye karşı sarsılan güven ve uyanan şüphe Johnson mektubuyla yerini güvenilmezliğe bırakmıştır¹⁹¹.

Türkiye'nin NATO'dan ayrılmasını isteyen Türkiye İşçi Partisi hem sol akımların önderliğinde Sovyet yaklaşmasının önünü açacak hem de ABD karşıtı gösterilerle milliyetçi kesimin sempatisini kazanacaktır.

16 Mart 1964 tarihinde TBMM'deki genel görüşmede yapılan oylama neticesinde *“16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa'da Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan ve imzalandığı tarihten itibaren milletlerarası hukuk alanında yürürlükte bulunan Antlaşmalar uyarınca, gerektiği vakit, Kıbrıs'a Türk Silâhlı Kuvvetlerinin gönderilmesine izin verilmesi hususunda, Anayasanın 66'ncı maddesi gereğince karar alınmasına dair Başbakanlık tezkeresine verilen oyların sonucu; “Üye Sayısı: 635, Oy Verenler: 489, Kabul Edenler: 485, Reddedenler: 0, Çekimserler: 4, Oya Katılmayanlar: 132, Açık Üyelikler: 14 (Tezkere kabul edilmiştir)”*¹⁹² TSK'nın Kıbrıs'a yapılacak müdahalede kullanılmasına izin verilmiş olunuyordu. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü oylama sonucundan memnuniyetini şu şekilde dile getirmiştir; *“Muhterem arkadaşlar. Büyük Millet Meclisi'nin Kıbrıs davasında gösterdiği büyük alâkaya ve Hükümet hakkında müttefik bir şekilde teyit ettiği desteklemeyi şükranla karşılırsınız, itimadınıza lâayık olmaya çalışmayı vazife telâkki ediyoruz. Hürmetlerimle”*¹⁹³. İşte Kıbrıs olaylarının alevlendiği ve Türkiye'nin kayıtsız kalmamak için Zürih-Londra Antlaşmaları ve 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası ve ayrıca en önemlisi olan Garanti Antlaşması'ndan doğan hakları gereğince Kıbrıs'a artık müdahalenin geldiği anlaşılmış ve TBMM'den müdahale için onay alınmıştır.

¹⁹⁰ Nejat Doğan, Mahir Nakip, **Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partiler**, Seçkin Yay., Ankara, 2006, s.127.

¹⁹¹ Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdağ, Hacı Necetoğlu, **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası-Uluslararası IV.Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, USAK Yay., Ankara, 2010, s. 94.

¹⁹² **TBMM Tutanak Dergisi**, C:3, D:1 (16 Mart 1964), B:7, O:3, s.120.

¹⁹³ **TBMM Tutanak Dergisi**, C:3, D:1 (16 Mart 1964), B:7, O:3, s.119.

Gerek Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, gerek Başbakan İsmet İnönü'nün, gerek Dışişleri Bakanını Feridun Cemal Erkin'in Kıbrıs'a müdahalenin yakın olduğunu bildirdiği demeçlerinin sıklaşmaya başladığı dönemlerde ve ardından müdahalenin tam gününün belirlendiği ve ABD'den müdahale için izin istendiği bilinmektedir. Johnson bunun üzerine Kıbrıs'a yapılacak olan müdahaleyi durduran mektubunu iletmiştir. Bilindiği gibi o dönemde Türkiye'nin Başbakanı İsmet İnönü ve hükümeti de CHP idi.

Şuna da değinmek gerekir ki; Kıbrıs'a yapılacak olan müdahale Johnson mektubuyla durdurulmuş, yerine karşılıklı görüşmeler başlamıştır. Bu konuda Rifat Uçarol şöyle demektedir; “...Böylece, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapmayı tasarladığı çıkartma, Amerika Birleşik Devletleri'nin müdahalesiyle durdurulmuş ve sorunun ağırlık noktası diplomatik alana kaymış oldu...”¹⁹⁴. Artık çıkarma yapılmayacak fakat siyasi olarak bu çıkarmanın haklılığı savunulacaktır.

Mektubun yazılmasıyla açıklanması arasında geçen süre içerisinde Türkiye'de bir iktidar değişikliği olmuştur. 1965 yılı genel seçimlerinde CHP iktidarı AP'ye devretmiş ve kendisi de ana muhalefet partisi rolünü üstlenmiştir. Türkiye, Adalet Parti liderliğinde 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına¹⁹⁵ kadar Başbakan Süleyman Demirel önderliğinde yönetildi. Bu seçimlerde TİP ise radikal görünümüyle ve anti-Amerikan söylemleriyle halkın desteğini alarak giremediği meclise girmiştir.¹⁹⁶ Bu kapsamda 10 Ekim 1965 yılı genel seçim sonuçları şöyle olmuştur¹⁹⁷:

<u>Partiler:</u>	<u>Aldığı Oy:</u>	<u>Oy Oranı (%):</u>	<u>Millet Vekili Sayısı:</u>
AP	4.921.235	52,9	240
CHP	2.675.785	28,7	134
MP	582.704	6,3	31
YTP	346.514	3,7	19

¹⁹⁴ Uçarol, a.g.e., s.761.

¹⁹⁵ Milliyet, 13 Mart 1971; Ayrıca 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası için bkz. Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **12 Mart-İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s.s.247-257; Çetin Yetkin, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika-27 Mayıs 1960-12 Mart 1971-12 Eylül 1980**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yay., Antalya, 2010, s.s.11-105.

¹⁹⁶ Ali Faik Demir, **Türk Dış Politikasında Liderler-Süreklilik ve Değişim-Söylem ve Eylem**, Bağlam Yay., İstanbul, 2007, s.23.

¹⁹⁷ Hikmet Bilâ, **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, Milliyet Yay., İstanbul, 1987, s.91; Doğan, Nakip, a.g.e., s.133.

<u>Partiler:</u>	<u>Aldığı Oy:</u>	<u>Oy Oranı (%):</u>	<u>Millet Vekili Sayısı:</u>
TİP	276.101	2	14
CKMP	208.696	2,2	11
Bağımsızlar	296.523	3	1

TİP'in böylesine meclise girmesinde çok büyük etkisi olan ABD karşıtı duruşu olmuştur. Ayrıca TİP'in, NATO ve ABD'yi ağır şekilde eleştirmesi, AP Hükümetini de etkilemiş ve ülkeyi ABD çıkarları karşısında koruyan bir görüntü sergilemek zorunda bırakmıştır.

Ülkede şok etkisi yaratan Johnson mektubunun 13 Ocak 1966 tarihinde kamuoyuna duyurulmasında hükümet başında biraz öncede bahsettiğimiz gibi Adalet Parti vardı. AP iktidarı Amerikan yanlısı bir siyaset izlediğinden olsa gerek Johnson mektubunun açıklanmasını pek istememekteydi. Fakat siyasetin bir unsuru olmasından dolayı CHP Hükümeti zamanında gelen bu mektubun açıklanmasını istemeyen İnönü, AP Hükümeti zamanında mektubun açıklanmasını istemekte ve şöyle demektedir: *“Kıbrıs'ta çıkarmaya ABD'de, Rusya'da karşı koydu... Hükümetin (AP Hükümeti kastedilmektedir), bir yandan fırsat kaçırıldığını söylemesi, öte yandan Johnson'un mektubunu Türk Milleti'nden saklamakta ısrarını dürüstlikle bağdaştıramıyoruz...”*¹⁹⁸.

Yeni hükümeti kuran Adalet Partisine, CHP ve TİP kanadından gelen baskılar ile ABD karşıtı basın tarafından gelen eleştiriler sonucu mektup basına sızdırılıp açıklanmış, böylece ABD'ye karşı tepkiler zamanla daha da artmıştır. AP'nin ve Başbakan Süleyman Demirel'in, ABD'ye yakın bir politika izlediğini daha önce de belirtmiştik. CHP ise kendi iktidarı zamanında gelen mektupları açıklamayıp, AP Hükümeti zamanında açıklanmasını istemiştir. CHP yaptığı bir açıklama şöyle demektedir: *“...Hükümet, mektubu açıklasın. Bunu aziz milletimizin hakemliği için istiyoruz. Millet'in hakemliğinden hükümet niçin kaçıyor? Mektup ve İnönü'nün cevabı yayımlanmalıdır. Ancak o zaman Kıbrıs politikası aydınlığa kavuşacak, herkes isabetle hüküm vermek imkânı bulacaktır...”*¹⁹⁹. Yani İsmet İnönü kendisine gelen mektubu iktidarda iken açıklamayı uygun bulmuyor, fakat iktidara

¹⁹⁸ **Yeni Asır**, 11 Ocak 1966.

¹⁹⁹ **Milliyet**, 11 Ocak 1966.

Süleyman Demirel geldikten sonra mektubun açıklanmasının Kıbrıs konusunda kamuoyunun ve Türkiye'nin önünü görmesinde faydalı olacağını beyan ediyordu.

Esasen, İsmet İnönü Hükümeti devrinde de ABD ile ilişkiler çok iyi olmuştur. Kıbrıs'taki olayların *Kanlı Noel*'le birlikte ölümlere dönüşmesi ve ABD ve Batı Blok'unun olaylara çözüm bulmada zorluk çıkartması daha sonrada Johnson mektubu ile ilişkileri soğutmaya başlamıştır. Fakat soğukluk Türkiye'deki 1965 seçimlerinden sonra siyaset alanında gözükecektir. ABD'nin desteklediği Süleyman Demirel ve partisi AP 1965 yılında iktidara gelmiş, CHP ana muhalefet partisi olarak göreve başlamıştır. Yeni dönemde CHP, Kıbrıs'a yapılacak müdahaleye; ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin engel olduğunu açıklamıştır²⁰⁰. Sonraki günlerde de söz konusu mektuplar açıklanınca AP Hükümetinin izlediği Amerikan yanlısı politika halk tarafından ve siyasi partiler tarafından daha da sert eleştirilmeye başlanmıştır.

AP Hükümeti mektubun basına sızdırılmasından sonra karar alarak mektupları açıklamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Cumhuriyet Senatosunda yaptığı konuşmada “...*Bu mektubun yayınlanması, cevap olarak yazılan mesajın da açıklanmasını zaruri kılmaktadır. Hükümetimiz bu kararı derhal almıştır. Ancak mektup meclislerimizin gizli oturumlarına ait zabıtlara intikal ettiği cihetle bu hususta bir karar alınması gerekip gerekmediği noktası incelenmektedir. Tereddütlerin izalesi için Yüce Senatoda ve Yüksek Mecliste bu şekilde alınacak bir karar, mektuplara münhasır olmak üzere alınacak bir karar Hükümet kararının tatbikini kolaylaştıracak ve çabuklaştıracaktır...*”²⁰¹ demiştir. Çağlayangil ertesi günkü TBMM'deki “...*Yüce Senato, Hükümetin mektupları açıklamakta serbest olduğuna karar vermiştir... Tezahür eden durum muvacehesinde Hükümetimizin gerek Mr. Johnson'un mektubunu, gerekse cevabi mesaj metnini bugün basına tevdi karar vermiş bulunduğunu saygılarımla arz ederim...*”²⁰² sözlerinin ardından Johnson mektubunu ve İsmet İnönü'nün cevabı mektubunu açıklamıştır. Bundan sonraki süreçte Millet Meclisi'ndeki toplantılarda Johnson mektubunun ve İsmet İnönü'nün cevabı mektubunun basına sızdırılmasıyla ilgili Meclis Araştırması yapılması hususunda önerge verilmiş. Fakat yapılan oylama sonucunda önerge reddolunmuştur²⁰³.

²⁰⁰ **Milliyet**, 11 Ocak 1966.

²⁰¹ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, C:31, D:1 (13 Ocak 1966), B:32, O:1, s.681-682.

²⁰² **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, C:2, D:2 (14 Ocak 1966), B:35, O:1, s.382.

²⁰³ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, C:2, D:2 (04 Şubat 1966), B:41, O:1, s.546.

Demirel'in Amerikan yanlısı politika izlemesi, zamanla kendisinin ve partisinin itibar kaybetmesine neden olmuştur. 1967 yılına gelindiğinde Süleyman Demirel, ABD ile özdeşleşmiş bir hal tarzı sergilemekte; sağ ve milliyetçi muhalefet tarafından, müdahaleden kaçınan, taksim fırsatını göz göre göre elinden kaçırarak, bölge ayrılığı şartıyla federasyonu kabul etmemek gerekçeleriyle eleştirilmiş, diğer yandan sol kesim ise müdahaleden yine ABD'nin baskısından dolayı vazgeçildiği inancına sahip olmuştur²⁰⁴. Böylece Johnson mektubunun açıklanması anti-Amerikan görüşün dinamiklerinden birisi olmuş, artan tepkiler siyaset alanında AP'nin aleyhinde olurken CHP'nin de lehinde olacaktır. Şöyle demek doğru olacaktır: ABD'ye karşı başlayan anti-Amerikan eğilimler Johnson mektubunun açıklanmasıyla, sol akımların güçlenmesine yol açmış oluyor, sağ partilere ise şu inanç iyice yerleşmiş oluyordu ve bu inanç; her zaman ABD kendi çıkarlarını, ortak çıkarların üstünde tuttuğu inancıydı²⁰⁵.

1.1. Amerikancı Tutumu Olan Partilerin Görüşleri

1965 seçimlerinde Adalet Partisi (AP) Genel Başkanı Süleyman Demirel iktidara gelmeyi başardı. Bu seçimlerde sağ görüşlü Adalet Partisi iktidar, İsmet İnönü'nün deyimiyle *"ortanın solu"* yani sol görüşlü Cumhuriyet Halk Partisi ana muhalefet partisi olarak mecliste yer aldı²⁰⁶.

Yön dergisinin aktarımıyla ABD'den Türkiye'deki seçimler heyecanla izlenmekte ve yorumlar yapılmaktadır. ABD'nin ünlü televizyon kanallarında ve radyolarında Türkiye'deki ABD yanlısı partinin iktidara geldiği ve Komünist Rusya yanlısı partinin mağlubiyete uğradığı belirtilmiştir. Ayrıca, Yön dergisi şöyle yazmaktadır; *"...İşte, İnönü'nün "ortanın solu" görüşünü dahi hazmedemeyen böyle bir ABD, Demirel zaferini, "solun yenilgisi" olarak alkışlamaktadır. İnönü tehlikeli adam, Demirel ise güvenilir dosttur. İnönü'yü bile tehlikeli şekilde gören bir ABD'nin nasıl bir Türkiye arzuladığı kolayca tahmin edilebilir. ABD'nin tuttuğu adamın devrilmemesi için elinden geleni yapacaktır..."*²⁰⁷.

²⁰⁴ Bostanoğlu, a.g.e., s.490.

²⁰⁵ A.g.e., s.484.

²⁰⁶ Zürcher, a.g.e., s.365.

²⁰⁷ Yön, Sayı 132 (23 Ekim 1965), s.4.

“Türkiye’deki 1965 Seçimlerine
ABD’deki Yapılan Yorumlar”

“Johnson’un Adalet Partisini
Destekleyişinin Karikatürize Edilmesi”

Yön, Sayı 132 (23 Ekim 1965).

Bundan dolayı gözükmemektedir ki; Amerikan yanlısı Adalet Partisi Türkiye içinde bir ABD düşmanlığı ortaya çıkmaması için Johnson mektubunu açıklamak istememektedir. Öte yandan CHP ise söz konusu mektubu geldiği sıralarda açıklamayıp, daha sonra iktidar el değiştirdiğinde açıklanmasını istemesi de bu konu hakkında ne kadar samimi olduğunu düşündürmektedir.

Kıbrıs buhranından dolayı ABD’nin tutumunu ve Adalet Partisini eleştiren Doğan Avcıoğlu şöyle demektedir; “...Morrison temsilciliği ile iş hayatına atılan politikacıya göre, Johnson mektubunun açıklanmasını istemek solculuktur ve bunu isteyen CHP ve İnönü’nün maksadı Amerikan düşmanlığı yapmaktır. Kıbrıs gidebilir, Johnson Türk Başbakanına hakaret edebilir, bunlar önemli değildir: önemli olan Johnson’dur. ABD’dir! Nitekim yeni iktidarın ilk işlerinden biri, kamuoyunu tatmin edecek bir gerekçeye dahi ihtiyaç görmeden, petrol ve madende milliyetçi bir politika izleyerek, dev Amerikan şirketlerine karşı çıkan genel müdürleri değiştirmek olmuştur...”²⁰⁸.

²⁰⁸ Doğan Avcıoğlu, “Kıbrıs ve Ötesi”, Yön, S.143 (24 Aralık 1965), s.7.

1.2. Anti-Amerikancı Tutumu Olan Partilerin Görüşleri

Daha öncede belirttiğimiz gibi 1965 seçimleriyle birlikte Meclise aşırı sol parti olan TİP girmeyi başarmıştır. Bunun en önemli etkenlerinden biri anti-Amerikancı bir duruş sergilemesinden olduğu kaçınılmazdır. Çünkü ABD'nin gerçek yüzünü Johnson mektubunda Türkiye görmüştür. Fakat bundan önce de ilişkileri geren olaylarından birisi Jüpiter Füzeleri olmuştu. ABD'ye ait Türkiye'de bulunan Jüpiter Füzeleri Türkiye'nin haberi olmadan sökülüş,²⁰⁹ bu nedenle Türkiye'nin ABD'ye olan güvenci sarsılmıştır. Sarsılan bu güven, Kıbrıs olaylarıyla da yerini güvenilmezliğe bırakacaktır.

1965'de iktidara Adalet Partisinin tek başına gelmesiyle solcu gruplar ABD'ye ve Türkiye'nin, ABD ve NATO bağlantısına daha iyi yüklenmeyi bildiler²¹⁰. Bu bağlamda Türkiye İşçi Partisi, NATO'yu ve ABD'yi eleştirmiş, hatta NATO'dan Türkiye'nin ayrılmasını talep etmiştir. Bu görüş ve ABD aleyhtarlığı Türkiye'deki anti-Amerikan kesimleri ve vatansever, milliyetçi kesimlerin hoşgörüsünü kazanmıştır. Serpil Çelenk Güvenç'in dediği gibi “...ABD ve Batı'ya yöneltilen eleştiri artık komünist ya da “vatan hainliği” olarak nitelendirilmiyor, tam tersine yurtseverliğin bir ölçüsü sayılıyordu...”²¹¹. Türkiye'de sol görüşlü kesimde olduğu gibi milliyetçi kesimde de anti-Amerikan görüş kendini göstermeye başlamıştır. Çünkü ABD artık güvenilmez bir ülke olmuştur. ABD karşıtı gösteriler hem sol kesimin, hem de sağ kesimin hoşnutluğunu kazanmaktadır. TİP'in ABD'ye karşı sert tutumu, Marksist söylemleriyle birlikte milliyetçi duyguları da harekete geçirmeyi başarmıştır²¹².

1.3. İsmet İnönü'nün İzlenimleri

İsmet İnönü, 22 Kasım 1963 tarihinde ABD Başkanı John F.Kennedy'nin bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine cenaze törenine katılmak için ABD'ye gitti. Burada yeni Başkan Johnson ile bir görüşme de yaptı. Daha sonra yurda döndüğünde 1 Aralık 1963'de yeni ABD Başkanı Johnson hakkında izlenimlerini radyodan halk ile paylaştı. İnönü şunları

²⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dinçer, Özdal, Necefoğlu, a.g.e., s.s. 80-85.

²¹⁰ Nasuh Uslu, **Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, 21. Yüzyıl Yay., Ankara, 2000, s.354.

²¹¹ Serpil Çelenk Güvenç, **İkili Antlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinde Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970**, Daktylos Yay., İstanbul, 2008, s.161.

²¹² William Hale (Çeviren: Petek Demir), **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mart Matbaası, İstanbul, 2003, s.155.

söylüyordu: “Sayın Başkan Johnson’un aramızdayken bizzat halkımıza hitabelerinde söylediklerini ve Türkiye’nin güvenliğini kendi güvenlikleri telakki eden kesin ifadelerini bir defa daha sarsılmaz bir surette işittim. Bu sözleri vatandaşlarıma kıymetli duygular olarak götüreceğimi Sayın Başkan’a vaat ettim... ABD’nin bu sıcak ilgi ve taahhütlerine karşı bizim tarafımızdan temel iki nokta üzerinde duygularımızı ve kararımızı hülasa ederek konuştum. Türkiye’miz demokratik rejim içinde yaşayan ve idare edilen bir memleket olarak bütün geçici güçlükleri yenecektir. Bunu söyledim. Bir de söyledim ki: ...Türkler taahhütlerine ve ABD ile beraber bulunma ve çalışma siyasetine daima sadık kalacaklardır...”²¹³.

İsmet İnönü bu sözleri söylüyordu. Fakat daha sonraki yıllarda bunu pişmanlıkla anacaktır. Çünkü bir kaç hafta sonra Kıbrıs’ta, Türklere karşı kanlı bir eyleme başlandı. İşte bundan sonra ABD’nin Türkiye’yi oyalayıcı rolü ortaya çıktı. Geçen zaman sürecinde İsmet İnönü o ünlü sözünü söyleyecekti: “Yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur ve Türkiye’de bu yeni dünyada kendisine bir yer bulur”²¹⁴. Şerafettin Turan, İsmet İnönü’nün bu sözünü şöyle yorumlamaktadır: “Asıl bu mektup karşısında Kıbrıs çıkartması kararından vazgeçen İnönü, uğradığı büyük düş kırıklığını “Dünya yeniden kurulur ve Türkiye kendine düşen yeri alır! Sözleriyle dışa vurmuştu”²¹⁵. Metin Toker ise İsmet Paşa’nın radyodan Johnson hakkında söylediklerini “Başbakan (İnönü) bundan sonra ABD’deki temaslarını anlattı, bunlardan edindiği “çok olumlu” izlenimlerini aktardı... İsmet Paşa, ABD’nin tutumu hakkında yanlış teşhis koymuştu”²¹⁶ şeklinde yorumlamıştır.

Metin Toker “...Kıbrıs krizi patladığında, müttefikliğin gereğini böyle gösterdiğimiz ABD, bizi Altıncı Filosuyla tehdit edip kaba mektuplar yazmaya kalkıştığında eğer Türkiye çok derin ve etkisi kolay geçmez bir kızgınlıkla sarsılmamışsa, bunun nedenini 1962’nin o günlerine eğilerek aramak lazımdır. Dostların ihaneti insanları da, milletleri de her şeyden fazla yaralar” cümleleriyle konuyu irdelemiştir²¹⁷.

²¹³ **Milliyet**, 2 Aralık 1963.

²¹⁴ **Milliyet**, 16 Nisan 1964; **Cumhuriyet**, **Akşam**, **Ulus**, 17 Nisan 1964.

²¹⁵ Turan, **a.g.e.**, s.428.

²¹⁶ Toker, **a.g.e.**, s.188-189.

²¹⁷ **A.g.e.**, s.145.

2- Kamuoyu

Mektubun açıklanmasıyla kamuoyunda oluşan Amerikan hoşnutsuzluğu kendini iyiden iyiye göstermeye başlamıştır. Dönemin basınında olsun, karikatürlerinde olsun ve hatta ABD ürünlerinde olsun halkın tepkisini görmek mümkündür. Bir Amerikan ürünü olan Coca-Cola, daha sonra Pepsi-Cola protesto edilmiştir. Johnson mektubundan sonra ABD'nin 6'ncı Filosu Türkiye'ye her gelişinde olaylar çıkmış, o dönemdeki üniversite hareketlerinin protestosuna maruz kalmıştır.

Kamuoyunda oluşan anti-Amerikan görüş Kıbrıs olaylarının başlangıcından itibaren yavaş yavaş başlamış, Johnson mektubunun gün yüzüne çıkmasıyla kendini fark ettirmiştir. Artık o güvenilir dost Amerikalı gitmiş, yerini *Çirkin Amerikalı* almıştır. Her ne kadar bunu Adalet Parti Hükümeti engellemeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Çünkü ABD'nin gerçek yüzünü kamuoyu Kıbrıs olaylarıyla birlikte görmüştür. Bu gerilim 1967 yılına gelindiğinde zirveye ulaşmıştır. 1967 yılı anti-Amerikan akımların iyice keskinleştiği; 6'ncı filo karşıtlığı gösterilerin, Amerikan askerleri personeline yapılan kötü davranışlar gibi eylemlerin başlangıcı sayılabilir²¹⁸.

Kıbrıs sorununun ortaya çıktığı tarihten sonra yaklaşık Mayıs 1964 tarihine kadar Türk dış politikasında izlenen yolun doğru, sağlam ve yararlı olduğu kanaati tüm basında yer almaktadır. Fakat Johnson mektubunun Türkiye'ye gelişinden sonra Türk dış politikasının temeli sorgulanmaya başlanmış ve yanılmazlığı inancı yıkılmıştır²¹⁹.

Hürriyet gazetesi mektubu duyurduğu sayısındaki manşetinde Başkan Johnson'un resminin altına şu ibareyi eklemiştir; "*Başkan Johnson: Bir dost ülkede bu kadar patırtı koparacağını bilseydi, acaba bu mektubu yazar mıydı?*"²²⁰.

Milliyet gazetesi yazarı Abdi İpekçi mektubun açıklanmasından birkaç gün önceki yazısında "... mesajın metni, gerek bu mesajın sahibinin kimliği, yapılan işin bizim anladığımız bir tavsiye değil, bir ihtar, hatta bir tehdit olduğunu ortaya koymaktadır"²²¹ diyor ve bir başka yazısında "... Türkiye, binlerce soydaşı öldürülür, hayatta kalanların güvenliği tehlikeye girer ve bütün bunlar burnunun dibindeki adada cereyan ederken

²¹⁸ Bostanoğlu, a.g.e., s.490.

²¹⁹ Sezer, a.g.e., s.203.

²²⁰ **Hürriyet**, 13 Ocak 1966.

²²¹ **Milliyet**, 5 Ocak 1966.

antlaşmalardan aldığı hakkını kullanmaya kalkınca ABD tarafından durdurulmuştur... ”²²²
diyerek Kıbrıs konusunda ABD’nin tutumunu yorumlamıştır.

Johnson mektubunun kamuoyuna duyurulması ve Acheson planının da iç yüzü yavaş yavaş ortaya çıkınca Ulus gazetesi yazarı Cihad Baban şöyle demiştir; “...*Açıklanan mektuplardan sonra, Acheson planının da gün ışığına çıkması, ABD hariciyesinin ve bilhassa başkanının Kıbrıs konusunda Türk tezinin karşısında olduğunu açık olarak göstermektedir... ”²²³.*

Yön dergisinde bir yandan NATO sorgulanırken öte yandan da ABD’nin NATO üzerindeki etkisi dile getirilmektedir. Bu kapsamda söz konusu derginin makalesinde şöyle denilmektedir; “... *Türkiye bu bakımda yakında acı bir imtihan geçirmiştir. Silahlı Kuvvetlerinin hemen hepsini NATO emrine veren Türkiye, Kıbrıs buhranında Yunanistan’la karşı karşıya kaldığı ve bir saldırı ihtimaline yakın bulunduğu zaman Batılı dostlarından şöyle bir ihtar almıştır: “Size verdiğimiz NATO silahlarını ancak bizim müsaademizle kullanabilirsiniz”. NATO antlaşmasının ancak Amerikan çıkarları gerektiğinde işletileceği düinden bilinen bir gerçektir... ABD’nin zor geçitlerde dostlarını değil kendi çıkarlarını ararlarına temel yapması şaşılacak bir olay sayılmaz Tecrübe edilmiştir bu. Ayrıca Türkiye’nin ABD’ye verdiğiyle aldığı arasında yapılacak bir gerçek hesap Türkiye’nin bu konuda çok cömert davrandığını ve zararlı çıktığını ortaya koyacak niteliktedir... ”²²⁴.*

Değişik bir bakış açısıyla Tercüman gazetesi başyazısında CHP’nin politikasını eleştirirken bu olayın tek sorumlusu olarak CHP’yi görmektedir. Hatta Kıbrıs meselesinde ABD’yi öne sürerek kendi günahını görmemekle suçlamaktadır. İnönü’nün korkaklığı yüzünden Kıbrıs’a yapılacak olan askeri müdahalenin durdurulduğunu savunmaktadır. Ayrıca tarihlere dikkat çekerek bu olayda ABD’nin bir ilgisi bulunmadığını söylemektedir; “...*Güya İnönü’yü harekâttan alıkoyan bu mektubun tarihi nedir? Haziran 1964... Kıbrıs buhranının başlangıcı ve oraya ordunun çıkarılması lazım geldiği tarih nedir? Mart 1963... Şimdi Mart 1963’de yapılması gereken bir askeri müdahale 1964 Haziran’ındaki bir mektup ile önlendi diye bir iddia ileri sürülebilir mi? İşte bu kadar açık bir mantıksızlığa hiç kimse dokunmadı... ”²²⁵.*

²²² **Milliyet**, 07 Ağustos 1966.

²²³ **Ulus**, 19 Şubat 1966.

²²⁴ İlhan Selçuk, “Yıkamak... ve Yapmak”, **Yön**, S.130 (24 Eylül 1965), s.3.

²²⁵ **Tercüman**, 2 Ocak 1966.

Ahmet Kabaklı'nın makalesinde şu satırlar çok dikkat çekici olmuştur; “... sayın İnönü Kıbrıs’a tam zamanında müdahale etmemesinin günahını ABD’ye yükleyip çıkmak mı istemiştir? Kızılların Türkiye’de yaratmak istediği Amerikan düşmanlığı havası, (ABD’nin birkaç çirkin davranışından yararlanarak) Sovyetlere yaklaşma politikasına bir basamak mı yapılmıştır?”²²⁶. Bu cümleler günümüz Türkiye’sinde hala tartışılmaktadır. Çünkü o dönemdeki ABD yardımlarıyla ABD yanlısı bir politika izlenmiş, Kıbrıs meselesiyle birlikte anti Amerikan görüş ortaya çıkarken Sovyetler Birliği’ne yanaşma ihtiyacı doğmuştur. Diğer bir bakış açısıyla Sovyetler Birliği, Türkiye’yi kendi yanına çekebilmek için Türkiye’nin bu durumundan yararlanarak ülkede bir ABD düşmanlığı havası mı? Ortaya çıkarmıştır. Bu iki görüş hala sorgulanmaktadır.

Öyle görülüyor ki Johnson mektubunun açıklanması; kamuoyunda da tepkilere yol açarken, basında da günlerce mektup üzerine yorumlar yapılmıştır. Fakat bazı gazeteler²²⁷ yorumunu genelde iktidar partisi olan AP ve ana muhalefet partisi olan CHP üzerinde yoğunlaştırarak, tek sorumlu İsmet İnönü ve onun partisi olan CHP’yi görmektedirler.

3- Karikatür Dergilerinde Konunun Algılanışı

Kıbrıs olayları paralelliğinde gelişen Johnson mektubu, Türk kamuoyunda ve basınında nasıl yankı bulmuşsa karikatür dergilerine de aynı konu yansımıştır. Kıbrıs meselesi dönemin karikatür dergilerinden Akbaba dergisinin yaklaşık her sayısında ele alınmıştır. Johnson mektubunun kamuoyuna açıklanması ve sonrasında İsmet İnönü’nün gelen mektuba karşı vermiş olduğu cevabı dergide ele alınmaktadır. Yusuf Ziya Ortaç mektupların açıklanmasında önce CHP’nin durumdan vaziyet çıkartmasını eleştirmiş ve şöyle demiştir: “...Eğer bu mektup utanç verici sözler taşıyorsa sorumluluğu yalnız sayın İnönü’ye karşıdır. O günlerin muhterem Hükümet Başkanı İsmet paşa, seksen iki yaşında, Atlantik’i aşarak, taaaa ABD’ye böyle açıklanması güç, haysiyet kırıcı bir mektup almak için mi? Gitmiştir”²²⁸. Mektubun açıklanmasının ülke huzuru için tehlike yaratacağını da söylemekte olan Yusuf Ziya Ortaç, İnönü’nün güttüğü Sovyet yakınlaşmasını Demirel’in gütmediği için İnönü’nün böyle bir siyaset izlediğini belirtmektedir.

²²⁶ Ahmet Kabaklı, “Mektup Açıklansın”, **Tercüman**, 7 Ocak 1966.

²²⁷ Yeni Asır, Tercüman gibi Adalet Partisine yakın görüşte olan gazetelerdir.

²²⁸ Yusuf Ziya Ortaç, “Johnson’un mektubu”, **Akbaba**, C.10, S.3 (12 Ocak 1966), s.1.

Karikatür: 6

“İsmet İnönü’nün Johnson Mektubuna Karşı Tepkisinin Karikatürize Edilmesi”

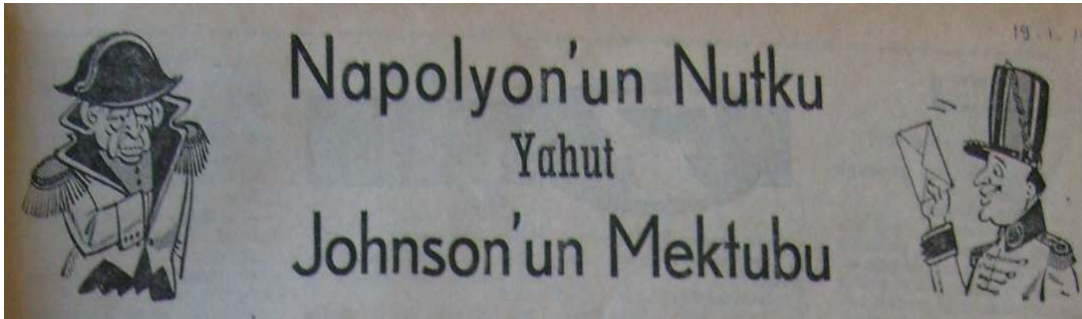

Akbaba, Cilt 10, Sayı 4 (19 Ocak 1966).

Akbaba dergisi, bu sayısında Johnson mektubunun kamuoyuna duyurulmasından sonra dönemin Başbakanı İsmet İnönü’nün mektuplara olan tepkisini karikatürize etmiştir. Bu karikatürde; postacı, İnönü’ye tebrik mektupları getirmekte, İnönü’de mektupları istemediğini ve postacıya mektupları Başbakan Demirel’e götürmesini ve onun okumasını söylemektedir.

Karikatür: 7

“Johnson Mektubu Sonrası İnönü’nün Tiyatro Gösterisinde Napolyon’a Benzetilmesi”

Akbaba, Cilt 10, Sayı 4 (19 Ocak 1966).

Yine Akbaba dergisi bu sayısında, mektubun 1,5 yıl gizli tutulup hükümetin başına Adalet Partisinin gelmesinden sonra Cumhuriyet Halk Partisinin baskı yaparak mektubun

açıklanmasını istemesi; Meşrutiyetin ilanından sonra Burhanettin Tepsi'nin Paris'ten gelerek oynadığı EK-IV'de içeriği verilen Napolyon Bonapart tiyatro oyununa benzetilmiştir. İsmet İnönü, Burhanettin Tepsi'nin oynadığı Napolyon tiplemesine benzetilerek resmedilmiştir²²⁹.

Karikatür: 8

“Görmedim! Duymadım! Bilmiyorum!”

Akbaba, Cilt 10, Sayı 4 (19 Ocak 1966).

Akbaba dergisi İsmet İnönü'nün Johnson mektubunu 1,5 yıl gizlemesini; Görmedim!, Duymadım!, Bilmiyorum! Şeklinde karikatürüze etmiştir²³⁰. İnönü mektubun geldiği tarihlerde mektubun içeriği ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir.

Karikatür: 9

“Hür Dünyanın Lideri; Güçlü, Kuvvetli ABD! Hem Suçlu, Hem de Güçlü ABD!”

Akbaba, Cilt 10, Sayı 4 (19 Ocak 1966).

²²⁹ Akbaba, C.10, S.4 (19 Ocak 1966), s.7.

²³⁰ Akbaba, C.10, S.4 (19 Ocak 1966), s.7.

Akbaba dergisinin bu sayısında da ABD'nin gücünün para olduğunu göstermek için pazılarının kuvvetli olduğu ve içinde dolar olduğu karikatürize edilmiştir. Yine resimden anlaşıldığı üzere “Kaba Kuvvetin Göstergesi ABD!” olarak çizilmiştir. Yusuf Ziya Ortaç, Akbaba dergisinde bu durumu şöyle özetlemektedir; “Bazı insanlar vardır, dostluklarını kuvvet gösterisi ile belirtirler; Elinizi sıktıkları zaman, sevgilerinin şiddeti parmaklarınızda duyarsınız! ABD Başkanı'nın mektubunda da böyle bir dost çıktı: Muhabbetle sıkıdığı elimizin sızısını, milletçe duyuyoruz! Bu mektuba, aklın sesi diyenler var... Dostun sesi diyenler var... Hepsi yanlış, bu mektup, sadece kaba kuvvetin sesidir! Johnson'un mektubu ile İnönü'nün cevabı, pazı ile kafanın tartışmasıdır”²³¹.

Karikatür: 10

“Karikatür Dergisinde “GO HOME”

Akbaba, Cilt 11, Sayı 34, (17 Ağustos 1966).

Bu sayıda da İsmet İnönü, Johnson'la birlikte görülmekte ve Türkiye'den ABD'ye karşı yükselen “Go Home” yani “Evine Git” protestolarının Sovyetler Birliği eş güdümünde yürütüldüğünü göstermektedir.

²³¹ Yusuf Ziya Ortaç, “İki Mektup”, Akbaba, C.10, S.5 (26 Ocak 1966), s.2.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV- JOHNSON MEKTUBU SONRASINDA KAMUOYUNDA DEĞİŞEN AMERİKAN ALGISI

Missouri Zırhlısı'nın Türkiye'ye gelişi ile başlayan Truman Doktrini, Marshall Planı ve Türkiye'nin NATO'ya alınışı ile doruğa ulaşan Türk-Amerikan ilişkileri; bir dönüm noktası olan Johnson mektubuyla birlikte o eski Amerikan algısı yerini artık “Çirkin Amerikalı” algısına bırakmıştır.

Hür dünyanın liderine öyle güvenilmişti ki, Küba Krizi döneminde Sovyetler Birliği'nin tehdidine aldırmandan Jüpiter füzelerinin Türkiye'de konuşlandırılmasına dahi izin verilmişti. Çünkü Türkiye müttefik ve dostu olan ABD'ye sırt çeviremezdi. Soğuk savaş döneminde, Küba Krizi patlak verdiği vakit, İsmet İnönü'nü mecliste yaptığı konuşmada şöyle diyordu: “...bildiğiniz gibi müttefikimiz Amerika Birleşik Devletleri, kendi aleyhine taarruz hazırlıkları yapıldığı endişesi ile Küba'ya karşı abluka ilân etmiştir... Türkiye'nin durumu şudur: Barış içinde yaşamak isteyen bir milletiz. Milletlerarası ihtilâfların barış yolu ile hallini candan arzu ediyoruz. Vahim tehlikelere maruz kalmış bir millet olarak aynı kaderde bulunan milletlerle tamamıyla tedafüi ittifaklarımız vardır. Biz tehlike karşısında bulunduğumuz vakit, müttefiklerimizden tesanüt vazifelerini yapmalarını isteyeceğimiz gibi, müttefiklerimizden biri vazifemizi ifa etmemizi talep ettiği vakit, biz de mükellefiyetimizi elbet yerine getireceğiz...”²³². Millet Meclisinde İsmet İnönü'nün konuşması coşkuyla karşılanmış büyük bir alkış kopmuştu. Görülüyor ki Türkiye, Küba Krizinde duruşunu ve tarafını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Fakat Türkiye sonradan öğrenecekti ki, ABD Türkiye'ye konuşlandırıdığı Jüpiter füzelerini Türkiye'ye sormadan kaldıracaktır. Anlaşmaya göre Sovyetler Birliği Küba'daki füzelerini kaldırırsa, ABD'de Türkiye'deki füzelerini kaldıracağını taahhüt ediyordu. Oysaki bu füzelerin kurulma amacı, Sovyet tehdidine karşı ek bir önlem almak ve Türkiye'nin güvenliği için ABD'nin ve NATO'nun stratejik savunmasıyla kaynaştırmaktı. Dönemin diplomatlarından Şükrü Elekdağ, krizin ABD'nin kendi halkından ve Türk halkından gizlenerek, gizli bir pazarlık yoluyla atlatıldığını anlattığı makalesinde şöyle demektedir: “...Oysa yeni belgeler ve

²³² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C:8, D:1 (24 Ekim 1962), B:135, O:1, s.246; Ayrıca bkz. Milliyet, 25 Ekim 1962.

araştırmalar, Küba Füze Krizi konusunda Türk ve Amerikan halklarının aldatıldığını ortaya koyuyor... Kenndy, bir yandan Kruşçev'in önerilerini alenen reddediyor, diğer yandan Küba'daki füzelerin derhal sökülmesi karşılığında ABD'nin Türkiye'deki Jüpiter üssünün²³³ kapatılmasına ilişkin taahhüdünü beş ay sonra yerine getirmesine ve antlaşmanın bu yönünün tamamen gizli tutulmasına ikna etmeye çalışır...²³⁴. Elekdağ, bir başka makalesinde de Türkiye'yi ve Küba'yı zavallı olarak nitelemekte ve şöyle demektedir: "...Krizin başında, ABD, Küba'daki füzeleri hava bombardımanı ile imha niyetliydi. Böyle bir saldırıya, Moskova'nın İzmir civarındaki Jüpiter üssünü vurarak mukabele etmesi, sadece Küba ile Türkiye'yi kapsayacak mahdut bir nükleer savaş çerçevesinde kozlarını paylaşmaları kaçınılmazdı... Ne var ki, ABD, Türk hükümetine ne Küba'yı bombardıman planları ne de söz konusu endişeleri hakkında hiçbir şekilde bilgi vermedi..."²³⁵. ABD, bu olayda da gerçek yüzünü saklamış ve yıllar sonra Türkiye'nin öğrendiği ABD'nin sahte yüzü, Kıbrıs konusunda da tekerrür edecektir. Dolayısıyla Türk-Amerikan ilişkileri ilk önce 1962 Küba Füze Krizi, daha sonrasında da 1964 Johnson mektubu ile gölgelenecektir²³⁶.

Fotoğraf: 17

"İZMİR-Çiğli Üssündeki Jüpiter Füzesi"

Haber Türk, 26 Aralık 2010.

²³³ Türkiye'deki Jüpiter Füzelelerinin üssü olarak Hava Kuvvetleri Komutanlığına bağlı bugünkü ismi 2'nci Ana Jet Üs Komutanlığı (Çiğli/İZMİR)'na 15 adet füze rampası yerleştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mete Tunçay, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Halil Berktaş, Sina Akşin, Ayla Ödekan, **Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye 1908-1980**, C.IV, Cem Yay., İstanbul, 1989, s.251; Kısmen bkz. Özdal, Dinçer, Yegin, **a.g.e.**, s.169.

²³⁴ Şükrü Elekdağ, "31 Yıl Önce Bugün", **Milliyet**, 24 Ekim 1993.

²³⁵ Şükrü Elekdağ, "Küba Ekim Füzeleleri Krizi ve Türkiye", **Milliyet**, 4 Kasım 1996.

²³⁶ Barry Rubin, Kemal Kirişçi, **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2002, s.204-205; Ayrıca bkz. Mustafa Bıyıklı, Nevin Yurdsever Ateş, **Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi 1**, Gökkuşku Bilimevi Basın Yayın, İstanbul, 2008, s.63.

Öte yandan, dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in rahatsızlanması üzerine Johnson özel uçağını Türkiye'ye göndermiş ve 2 Şubat 1966'da Cemal Gürsel'i tedavi ettirmek üzere ABD'ye getirtmiştir. Hatta Başkan Eisenhower'ın tedavi görerek iyileştiği hastaneden Cemal Gürsel için yer ayırtıldığı dönemin gazetelerinde belirtilmektedir²³⁷. Bu olay şunları akla getirmektedir; ABD için Türkiye hâlâ vazgeçilmez bir ülke olduğu ve ortamın yumuşaması için özel uçak gönderilmesi; özür mahiyetinde kabul edilmesi için midir? Bilinmez!

Bir başka olay ise Johnson ABD'nin 1967 mali yılında dış ülkelere yapılacak yardım için Türkiye'nin ekonomik girişimlerinden memnun olduğunu belirtmiş ve daha sonrasında *"İktisadi alanlarındaki bu tutumundan dolayı Türkiye yardımı layıktır"* demiştir. Ayrıca askeri yardımların dörtte üçünün Türkiye, Çin, İran, Güney Kore ve Yunanistan için ayrılacağını da belirtmiştir²³⁸.

Olayların zaman içinde böyle gelişmesi Türk kamuoyunda ABD'nin gerçek yüzünü görmesine yardımcı oluyordu. Türk halkının 1921 yılı başında kurduğu ve 1946'lı yılı sonlarına doğru kopma noktasına gelen Sovyet dostluğunu, yeniden canlandıracak adımları atmaya başlayacağı döneme artık geliniyordu.

1- Türk-Amerikan İlişkilerinde Yeni Görüntü

Johnson mektubunun açıklanmasının ardından; kimi İsmet İnönü'yü, kimi CHP'yi, kimi AP'yi, kimi Sovyetler Birliği'ni suçlarken; öyle bir gerçek vardı ki o da Türk-Amerikan ilişkilerinin dibe vurduğu gerçeğiydi. ABD kendisinin ve NATO'nun çıkarları için tehlikeli sonuçlara neden olacağı kaygısı ile Türkiye'nin Kıbrıs'taki duruma el koymasını önlemeye çalışırken, Türkiye'nin iç ve dış politikasının gerçeklerini ve ulusal çıkarlarını göz ardı etmiş, böylece Türk halkını çok kızdıracağını hesap edememiştir²³⁹.

Bunun neticesinde 1964'lerde başlayan ABD protestoları gün geçtikçe şiddetini artırmaya devam etmiştir. *"Yankee Go Home"* sloganları, ardından 6'ncı Filonun protesto olayları daha sonralarda da Amerikan ürünlerinin protesto edilmesi hadiselerine yol açmıştır. Çünkü o dönemlerde ülkede şöyle bir düşünce hâkimdi: "Türkiye'yi, Sovyetler Birliği'nin

²³⁷ Tercüman, 31 Ocak-1 Şubat 1966.

²³⁸ Tercüman, 5 Şubat 1966.

²³⁹ Uslu, a.g.e., s.113.

baskılarından koruyan bir ülke vardır o da ABD’dir”. Durum böyle olunca Kıbrıs bunalımında da Türkiye, ABD’den ve NATO’dan beklediğini alamayınca ortaya bir hayal kırıklığı çıkmıştır²⁴⁰. Hatta Metin Toker iki ülke arasındaki ilişkilerin geldiği nokta hakkında “...şanlı müttefikimizin yeni lideri bizi 6.Filosuyla ve Sovyetler Birliği’ne karşı yalnız bırakmakla tehdit ediyordu. İsmet Paşa’nın başından aşağı sanki bir kazan kaynar su döküldü”²⁴¹ diyordu.

Öte yandan Amerikan ürünleri de bu protestolardan nasibini almıştır. Önce Türkiye’deki Amerikan pazarları denilen yerlerdeki ürünlerin gümrükten geçmediğinden vergi alınmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Daha sonra Amerikan markası olan Coca-Cola bu protestolara hedef olmuş ve yine Amerikan markası Pepsi-Cola da protesto edilmiştir.

Diğer taraftan Türkiye’de bulunan Amerikan üsleri birçok kez eleştiri konusu olmuş ve buralarda görev yapan Amerikalı askerler zaman zaman protesto edilmiştir. Bazı hadiselerde görüldüğü üzere Amerikalı askerlerin kaçırılmasına kadar ilerlemiştir²⁴².

1.1. Altıncı Filo Hadisesi

Johnson mektubunun kamuoyu tarafından duyulması sonucunda ABD’ye olan kızgınlık gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu kızgınlık, ABD’nin Akdeniz’deki 6’ncı Filosunun Türkiye’ye her gelişinde protestosuna neden olmuştur.

İlk protesto Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) tarafından 6’ncı Filo “İstenmeyen Filo” olarak ilan edilmesiyle başlamıştır. 8 Nisan 1966 tarihinde yani Johnson mektubunun kamuoyu tarafından duyulduğundan yaklaşık 3 ay sonra 6’ncı Filo Türkiye’ye gelmiş ve protesto edilmiştir. Protestoda Dolmabahçe rıhtımından denize kırmızı-beyaz çiçeklerden bir çelenk yapılarak denize bırakılmış ve çelengin üzerine Atatürk’ün “Bütün ezilmiş uluslar bir gün ezenleri yok edecektir” sözü yazılmıştır. TMTF ikinci başkanı Cavit Savcı “Bilindiği gibi Kıbrıs’a yapacağımız çıkartmaya bu filo engel olmuştur. Gerçek böyle iken nasıl oluyor da limanımıza geliyor” diyerek tepkilerini belirtmiştir²⁴³.

²⁴⁰ Daha geniş bilgi için bkz. Gönübol, Suat Bilge, **a.g.e.**, s.s.337-386.

²⁴¹ Toker, **a.g.e.**, s.207.

²⁴² **Hürriyet**, 10 Şubat-5 Mart 1971.

²⁴³ **Milliyet**, 9 Nisan 1966.

Yaklaşık 1,5 yıl sonra 7 Ekim 1967 tarihinde Akdeniz’de bir tatbikat düzenlenmiş tatbikattan sonra ABD’nin 6’ncı filosunun sancak gemisi Little Rock kruvazörü ile Wood destroyeri İstanbul’daki Dolmabahçe rıhtımına gelmiştir. Burada üniversite öğrencileri ABD’yi protesto etmek için oturma eylemi yapmışlar ve Amerikan askerlerinin Dolmabahçe rıhtımından gelişlerine müsaade etmemişlerdir. Amerikan askerlerini ancak denizden karaya Kasımpaşa’dan çıkabilmişlerdir. Amerikalı Koramiral Milliam Martin protestonun nedenini anlayamadığını filonun Türkiye’ye 20 yıldır gelip gittiğini ve bu ziyaretlerin dostane olduğunu açıklamıştır. Protesto İstanbul ve İzmir’de gerçekleştirilmiş, öğrenciler önce oturma eylemi yapmışlar daha sonra açlık grevine gitmişlerdir. Ellerindeki dövizlerde “Çirkin Amerikalı Evine Dön”, “Türkiye Senin Karakolun Değildir” şeklinde yazılar taşımışlardır. “Go Home Yankee” şeklinde de sloganlar atmışlardır. Protestolar Amerikalıların gittiği güne kadar sürmüş, son olarak Taksim’de iki genç Amerikan bayrağı yakmışlardır. Amerikalıların gidişiyle de protestolar son bulmuştur²⁴⁴.

ABD’nin 6’ncı Filosuna bağlı 60.000 tonluk USS Independence uçak gemisi ile 4 destroyer 8 günlük ziyarette bulunmak için 15 Temmuz 1968 tarihinde Türkiye’ye gelmiştir. Sabah saatlerinde İstanbul’a gelen 6’ncı Filo limana girişte 21 pare top atışıyla İstanbul’u selamlamış, buna karşılık olarak Selimiye Kışlası’ndan 21 pare top atışıyla filo selamlanmıştır²⁴⁵.

Dönemin Milliyet gazetesinde olaylar şu şekilde verilmiştir: Filonun gelişiyile ABD’yi protesto etmek isteyen öğrenciler önce Dolmabahçe’de bulunan ABD bayrağını yarıya indirip, sokak duvarlarına filoyu protesto eden yazılar yazmışlardır. Olaylar gecede devam etmiş; Galatasaray’da 2 Amerikan askerinin yüzleri ve elbiseleri siyah boya ile boyanmıştır. Bazı Amerikan taşıtlarının da camları kırılmıştır. Olaylara müdahale eden polisler 19 üniversiteli genci karakola götürmüştür²⁴⁶. 6’ncı Filonun protestosu ertesi günde devam etmiş, polis yine 10’larca öğrenciyi tutuklamıştır. Filonun gelişinin 3’üncü günü yani 17 Temmuz 1968 tarihinde olaylar daha da büyümüştür. O gün Amerikan deniz taşıtı üniversite öğrencileri tarafından taşla tutulmuş, Amerikan askerleriyle tam bir sokak kavgası yaşanmış ve öğrenciler ellerine geçirdikleri Amerikan askerlerini denize atmışlardır. Polisin müdahalesi sonucu olaylar daha da kızışmış ve 1 polis şefi önce dövülmüş sonrada

²⁴⁴ Milliyet, 7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17 Temmuz 1967.

²⁴⁵ Milliyet, 16 Temmuz 1968.

²⁴⁶ Milliyet, 16 Temmuz 1968.

öğrenciler tarafından rehin alınmıştır. 40 öğrenci de çıkan arbede de yaralanmıştır. Polis, Gümüşsuyu’ndaki İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Talebe Yurdunu ablukaya almıştır. Buna daha çok sinirlenen öğrenciler okul binasına “Bu vatanı sömürenlere ve uşaklarına mezar yapacağız” gibi ve okul rektörü hakkında da polisle işbirliği yaptığı için “Rektör onayladı, polis üniversiteye girdi” gibi pankartlar asmışlardır. Daha sonra öğrenciler Gazi Osman Paşa Marşı’nı söyleyerek Taksim’e yürümüşler; “Go Home”, “Ordu çok yaşa”, “Türkiye bağımsız kalacaktır”, “Morrison Süleyman” sesleriyle sloganlar atmışlar ve “Amerikan emperyalizmini yenmek için” and içmişlerdir. Ardından burada yapılan konuşmada Amerikan filosu 1920’lerde İstanbul’a gelen işgal donanmasına benzetilmiş ve “6’ncı Filo, Türk Milleti’ni tehdit eden ihtirasların bir sembolüdür”, “Son Amerikan eri Türkiye’den ayrılıncaya kadar mücadelemize devam edeceğiz” denmiştir²⁴⁷.

Fotoğraf: 18

“Olaylar Sırasında Denize Atılan ABD Askerinin Denizden Çıkarılışı”

Milliyet, 18 Temmuz 1968.

Dolmabahçe’deki olaylara gelince; Amerikan askerleri dövülmüş, araçlar taşlanmış, askerler denize atılmış, hatta denize atılan bir askeri suya batırmak için 3 öğrenci denize girmiştir. Öğrencilerden sonra sivil halkta Amerikan askerlerini dövmüş ve denize atmıştır. Olaylar, polis ve asker müdahalesine rağmen gece geç saatlere kadar sürmüştür. İTÜ Senatosu da bir bildiri yayımlayarak olaylardan dolayı üzüntüsünü belirtmiş, öğrencilerin olaylara karışmasının, Amerikan askerleri nedeniyle olayların öğrenci-polis kavgasına

²⁴⁷ Milliyet, 18 Temmuz 1968.

dönüşmesindeki kaygılarını açıklamıştır²⁴⁸. Sol görüşlü öğrenciler de EK-V’de yer alan şikâyet mektubunu yazarak Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a göndermiştir.

Olayların devam etmesi sonucu İTÜ rektörü ve senatosu istifa etmek zorunda kalmış ve o gün de 32 öğrenci tutuklanmıştır²⁴⁹. 19 Temmuz 1968 tarihinde ise olaylar İstanbul’dan İzmir’e, Ankara’ya ve Trabzon’a sıçramıştır. Yine üniversite öğrencileri ile polis karşı karşıya gelmiş ve polisin müdahalesi sonucu olaylar daha da artmıştır. Abdi İpekçi olayların bu denli büyümesinde toplum polisinin rolü olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır; *“Gerginliğin artmasında ve olayların büyümesinde toplum polisinin oynadığı olumsuz rolü belirtmek gereklidir. Aldıkları emre uymayarak öğrenci yurdunu basan, gençleri coplayan polislerin zorunlu bir görevi yerine getirmekten çok, hınç almak hırsıyla davrandıkları belli olmaktadır...”*²⁵⁰.

Beyazıt Meydanı’nda bir gün sonra bir miting yapılmış bu mitinge “Barış için Amerikan emperyalizmine savaş” ve “Bağımsız Türkiye” mitingi denmiştir. Miting Fikir Kulüpleri Federasyonu ve çeşitli öğrenci kuruluşları tarafından düzenlenmiştir. Mitingde “Yankee Go Home” sloganları atılmış ve “ABD, Demirel ve Sükan için yuh” çekilmiştir. Ayrıca *“Bize ABD selam duracak-Sosyalist olacak Türkiye’nin ilkeleri”* sloganları atılırken, mitingdeki konuşmada 6’ncı Filo ve NATO için şu sözler dikkat çekici olmuştur; *“...NATO, ABD’nin göz diktiği kaynakların askeri koruyucusudur. 6’ncı filo Türkiye’ye karşı en büyük köpekliği Kıbrıs olayları sırasında yapmıştır. Bunlar birbirleriyle zincirleme bağlıdır”*²⁵¹.

23 Temmuz 1968 tarihinde İstanbul’dan 6’ncı Filoya ait savaş gemilerinin ayrılışına; sahilde toplananlar “Go Home” tezahüratında bulunmuşlardır²⁵². 6’ncı Filo Hadisesi filonun gitmesiyle bitmemiş, bu kez polis olayların sorumlusu ve elebaşısı iddiasıyla eski Hukuk Fakültesi öğrencilerinden aynı zamanda Boykot ve İşgal Komitesi üyesi Deniz Gezmiş’i aramaya başlamış²⁵³, 30 Temmuz 1968’de Hukuk Fakültesinde sınav çıkışı tutuklayarak mahkemeye sevk etmiştir²⁵⁴.

Bundan sonra olaylar ara ara devam etmiş olsa da eski şiddetini kaybetmiştir. Fakat zaman zaman ABD karşıtı olan solcular ile ABD sempatisi olan sağcılar karşı karşıya

²⁴⁸ **Milliyet**, 18 Temmuz 1968.

²⁴⁹ **Milliyet**, 19 Temmuz 1968.

²⁵⁰ Abdi İpekçi, “*Şiddet Yolumun Zararları*”, **Milliyet**, 20 Temmuz 1968.

²⁵¹ **Milliyet**, 21 Temmuz 1968.

²⁵² **Milliyet**, 24 Temmuz 1968.

²⁵³ **Milliyet**, 25 Temmuz 1968.

²⁵⁴ **Milliyet**, 31 Temmuz 1968.

gelmeye başlamışlardır. Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) ile Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) adı altındaki iki gençlik grubu 6'ncı filoya ait savaş gemilerinin İzmir'e gelmesi nedeniyle düzenledikleri boykot eyleminde 500 kişilik sağcı bir grup "Komünistlere ölüm" şeklinde bağırarak saldırmış, olaylar sağ-sol kavgasına dönüşmüştür. Bir grup öğrenci; halkı ve işçileri Amerikalılara karşı direnmeye davet eden pankartlar dağıtırken, diğer grup ise bunları yırtıp, ABD lehine duvarlara afişler asmıştır. Miting devam ederken Amerikalıların kaldıkları oteller önünde "Yankee, Go Home" sloganları atılmıştır. Olaylarda 8 kişi yaralanmıştır²⁵⁵.

Yaşanan bu olayların arkasında Türkiye'deki sol görüşlü kesim ve Sovyetler Birliği'nin olduğu düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Duygu Sezer, Türkiye'de o dönemde çıkan basınla ilgili yaptığı araştırmaların neticesini şu cümlesiyle açıklamaktadır; "Türkiye'de yaratılmak istenen Amerikan aleyhtarlığı, Moskova'nın direktifi ile hareket eden Türk solcularının eseridir..."²⁵⁶.

Karikatür: 11

"Olayların Arkasında Sovyetler Birliği'nin Olduğu Düşüncesini Anlatan Çizim"

Akbaba, Cilt 10, Sayı 20 (11 Mayıs 1966).

²⁵⁵ Milliyet, 30 Ağustos 1968.

²⁵⁶ Sezer, a.g.e., s.438.

Bu olaylardan sonra Yusuf Ziya Ortaç makalesinde; “... Şimdi, yoksulluğun, ilgisizliğin, bahtsızlığın cehenneminde kavrulan, kafası dolu, midesi boş yüzlerce gencimiz, bir hayal cenneti avuntusu ile bağrışıyorlar: “Go Home!...” Evet Go Home!... Çünkü daha dün yedi milyar lira borcumuz açıklanan biz de bütün Atlantik Paktı imzacıları ile beraber ABD’nin atom şemsiyesi altındayız. Bu şemsiyenin altından çıkan, kendisini kızıl şemsiyenin altına girmezse kızıl tankların altında bulacaktır. Onun için, ABD’ye “Evime git” diye sallanan yumrukları, Sovyet Rusya’ya “Evime gel” diye sallanan ellerden farklı sanmayınız” demektedir²⁵⁷.

1969 yılına gelindiğinde olaylar da pek değişiklik olmamış ve yine devam etmiştir. Hatta, 16 Şubat 1969 tarihinde Türkiye’de bulunan 6’ncı filo yine protesto edilmiş, işçi ve öğrencilerden oluşan protestocuların sayısını Akşam gazetesi 15.000 olarak vermiştir. Buna karşılık protestocularla karşı görüşte bulunan kendilerini milliyetçi ve mukaddesatçı olarak nitelendiren 15.000 kişilik bir grup çatışmıştır. Çatışmada 2 kişi ölürken, 200’ü aşkın kişi de yaralanmıştır²⁵⁸.

Fotoğraf: 19

“Taksim’de Çıkan Olaylarda 30.000 Kişi Çatışmıştır”

Akşam, 17 Şubat 1969.

²⁵⁷ Yusuf Ziya Ortaç, “Komünist Olacağım”, Akbaba, C.11, S.32 (3 Ağustos 1966), s.2.

²⁵⁸ Akşam, 17 Şubat 1969.

1.2. Amerikan Ürünlerinin Protesto Edilmesi

1960'lı yılların ortalarına doğru başlayan Amerikan hoşnutsuzluğu, Johnson mektubunun açıklanmasından sonra zirvelere ulaşmış oldu. Bu hoşnutsuzluk zamanla Amerikan ürünlerine tepki göstermelere kadar ilerledi. Coca-Cola'nın ardından Pepsi-Cola'nın protesto edilmesi, basın yayın organlarında Coca-Cola'nın zararlarının anlatılması, ABD'ye karşı bir tavır alma olarak nitelendirilebilir. Özellikle Türkiye İşçi Partisine yakın görüşte olan Yön dergisinde ABD'ye, karşı bir duruş sergilenmekte ve bu da Amerikan ürünlerinin protesto edilmesinde gözlemlenmektedir. 9 Temmuz 1965 yılında çıkan Yön dergisinin 119'uncu sayısına kapak olarak Coca-Cola şişesi konulmuş ve yan tarafına “Zehirlidir İçmeyin!” diye yazılmıştır²⁵⁹. Ayrıca yine Coca-Cola'nın zararları anlatılmaktadır.

Bir başka konu da Amerikan askerlerine yönelik çalışan, Amerikan pazarı da denilen ve PX mağazaları diye anılan dükkânlardır. Yine bu mağazalar Amerikan hoşnutsuzluğunun hedefi olmuş ve bu yerlerde satılan ürünlerden vergi alınmadığı için eleştiri konusu edilmiştir. Yine Yön dergisi konuyu irdelemiş ve anlatmıştır.

1.2.1. Coca-Cola ve Pepsi-Cola'nın Protesto Edilmesi

Ünlü Amerikan kola firması Coca-Cola Türkiye'ye fabrika açtığı 1965 yılında protestoların odağı halini aldı. Özellikle, Yön dergisi kolanın insan sağlığına olan zararlarını anlatan bilimsel açıklamalar yapmış, aynı zamanda Türk sermayesine getirdiği zararlardan bahsetmiştir. Hatta Yön dergisi bir adım daha ileri giderek, EK-VI'da da örneği verilen kapağında Coca-Cola'nın zehirli olduğunu duyurmuştur. Coca-Cola ve Pepsi-Cola'nın bu zararların en başta gelen firmalar olduğunu da belirtmiştir. Böylece bu iki Amerikan firmasına özellikle de Coca-Cola'ya karşı büyük bir protesto başlatmış, Coca-Cola aleyhtarı makaleler yazmıştır²⁶⁰.

Yön dergisi Coca-Cola'nın zararını anlatırken şöyle demektedir; “...Böylesine yaygın olan Coca-Cola, herhangi bir içki şişesinde bulunabilecek zehir miktarının azamisini kapsar

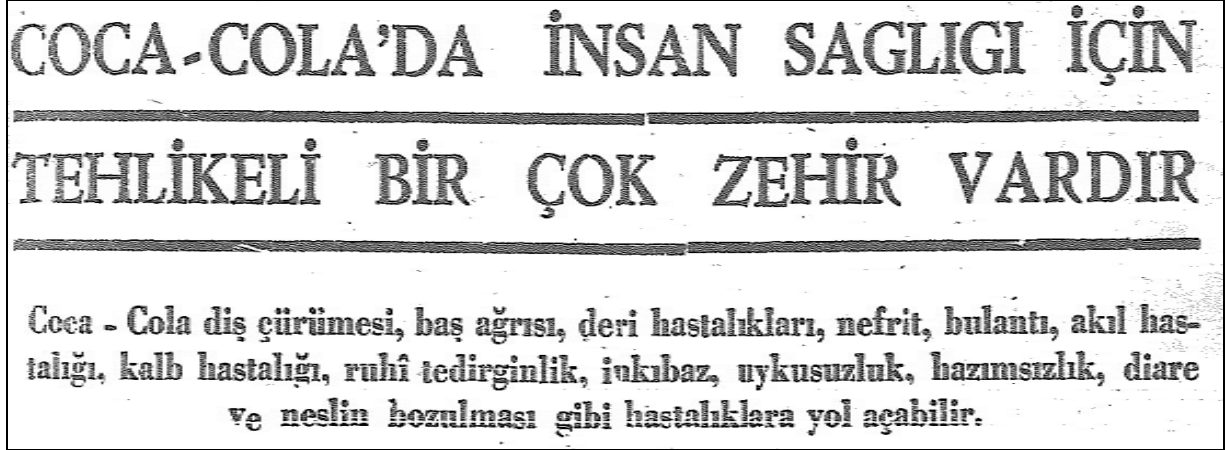
²⁵⁹ Yön, S.119 (9 Temmuz 1965), s.7.

²⁶⁰ Yön, S.119 (9 Temmuz 1965), s.7.

ve bu gerçeğe rağmen üstünde kuru kafa ve çapraz kol kemiği bulunmayan tek zehir maddesi olarak elden ele dolaşır... ”²⁶¹.

Fotoğraf: 20

“Coca-Cola’nın Zararlarını Anlatan Bir Başlık”

Yön, 9 Temmuz 1965.

1.2.2. Türkiye’deki Amerikan Mağazalarına Karşı Protesto

ABD’nin birçok ülkede askeri üsleri bulunmaktadır. Bu ülkeler arasında tabii ki “müttefik” Türkiye’de vardır. Bu askeri üslerde görev yapan Amerikalı askerlerin ihtiyaçlarını giderebilmeleri için ikili antlaşmalar gereğince bazı mağazalar açılmakta ve bu mağazalarda Amerikan ürünleri satılmaktadır. Gümrük vergisi olmayan bu ürünler doğal olarak daha ucuza satılmakta ve bu mağazalara girebilmek için özel kimlik gerekmektedir. Amerikan ürünlerinin satıldığı bu mağazalara PX mağazaları denilmektedir.

Yön dergisi bu mağazalara gösterilen müsamahayı Osmanlı zamanında verilen İngiltere başta olmak üzere diğer batılı devletlere gösterilen imtiyazlara benzetmektedir. Yine aynı dergi söz konusu bu mağazaların ülke ekonomisine verdiği zararları anlatarak Türkiye’nin egemenliğine vurulan bir darbe olduğunu belirtmektedir²⁶². Mehmet Gönübol ve Ömer Kürkçüoğlu, Amerikan askerlerine verilen bu imtiyazın yani gümrüksüz Türkiye’ye giren ürünlerin, Türk hazinesini önemli bir gelir kaynağından yoksun bıraktığını söylemekte ve şöyle devam etmektedirler; “... İthal rejiminin Türkiye’ye girmesini

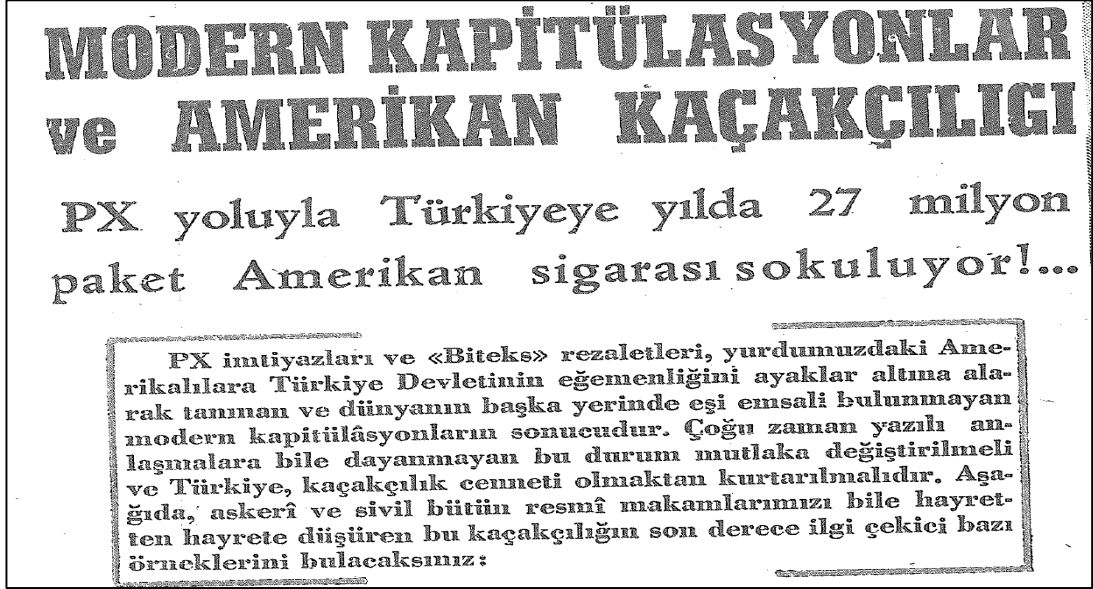
²⁶¹ Yön, S. 119 (9 Temmuz 1965), s.7.

²⁶² Yön, S.143 (24 Aralık 1965), s.13.

yasakladığı bir yığın lüks tüketim maddesinin Amerikan PX'leri kanalıyla kaçak olarak iç piyasaya sokulması sağlanmıştır... ”²⁶³.

Fotoğraf: 21

“Amerikan PX Mağazalarını Protesto Eden Yazı Başlığı”

Yön, 24 Aralık 1965.

Yön dergisi gibi Amerikan karşıtlı görüşteki basın ABD'nin kendi ürünlerini bu mağazalar aracılığıyla satmakta olduğunu ve buna da Türkiye'nin göz yumduğunu, hiçbir vergi alınmadığını vurgulamaktadır. Hatta bunun bir kaçakçılık olduğunu belirtmekten çekinmemektedir.

2- Kamuoyunda Oluşan Yeni Amerikan Algısı

Türkiye'de bir zamanların renkli, süslü, şaşalı ve hür dünyanın lideri konumundaki ABD, önce Küba Füze Krizi sonrasında Johnson mektubu ile yerinin artık sahte, çirkin ve emperyalist olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Metin Toker, ABD'ye olan tepkinin nedenini şu cümlelerle açıklamıştır: “... Zira biz ABD'den bütün bu bunalım sırasında Atina'ya ve Papaza “Başımıza Bir şey gelmez” izlenimini vermemesinden başka hiçbir şey istememiştir. ABD ise bunu vermiştir. Türkiye'de yıllarca hissedilecek ABD

²⁶³ Gönübol, Ömer Küçükoglu, a.g.e., s.506.

aleyhtarlığının duygusal temeli budur”²⁶⁴. Yazar bir başka cümlesinde şöyle demektedir; “Türkiye’de ABD aleyhtarlığı başlamıştı. Johnson’un mektubu, hemen tamamıyla duyulmuştu. İsmet Paşa’nın ona verdiği yanıt da... Türkleri kırmış bulunan, mesajda kullanılan kaba, kırıcı dildi. Söylenecek söz çok daha başka türlü söylenebilirdi”²⁶⁵. Daha sonraki başka bir cümlesinde Toker; “...Teksaslı Johnson’un Türkiye’ye karşı uyguladığı ve bir sığır çobanının uygulayacağı kaba politika...”²⁶⁶ diyerek mektubun sertliğine de vurgu yapmıştır. Öte yandan Johnson mektubunun kamuoyuna duyurulmasıyla Türkiye’de ABD’ye karşı büyük bir tepki yağmaya başlamıştır. Metin Toker konu hakkında şöyle demektedir; “Türkiye’de ilk kez olarak ABD şiddetle eleştiriliyordu. İlk kez olarak Türk üniversitelerinde dış politikayla ilgili açık oturumlarda ve konferanslarda ABD’yi yeren sözler gençler tarafından dakikalarca, avuçlar patlayıncaya kadar alkışlanıyordu. Bu sözler demagoji olsa bile...”²⁶⁷.

Buna karşın bazı yazarlar SSCB’nin tehlikeli olduğunu, bu tehlikeye karşı Türkiye’yi önceden beri koruyan ABD ile ilişkileri koparmamanın faydalı olacağı görüşündeydi. Ahmet Kabaklı; “... Amerikan dostluğu, bizim 100 yıldan beri izlediğimiz, “Batılı” dış siyasetin devamı ve amacıdır. NATO ve Batı ittifakları tarihimiz boyunca yalnız Kuzey’den gelmiş olan tecavüzlere karşı en sağlam tutanaktır. Mr. Johnson ve onun düşüncesiz, değer-bilmez danışmanları ise gelip geçici kimselerdir. O halde, biz bir “Mektup”a veya o mektubun “tonuna” kızarak batı ittifaklarından vazgeçemeyiz. ABD düşmanlığını kan davası haline getirenlere bunu hatırlatmalıyız...”²⁶⁸ demektedir.

2.1. Çirkin Amerikalı

1957 yılında genel seçimler münasebetiyle Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Taksim meydanında yaptığı konuşmada; “... Biz memleketimizde Amerikalıların ilerleyişleri seyrini takip ederek çalışmaktayız. Öyle ümit ediyoruz ki 30 sene sonra bu mübarek memleket, 50 milyon nüfusu ile Küçük Amerika Birleşik Devletleri olacaktır...”²⁶⁹ demektedir. Buradan hareketle Türkiye’nin ABD’ye bakış açısı çok net ve açıktır. Yani şunu demek yerinde

²⁶⁴ Toker, **a.g.e.**, s.195.

²⁶⁵ **A.g.e.**, s.207

²⁶⁶ **A.g.e.**, s.217

²⁶⁷ **A.g.e.**, s.207.

²⁶⁸ Ahmet Kabaklı, “Mektuplar”, **Tercüman**, 16 Ocak 1966.

²⁶⁹ **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1957; Kısmen bkz. **Milliyet**, 21 Ekim 1957.

olacaktır; Türkiye, ABD gibi olmak istemektedir. Neden böyle bir düşünce Türkiye'ye hâkim olmuştur ki? Cevap çok açık, çünkü Türkiye'yi Sovyet tehdidine karşı maddi ve manevi yönden desteklemiş olan bu ülkeye, Türkiye kendi dünyasında dost olarak görmek istemektedir. Fakat ABD her zaman olduğu gibi çıkarlarını her şeyin üstünde gördüğünü Küba Füze Krizinde ve Kıbrıs bunalımında göstermektedir.

Hal böyle olunca Türkiye'de yaratılan *Amerikalı Gibi Olma* özlemi yerini *Çirkin Amerikalıya* bırakacaktır. ABD, önce *veren elin üstünlüğünü* korumaya çalışacak, fakat bir defa Türkiye'de oluşan güvensizlik ortamını tekrar düzeltmek mümkün olmayacaktır. Johnson mektubu sonrası Türkiye, artık bir zamanlar Sovyetler Birliği'nin soğuk yüzünden dolayı kendini güvenilir liman olarak seçtiği ABD ve Batı ittifakını sorgulamakla kalmayacak kendine yeni bir dünyada yer bulmaya çalışacaktır.

O çok sevdiği ABD'nin gerçek yüzünü gördüğünde Türk halkı önce hayal kırıklığına uğramış daha sonra bu hayal kırıklığı yerini protestolara bırakmıştır. Yazar Metin Toker ABD'nin Türk kamuoyundaki yeni görüntüsü için şöyle demektedir; "*ABD'ye hiç aleyhtar olmayan bir ülke, ABD'ye karşı, bir gün elçinin otomobilini yakmaya kadar gidecek şiddetli bir aleyhtarlık işte böyle, bu nedenlerden, bu aşamalardan geçerek başladı*"²⁷⁰. Artık anlaşıyordu ki, *Çirkin Amerikalı* görüntüsü Türkiye'de yayılmaya başlamıştır.

Karikatür: 12

"ABD Karşıtı Gösterilerden Duyulan Rahatsızlığın Çizimi"

Akbaba, Cilt 11, Sayı 43 (19 Ekim 1966).

²⁷⁰ A.g.e., s.212

3- Tepkilerin Siyasi Karşıtlığa Dönüşmesi

1964-1980 yılları arasında Türkiye-ABD ilişkileri savaş sonrası dönem boyunca yaşanan en gergin noktaya ulaşmıştır. Bunun sebeplerinden en önemlisi Kıbrıs buhranına çözüm bulunamaması olmuştur. Türkiye bir türlü haklılığını ne ABD'ye ne de Avrupa ülkelerine anlatabilmiştir. Bu nedenle Kıbrıs sorunu, bu dönemde özellikle Türk-Amerikan ilişkilerinin mihenk taşı olmuştur. Türkiye'de 1960-1980 yılları iç siyasette yaşanan değişiklikler ve bunun etkisiyle de değişen iktidarlar dış politikayı da etkilemiştir²⁷¹.

Türkiye, Kıbrıs buhranında yanında göremediği, hatta Johnson mektubuyla kendisine engel olan ABD'yi, solun da etkisiyle artık sorgulamaya başlamıştır. TİP'in önderliğinde solcu kesim ABD'yi ağır bir şekilde eleştiriyordu. Öte yandan bu ağır eleştiri milliyetçi kesimde hoşuna gidiyor, ABD'nin Türkiye politikası *Amerikan emperyalizmi* olarak değerlendiriliyordu²⁷².

Türk dış politikasının ABD ve Batı yönlü tek odaklı siyasetten ayrılarak, daha yaygın ve çok yönlü bir siyaset izlemesi gerektiği fikri, Johnson mektubu sonrası dönemde hem siyaset alanında, hem basında, hem de kamuoyunda ortaya çıkmıştır. Burcu Bostanoğlu'nun aktarımı ile Büyükelçi Hamit Batu şöyle demiştir: *“Entegrasyona yönelen Avrupa’da Türkiye’nin de yerini alması gerektiğini vurgulamakta, ancak bu konuda kültürel bağdaşmazlık sorunları da çıkacağından, Türkiye’nin aynı zamanda Asya ve Afrika ülkelerine de yönelip, Doğu ve Batı arasında bir ilişkiler köprüsü oluşturması gerektiğini savunmaktadır”*²⁷³.

4- İktidar Muhalefet İlişkilerinde ABD'nin Yeni Görüntüsü

Johnson mektubunun açıklanmadan önce Başbakan Süleyman Demirel, Adalet Partisinin Gurubunda yaptığı konuşmayı gazeteci İlhan Selçuk gazeteye şöyle aktarmıştır: ... *Johnson'un mektubunun açıklanmasında ısrar eden zihniyet, soldan gelmektedir. Bu suretle memlekette bir Amerikan düşmanlığı yayılmasına çalışılmaktadır. Bunun için dikkatli olmalıyız. Kıbrıs meselesinde ABD'nin bir kusuru olabilir ama asıl kusur suçlu bir garantör*

²⁷¹ Hale, **a.g.e.**, s.151-152.

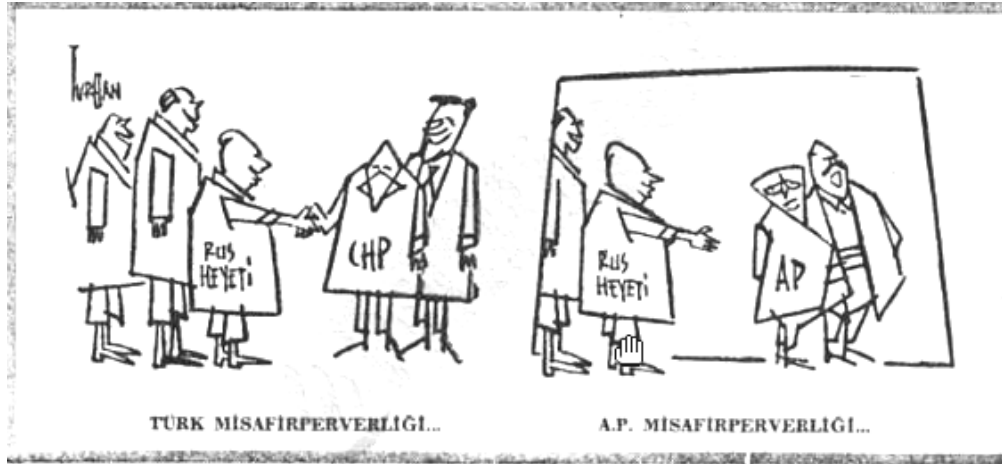
²⁷² Dinçer, Özdal, Necefoglu, **a.g.e.**, s.94.

²⁷³ Bostanoğlu, **a.g.e.**, s.375.

değişken ABD'yi bu işe karıştıranlardadır... ”²⁷⁴. İşte bu cümleler AP'nin ABD'ye karşı nasıl bir duruş sergilediğini çok iyi anlatmaktadır. Muhalefette ise CHP, mektubun açıklanmasını ve halkın Kıbrıs konusunda daha iyi aydınlanmasını savunmaktadır. Cüneyt Arcayürek bu konu hakkında şu şekilde bir yorum yapmaktadır: “İktidarı zamanında, bu mektubun ortaya çıkmaması için elinden gelen hiçbir şeyi esirgemeyen CHP, Meclis'te “Johnson mektubunu politikasına tek mesned yapmıştır. İktidar partisi AP'de, bu mektubu CHP'nin ısrarı ile okutmamak için vazgeçmek istemediği bir inatla, direnmiştir... ”²⁷⁵. AP, 1965 yılı genel seçimleri için CHP aleyhinde kullandığı slogan: “Ortanın Solu, Moskova'nın Yolu”dur²⁷⁶. Bu sloganla Adalet Partisi, CHP'nin bundan sonraki izleyeceği yolun Sovyet yaklaşması olduğunu gösteriyordu. Ayrıca bu slogandan da görülmektedir ki, bir zamanlar “Küçük Amerika Birleşik Devletleri” sözü Türkiye'de artık tükenecek ve yeni kurulan dünyada “Moskova Yolu” seçilecektir.

Karikatür: 13

“Sovyetler Birliği'nden Gelen Heyeti Siyasilerin Karşılama Görüntüsü”

Milliyet, 7 Ocak 1965.

Öte yandan TİP her zaman olduğu gibi ABD'nin karşısında bir duruş sergilemiştir. Hatta Türkiye'nin, ABD ile yapmış olduğu antlaşmalar sonucu ülkenin bağımsızlığını yitirmesine ve yabancı ülkelerin işgali altında kalmasına neden olduğunu iddia etmiştir. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın grubu adına Millet Meclisi'nde yaptığı

²⁷⁴ İlhan Selçuk, “Mektup”, **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1965.

²⁷⁵ **Hürriyet**, 13 Ocak 1966.

²⁷⁶ Gülsüm Tütüncü Esmer, “Propaganda, Söylem ve Sloganlarla Ortanın Solu”, **DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.10, S.3, İzmir, 2008, s.75.

konuşmada şöyle demektedir; “...Türkiye'miz Atatürk'ün ölümünden sonra gittikçe hızlanarak Batı dünyasının nüfuzu altına girmiş ve uydusu haline gelmiştir. Gerekçesi ne olursa olsun, böyle bir politikanın Atatürkçülükle hiçbir ilişkisi bulunmadığı, tersine Atatürkçülüğe karşı bir hareket olduğu şüphesizdir. Bugün Türkiye'de 35 milyon metrekarelik vatan toprağı ABD'nin egemenliği altında bulunmaktadır...”²⁷⁷. Bu sözlerden sonra ABD ile ikili antlaşmalar gözden geçirilmesi konusu gündeme gelmiş ve çeşitli zamanlarda bu konu ele alınmıştır.

Mektubun içeriğinden dolayı başta ABD ve NATO eleştirilmeye başlanmış ve bu eleştiriyi yalnızca sol kesim yapmamıştır. Türkiye'nin resmi dış politikasında da etkisini gösteren Johnson mektubu sonrası Türkiye ilk defa NATO'nun çok taraflı nükleer kuvvet oluşturma önerisine hayır demiştir²⁷⁸.

Diğer taraftan iktidar da bulunan AP'nin ABD'ye ve Batı'ya sıkı sıkıya bağlı kalmak istemesinin nedenini 1965 seçim beyannamesinden dolayı olduğu varsayılmaktadır. Duygu Sezer bu beyannameyi şu şekilde özetlemektedir: Batı dünyası ile sıkı işbirliği yapmak, Batı ile girişilmiş olan ittifaklara sadakatle sarılmak, komşu ülkelerle ve Balkan ülkeleri ile dostluk ilişkileri kurmak ve özellikle ticari ilişkileri geliştirmektir²⁷⁹.

Sonuç olarak Johnson mektubunun açıklanmasından, öncesinde ve sonrasında partiler arasında adeta bir gruplaşma olmuş; CHP, TİP, CKMP ve MP ABD ile olan ilişkilerin tekrar gözden geçirilmesi konusunda fikir birliği yapmış, fakat AP ve YTP olaylara sessiz kalmakla beraber çekingen davranmıştır²⁸⁰. Daha önce belirttiğimiz gibi AP iktidarı parti programı dolayısıyla olsa gerek Batı'ya ve ABD'ye dönük politikasını Johnson mektubu sonrasında da değiştirmemiş ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerinde de temkinli davranmıştır. 1964 yılının Ekim ayında Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Sovyetler Birliği'ne ziyareti ile CHP, politikasında biraz değişimler olduğunu hissettirmiştir. Kıbrıs gelişmeleri neticesinde, doğal olarak Johnson mektubu sonrası Türk dış politikasında bazı ayarlamalara gidilmesi gerektiği hissi yavaş yavaş CHP'de uyanmıştır. 13 Ocak 1968 tarihinde CHP İstanbul İl Kongresinde konuşan İnönü, hata ve eksikliklerin düzeltilmesi şartıyla NATO içerisinde kalınması fikrinde olduğunu

²⁷⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, C:1, D:2 (7 Kasım 1964), B:7, O:1, s.176.

²⁷⁸ İlhan Uzgel, **Ulusal Çıkar ve Dış Politika**, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2004, s.318.

²⁷⁹ Sezer, **a.g.e.**, s.320.

²⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, C:2, D:2 (27 Aralık 1965-14 Şubat 1966), B:28-45, O:1-3, çeşitli sayfalar; Ayrıca bkz. **a.g.e.**, s.327.

bildirmiştir²⁸¹. Öte yandan TİP'in başlatmış olduğu ABD ile yapılan ikili antlaşmalar ve NATO sorununun gözden geçirilmesi gereksinimi CHP içerisinde duyarlı bir şekilde ele alınmıştır. CHP özel bir komisyon kurarak konu hakkında bir rapor hazırlanmasını istemiştir. NATO Komisyonu kurulmuş ve hazırladığı raporda; *"1-Türkiye, ilerde kendi arzusu dışında emrivaki ile bir savaşa girmemesi için topraklarında bulunan atomik üslerden arınmalıdır. 2-ABD ile yapılan ikili antlaşmalar, son derece titizlikle ve Türkiye'nin menfaatine olarak yeniden kesin olarak düzeltilmelidir. 3-Türkiye NATO içinde karar serbestisine mutlaka sahip olmalıdır. 4-NATO'nun nasıl işleyeceği de bütün ayrıntıları ile tespit edilmelidir..."* demektedir ve ikili antlaşmalar hakkında şöyle ifade edilmektedir; *"Kuzey Atlantik Paketi'nin 5'inci maddesi Türkiye'ye karar serbestisi tanımaktadır. Fakat NATO içinde Türkiye bu serbestisini fiilen kaybetmiştir. Özellikle ikili antlaşmalar karar serbestisini fiilen ortadan kaldırmıştır. Memleketimizdeki atom başlıklı bombalar, haber alma vasıtaları, Türkiye'yi günün birinde kendi arzusu dışında harbe sürükleyebilir... Ayrıca ikili antlaşmaların Anayasa karşısında devleti bağlayıcı bir hukuki değeri olup olmadığı da halledilmelidir."* denilmiş ve raporun sonraki bölümlerinde Türkiye'nin NATO'dan ayrılması sonucu uğrayacağı zararı ele alınmış ve şöyle devam edilmiştir; *"...ABD'nin Türkiye'ye verdiği silahlar özel statüye tabi olduğu için, bunların bir kısmının iadesi gerekecektir... ABD dengeyi sağlamak için Yunanistan'a askeri yardımı artıracaktır. Bu da yeni meseleler ortaya çıkaracaktır... NATO'dan çıkma Sovyetler lehine, ABD aleyhine olacaktır..."*²⁸².

Görülüyor ki; CHP Johnson mektubundan esinlenmiş olmalı ki, NATO ve ABD ile yapılan ikili antlaşmalar hakkında bazı hususların açıklığa kavuşturulması gerektiği üzerinde durulmuştur. CHP bu raporla, Kıbrıs konusunda Johnson mektubu ile eli kolu bağlanan Türkiye'nin, antlaşmalardan doğan hakkını gün yüzüne çıkarmayı da hedeflemiş olduğu düşünülmektedir. Türkiye İşçi Partisine gelince; Johnson mektubunun Türkiye'ye gelişi yani 1964 yılı itibarıyla bu parti devamlı olarak "tam bağımsızlık ve emperyalist güçlerden arınma" politikası izlemiştir. Tam bağımsızlık için Türkiye'nin yapmış olduğu ikili antlaşmalardan kurtulması gerektiği savunulmuştur. İkili antlaşmalardan kasıt, ABD ile yapılan ikili antlaşmaları belirtmektedir. Emperyalist güçlerin önderi olarak da yine ABD belirtilmektedir. TİP, Amerikan emperyalizminin

²⁸¹ **Milliyet**, 14 Ocak 1968; Ayrıca bkz. Nadir Nadi, *"Bir Çelişki"*, **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1968; Abdi İpekçi, *"İnönü ve NATO"*, **Milliyet**, 16 Ocak 1968; Ahmet Kabaklı, *"Paşanın Şakası"*, **Tercüman**, 19 Ocak 1968.

²⁸² **Milliyet**, 14 Nisan 1968.

etkisinden de Türkiye'nin kurtulması gerektiğini ve bu devletle ilişkilerine son vermesi gerektiğini savunmaktadır²⁸³. Buda bize TİP'in, özellikle Johnson mektubu sonrası ABD'yi emperyalist bir ülke olarak görmekte ve bütün ilişkilerin kesilmesi yönünde görüş bildirdiğini göstermektedir. Türkiye'nin de tam bağımsız olabilmesi için yine bu devletle olan antlaşmalarına son vermesi gerektiğini değerlendirmektedir. Mecliste bulunan diğer partilere²⁸⁴ gelirse; bu partilerde AP ve CHP karışımı bir görüş bulunmaktadır. Fakat TİP'in politikasını temel alan bir parti o dönemde bulunmamakla birlikte, ABD ile yapılan ikili antlaşmaların gözden geçirilmesini savunanlar vardır²⁸⁵.

²⁸³ **A.g.e.**, s.341-342.

²⁸⁴ 1961 yılı genel seçimleri sonucu Millet Meclisine; CHP, AP, CKMP ve YTP girmiştir. 1965 Yılı Genel Seçimlerinde ise; AP, CHP, MP, YTP, TİP, CKMP ve Bağımsızlar girebilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilâ, **a.g.e.**, s.89-90-91.

²⁸⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Sezer, **a.g.e.**, s.342-343.

BEŞİNCİ BÖLÜM

V- JOHNSON MEKTUBU SONRASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİ ARAYIŞLAR

1960'lı yıllarda Türkiye'nin dış politikasına egemen konuların başında Kıbrıs olayları gelmektedir. 1946 yılından sonra başlayan Türkiye'nin, ABD ile ilişkilerinin sıkı sıkıya bağlılık politikası; Kıbrıs olaylarında ABD'den beklediği yardımı görememe, Küba Füze Krizinde *oyuna gelme* ve son safhada Johnson mektubuyla çürümüştür. Kıbrıs sorununda yalnızlığa düşen, haklılığını dünya kamuoyuna duyuramayan Türkiye, dış politikasında yeni bir yön arayışına girecektir. Çünkü müttefik dediği ve çok güvendiği ABD, onu en zor dönemi olan Kıbrıs olaylarında yalnız bırakmakla beraber, yapacağı müdahaleye engel olmuştur. Kamuoyundaki ABD karşıtlığı, 1965 seçimlerinde AP'nin iktidara gelmesi, CHP ile TİP'in mecliste muhalefet konumunda bulunması ve dönemin gençlik hareketlerinin de etkisiyle ABD'ye ve NATO'ya sıkı sıkıya bağlılık sorgulanmış ve çözülmeye başlanmıştır. Şu gerçeği atlamamak gerekir; Kıbrıs sorunu karşısında Batılı ülkelerin tutumu Türkiye'nin başka kutuplara yönelmesine neden olmuştur²⁸⁶.

1953 yılında Sovyet lideri Stalin'in ölümünden sonra yerine gelen Kruşçev'in bütün dünya ülkeleriyle dostane ilişkiler kurmak istemesi ve bu kapsamda Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi yolundaki adımları 1964 yılı sonlarına doğru Türkiye'den karşılık görecektir. Bunun da en büyük nedeni tabii ki Kıbrıs olaylarında ABD'nin tutumu olmuştur. Johnson mektubunun en önemli etkisi de burada görülmektedir. Çünkü Türkiye 1964 yılına kadar Sovyetler Birliği'nin yaklaşımlarını hep karşılıksız bırakmış ve güvenilmez olarak görmüştür. Güvensizliğin nedeni de Sovyetlerin 1945 yılında başlayan Türkiye'den toprak ve boğazlarda üs talepleridir.

Öte yandan Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında ABD'ye yaklaşmış olması, Arap ülkelere sırt çevirmesine neden olmuş ve daha öncede dediğimiz gibi Batı Bloku'na sıkı sıkıya bağlılık politikası gereği bu ülkeleri yalnız bırakarak küstürmüştür. 1965 yılına gelindiğinde Türkiye'nin Kıbrıs olayları yüzünden Batı ittifakı ile

²⁸⁶ Gönlübol, Bilge, **a.g.e.**, s.525.

ilişkilerinin gevşemesi Arap Devletlerine yaklaşımı kolaylaştırmıştır. Çünkü Arap Devletlerini yıllarca yöneten, sömüren Batılı ülkelere karşı Arap dünyasında bir rahatsızlık duyulmakta idi. Batılı devletlerin karşısında duran devletler, Arap Devletlerinin sempatisini ister istemez çekiyordu. Türkiye de, Batı ittifakından daha bağımsız hareket etmeye ve ABD yanlısı politikasından da ayrılmaya başlayınca, Arap Devletleriyle yakınlaşma yolunda adım atmayı daha uygun buldu²⁸⁷. Bunun en önemli belirtisi olarak, 6 gün savaşlarında açıkça Arap Devletlerini desteklediğini söylemesiyle gösterdi.

Şimdi Türkiye'nin Johnson mektubundan sonra kurduğu yeni dünyadaki dış politikasında, kendini ABD ve NATO çerçevesinden uzaklaştırarak Sovyetler Birliği ve Arap Devletleriyle yakınlaşma eğilimlerine göz atalım.

1- SSCB ile Yakınlaşma Girişimleri

1950-1960 yılları arasında batıya sıkı sıkıya bağlılık politikasının çürümesine yol açan olay Kıbrıs sorunu ve kırılma noktası da Johnson mektubu olmuştur. Yani Kıbrıs olayları Türk-Amerikan ilişkilerine nasıl şekil vermiş ise Türk-Sovyet ilişkilerine de Johnson mektubu büyük etki etmiştir²⁸⁸. Aynı zamanda Johnson mektubundan sonra gerek ABD'ye, gerek NATO'ya olan güven sorgulanmaya başlanmıştır. Türkiye bu gelişmenin ardından NATO'nun güvenlik sorununa çözüm olamadığını anlamıştır²⁸⁹. Bu güvenlik sorunu Türkiye'yi başka kutuplara yönelmeye sevk edecektir. Abdi İpekçi gazetesinde şöyle yazmaktadır “...Geçen yıllar içinde Sovyetlere karşı yıllardır beslenen fanatik şüphelerden vazgeçilme eğilimi belirmiştir. Bunun yanı sıra daha bağımsız bir dış politika benimseme hususunda güçlü bir akım başlamıştır. Ve nihayet Kıbrıs konusunda ABD'ye karşı duyulan tepkiler sadece ve tamamen ABD'ye güvenmenin hatalı olacağı inancını dayatmıştır”²⁹⁰. Aynı yazar bir başka yazısında “... Aslında İnönü'nün Sovyetlerle bozuk ilişkileri düzeltme yolunda attığı adımlar büyük bir siyasi manevra ile ilgiliydi. Hareket sonuna kadar başarı ile götürebilseydi Türkiye Batı Blok'unda kalmakla beraber, hem siyasi hem de iktisadi

²⁸⁷ A.g.e., s.534-535.

²⁸⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.784.

²⁸⁹ Uzel, a.g.e., s.317.

²⁹⁰ Abdi İpekçi, “Sovyetlerle Görüşme Başlarken...”, **Milliyet**, 10 Ağustos 1965.

bakımdan daha bağımsız, daha şahsiyetli bir politika güdebilecek ve bundan siyasi ve iktisadi alanda yararlanılabilecekti...” demektedir²⁹¹.

Atatürk dönemi Türkiye’inde başlayan Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’nin savaşa girmemek istemesiyle uyuşmazlık dönemini başlatmıştır. Ardından Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den boğazlarda üs istemesi, Ardahan’ın iade edilmesi ve Bitlis, Erzurum, Van bölgelerinin Ermenilere verilmesi gibi taleplerde bulunmuştur. Bu talepler iki ülke arasındaki ilişkileri iyice germiş, karşılıklı nota vermelerine dönüşmüş ve ABD ile İngiltere’nin Sovyetler Birliği’ne verdikleri nota ile önlenmiştir. 1951 yılında Türkiye’nin NATO’ya davet edilmesi iki ülke arasında durulan ilişkilerin yeniden sertleşmesine neden olmuştur. Türkiye’nin NATO’ya katılması, ardından Balkan Paktı’nın Yunanistan, Yugoslavya, Türkiye arasında imzalanmasıyla Türkiye’nin Sovyetler Birliği’nin güvensizlik veren hareketlerinden dolayı batıya kaymasına neden olmuştur. 1953 yılında Sovyet lideri Stalin’in ölümüyle Sovyetler Birliği, Türkiye ile ilişkilerini düzeltme yolunda adım atmaya başlamış ve 30 Mayıs 1953 tarihinde yaptığı bir açıklama ile daha önceki bütün taleplerinden feragat ettiğini bildirmiştir²⁹². İki ülke başbakanları ilişkilerin ilerlemesi yolunda karşılıklı birbirlerini ziyaret edeceğini birdirmiş fakat 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile bu ziyaretler gerçekleşmemiştir.

Karikatür: 14

“Türkiye’nin Johnson Mektubu Sonrası Yeni Dünya ki Yer Arayışı”

Milliyet, 1 Kasım 1964.

²⁹¹ Abdi İpekçi, “Herkes Memnun, Çünkü...”, **Milliyet**, 24 Aralık 1966.

²⁹² Gönlübol, Bilge, **a.g.e.**, s.397; Sander, **a.g.e.**, s.372.

İsmet İnönü'nün sözünden yola çıkarak, Türkiye yeni kurulacak düzende yerini bulacaktır. Bu gelişmeler ışığında aşağıda sıralandırıldığı şekilde Türkiye'nin, Sovyetler Birliği ile özellikle ekonomik alanda yakınlaşma eğilimindeki ziyaretler sunulmuştur²⁹³;

1. 30 Ekim 1964 tarihinde Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Sovyetler Birliği'ne bir ziyarette bulunmuştur.

2. 4 Ocak 1965 tarihine gelindiğinde Sovyetler Birliği Yüksek Şurası Başkanlık Divanı üyesi Nikolay Viktoroviç Podgorni Sovyet Parlamento Heyeti Başkanı olarak Türkiye'ye gelmiştir.

3. 17 Mayıs 1965 tarihinde ise Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Gromiko Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

4. 9 Ağustos 1965 tarihinde de Türkiye Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü Sovyetler Birliği'ne bir ziyaret düzenlemiştir.

5. 29 Eylül 1965 tarihinde Sovyetler Birliği'nden bir heyet Türkiye'ye gelerek yatırımlar konusunda incelemede bulunmuştur.

6. 20 Aralık 1966 tarihine gelindiğinde ise Sovyet Başbakanı A.Kosigin Türkiye'yi ziyaret ederken,

7. 19 Eylül 1967'de de Başbakan Süleyman Demirel Sovyetler Birliği'ne ziyarette bulunarak Sovyet Başbakanı A.Kosigin'in ziyaretini iade etmiştir.

8. 23 Haziran 1968 tarihine gelindiğinde Sovyetler Birliği'nden ekonomi uzmanı bir heyet Türkiye de incelemeler yapmak için gelmiştir.

9. 8 Temmuz 1968'de Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Sovyetler Birliği'ne bir ziyarette bulunmak için gitmiştir.

10. 12 Kasım 1969 tarihinde ise Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiştir.

11. 16 Mayıs 1970 tarihinde de Sovyetler Birliği Dışişleri Bakan Yardımcısı Vlademir M.Vinogradov Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

²⁹³ Ziyaretlerle ilgili bkz. Gönübol, Bilge, **a.g.e.**, s.s.-524-528; Sezer, **a.g.e.**, s.167-168; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.s.828-831; Ayrıca konu ile ilgili olarak 1964-1970 yılları arasında dönemin seçkin gazetelerinden Cumhuriyet, Milliyet, Ulus, Tercüman, Akşam, Hürriyet gibi gazetelerin muhtelif tarihlerdeki haberlere bkz.

Bu ziyaretlerden sonra 1971 yılına gelindiğinde, 12 Mart 1971 Askeri Muhtıra'sıyla yüzleşen Türkiye, Sovyetler Birliği ile arasındaki ekonomik ilişkilerde bir duraklama devresi geçirmiştir²⁹⁴.

Karikatür: 15

“ABD Karşıtlığı Sonucu Oluşan Yeni Yol”

Akbaba, Cilt 10, Sayı 19 (4 Mayıs 1966).

Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesi tamamen Kıbrıs sorunu ışığında geliştiğini söylemek doğru olmaz. Fakat şu da bir gerçektir ki, Türkiye 1964 yılı ortalarından sonra, güvenilmez olarak gördüğü Sovyetler Birliği ile ikili ilişkilerinde önemli değişiklikler olmuştur. Karşılıklı ziyaretlerden, ikili antlaşmalara kadar birçok etki görülmektedir.

1.1. Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Sovyetler Birliği'ni Ziyareti

1964 yılında Johnson mektubunun da etkisiyle Sovyetler Birliği ile yakınlaşma hızlanmıştır. İlk olarak Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Sovyetler Birliği'ne resmi ziyarette bulunmuştur. Bakan Erkin'in ziyaretini Milliyet gazetesi şöyle değerlendirmektedir; “...Moskova'nın Türkiye'ye karşı güdeceği politikanın açıklıkla belli olması için, önemli bir fırsat belirmiştir... Erkin'in Moskova'da yeni Sovyet liderleriyle yapacağı temaslar, herhalde durumu aydınlatmaya yetecektir. Temennimiz bu ziyaretin Moskova'ya giden Dışişleri Bakanımız Saraçoğlu'nunkine benzememesi ve Erkin'in Sovyet Rusya'dan iyi haberlerle dönebilmesidir”²⁹⁵. Anlaşıldığı üzere Sovyetler Birliği tarafından

²⁹⁴ Gönülöbol, Bilge, a.g.e., s.529.

²⁹⁵ Milliyet, 20 Ekim 1964.

davet edilen Türkiye'nin o dönemde hâlâ bu ülkeye karşı güvensizliği devam etmektedir. Öte yandan Milliyet'in aktarımıyla Time dergisi, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmesi yönündeki bu ziyaretin sebebini; Kıbrıs konusunda Batı'nın Türkiye'yi hayal kırıklığına uğrattığı ve bu durumu iktisadi yardım alabilmek amaçlı göstermiş ve şöyle demiştir; ... *Türkiye hazırladığı 15 yıllık kalkınma planı için iktisadi yardıma muhtaçtır. Gerek Kıbrıs konusunda gerekse dış yardım hususunda Türkiye Batılılar tarafından hayal kırıklığına uğratılmıştır*”²⁹⁶. Bir başka eleştiride ABD'nin Cumhuriyetçi Partisinin Başkan Adayı Senatör Barry Goldwater tarafından gelmiş ve 25 yıl aradan sonra ticari ve kültürel alanda münasebetlerini geliştirmek için Türkiye'nin ilk defa Sovyetler Birliği'ne bir heyet gönderdiğini belirtmiş ve şöyle devam etmiştir; “...şimdi NATO ittifakının bu büyük dayanağı ve hür dünyanın bu büyük müttefiki, Sovyetler Birliği ile bir yakınlaşmanın zamanı geldiği kanaatindedir. İddia ediyorum ki, Lyndon Johnson'un devlet gemisindeki kararsız eli bize bir müttefiki ve böylece soğuk savaşın büyük bir safhasını kaybettirmiştir”²⁹⁷. Görüldüğü üzere ABD'den, Türkiye-Sovyet yaklaşması kaygı ile izlenmekte ve buna Johnson'un sebep olduğu izlenimi belirlemektedir. Sonuç olarak bu ziyarette Sovyetler Birliği, Kıbrıs konusunda adada iki cemaatin olduğunu kabul ettiğini ve Kıbrıs'a dışarıdan müdahaleye karşı olduğunu vurgulamıştır. Bu ziyaret, Türkiye açısından daha umut verici olabilirdi fakat olmamıştır. Ancak Türkiye ve Sovyetler Birliği adına olumlu gelişmelere temel olması açısından bir adım sayılabilir.

Ayrıca bu ziyaret, tarafsız bir dış politikaya dönüşün belirtisi olarak görülmekle birlikte, Türk dış politikasındaki yeri, Türkiye'nin NATO içerisinde ve Sovyetler Birliği ile Batı yaklaşması ışığında kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinin ilk belirtisi olmuştur²⁹⁸.

1.2. Sovyetler Birliği Yüksek Şurası Heyeti'nin Türkiye'yi Ziyareti

Diğer bir Türk-Sovyet yaklaşması Sovyetler Birliği Yüksek Şurası Başkanlık Divanı üyesi Nikolay Viktoroviç Podgorni bir Sovyet parlamento heyetinin başkanı olarak 4 Ocak 1965 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaretle ilgili dönemin basınında şu husus açıkça belirtilmiştir; “32 yıl aradan sonra ilk defa Türkiye'de Sovyetler Birliği'nin

²⁹⁶ Akt. **Milliyet**, 30 Ekim 1964.

²⁹⁷ **Milliyet**, 31 Ekim 1964.

²⁹⁸ Sezer, **a.g.e.**, s.168.

bayrakları asılmıştır”²⁹⁹ . Bu esnada Podgorni TBMM’de bir konuşma yapmış ve şöyle demiştir: “*Kıbrıs konusunun hiçbir yol müdahale, hele askeri müdahale olmadan, halledilmesi gerekir. Müdahale Kıbrıs’ta hem Rumlara ve hem Türklere yeni felaketler getirir*”³⁰⁰. Bu cümlelerden şu anlaşılıyor ki, Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı müdahaleye Sovyetler Birliği’nin rızası olmadığını Sovyet Heyeti Başkanı Podgorni üstü kapalı olarak meclis kürsüsünden duyurmuştur.

Sovyetler Birliği heyetinin ziyaretinin ardından Kıbrıs konusunda, Sovyetler Birliği görüşlerinin Türkiye’nin görüşlerine doğru bir kayma olduğu görülmektedir. Milliyet gazetesinin aktarımı ile 21 Ocak 1965 tarihinde Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Andrei Gromiko, Sovyet hükümeti resmi yayın organı olan İzvestia gazetesine vermiş olduğu demeçte şöyle demektedir: “*Ada’da yaşanan iki cemaatin özel durumlarını içine alıp Türk ve Rumların menfaatlerine uygun iki ayrı eyaletten kurulmuş tek ve bağımsız federal bir Kıbrıs Hükümeti kurmanın mümkün olabileceğini...*”³⁰¹. Bu gelişme Türkiye tarafından olumlu karşılanırken, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi tarafından tepkilere yol açmıştır.

Mehmet Gönübol ve Suat Bilge, Türk-Sovyet yakınlaşması hakkında “*Podgorni’nin ziyaretinden sonra Sovyetlerin Türkiye’ye karşı bir “barış saldırısına” girdiklerini görüyoruz*”³⁰² demektedir. Podgorni’nin Türkiye ziyareti Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin gelişmesinde önemli bir nokta olduğu görülmektedir.

Öte yandan 1940’lı yılların ortalarından sonra Türkiye’den toprak talep eden Sovyetler Birliği, güven unsurunu defalarca zedelemiştir. Sovyetler Birliği için de Türkiye’nin Batı Bloku içerisinde bulunması ve ABD ile iyi ilişkiler kurması sakınca yaratmaktaydı. Bu bağlamda, 17 Mayıs 1965 tarihinde Türkiye’yi ziyaret eden Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Gromiko iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde güven unsurunun sağlanmasını şart olarak gördüğünü açıklamıştır³⁰³. Öyle görülüyordu ki bu güven unsuru zamanla oluşacak bir şeydi.

²⁹⁹ Milliyet, 5 Ocak 1965.

³⁰⁰ Gönübol, Bilge, **a.g.e.**, s.525; Ayrıca bkz. Cumhuriyet, 6 Ocak 1965.

³⁰¹ Milliyet, 22 Ocak 1965.

³⁰² **A.g.e.**, s.525.

³⁰³ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1965; Sezer, **a.g.e.**, s.168-169.

1.3. Türkiye Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün Sovyetler Birliği'ni Ziyareti

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü 9 Ağustos 1965 tarihinde Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiş ve bu ziyaretin ardından Türk-Sovyet ilişkileri ekonomik alanda hızlı bir döneme girmiştir. Başbakan Ürgüplü Sovyet liderle görüşmesinin ardından *“Türk-Sovyet ilişkileri iyi bir yöne tevcih edildi”*³⁰⁴ demiş, 19 Ağustos 1965 tarihinde verdiği bir demeçte ise Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'ye bir baraj ve 9 adet fabrika kuracağını açıklamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'den de Sovyetlere; tarım ürünleri, ayakkabı, buzdolabı, triko ürünleri satılacağını söylemiştir³⁰⁵.

Bu gelişmelerin ardından 29 Eylül 1965 tarihinde Sovyetler Birliği'nden bir heyet Türkiye'ye gelerek yapılacak yatırımlarla ilgili incelemede bulunmuşlardır. Heyet başkanı yaptığı bir basın açıklamasında *“Türk Başbakanın Moskova'ya ziyareti sırasında 150 milyon dolarlık bir anlaşma yapılmıştı. Biz bu anlaşma çerçevesi içinde neler yapabileceğimizi görüşmeye geldik”*³⁰⁶ demiştir. Bu incelemelerin ardından 12 Kasım 1965 tarihinde 7 proje hakkında bir ön protokol imzalanmış olup, bu projeler şöyledir³⁰⁷;

1- Etibank ile Entegre Alüminyum Sanayii; Seydişehir civarında kurulacak ve Manavgat üzerindeki Homa (Oymapınar) santralinden enerji temin edilecektir.

2- Etibank ile Asit Sülfürik Fabrikası; Bandırma'da kurulacak ve İnegöl civarındaki Pirit madenlerinden faydalanılacaktır.

3- Orman Genel Müdürlüğü ile Lif Levha Fabrikası; Artvin'de bir fabrika kurulacaktır.

4- Karabük Demir-Çelik Sanayii için bir protokol imzalanmış fakat kuruluş yeri henüz belirlenmemiştir.

5- Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı ile rafineri konusunda protokol imzalanmış olup, 3 milyon tonluk milli rafineri İzmir ve İskenderun'da kurulacaktır.

6- İş Bankası ile Emprime ve Telli Cam Fabrikası; Çayirova Cam Sanayii Kompleksi içinde 12 bin ton kapasiteli bir fabrika kurulacaktır.

³⁰⁴ Cumhuriyet, 11 Ağustos 1965.

³⁰⁵ Hürriyet, 20 Ağustos 1965.

³⁰⁶ Milliyet, 30 Eylül 1965.

³⁰⁷ Protokoller dönemin basınına yansıdığı şekliyle kaleme alınmış olup, bu nedenle kısmen yazılmıştır; Bkz. Milliyet, 13 Kasım 1965; Bkz. a.g.e., s.526.

7- Tekel Genel Müdürlüğü ile Paşabahçe Votka Fabrikası; 1,6 milyon litreden 2 milyon litreye çıkarılması hedeflenen votka içki için imzalanan protokole göre ek tesis açılacak ve Rus tipi votka imal edecektir.

Bu ön protokollerin anlaşmaya dönüşmesi ise 7 Aralık 1965 tarihinde gerçekleşmiş ve iki ülke arasında aynı konularda ön anlaşma imzalanmıştır.

1.4. Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksı Kosigin'in Türkiye'yi Ziyareti

20 Aralık 1966 tarihinde Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksı Kosigin Türkiye'ye iadeyi ziyarette bulunmuş ve bu ziyaretle ilk defa bir Sovyet Başbakanının Türkiye'ye gelişine şahitlik edilmiştir³⁰⁸. Başbakan Kosigin, Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi yönünde temennide bulunmuş ve Başbakan Süleyman Demirel'i ve Cumhuriyet Senatosu Başkanı İbrahim Şevki Atasagun'u Rusya'ya davet etmiştir³⁰⁹. Ayrıca Kosigin, Sovyetler Birliği Cumhurbaşkanı Podgorni'nin bir mesajını Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a vermiş; mesajda Podgorni, Cumhurbaşkanı Sunay'ı Rusya'ya ziyarete davet etmiştir³¹⁰.

Sovyet heyeti ziyaret sonunda yaptığı açıklamada; Kıbrıs konusunda davanın barışçı görüşmeler yolu ile halline taraf olduklarını ve Kıbrıs'ı bağımsız bir devlet olarak görmek istediklerini, Enosis'e karşı olduklarını belirtmişlerdir³¹¹. Görüşmelerde; Türk-Sovyet iktisadi ve ticari ilişkilerinin geliştirilmesi ve eldeki 7 projenin finansman ve teknik hazırlıklarının hızlı bir şekilde sonuçlanması kararlaştırılmıştır. Sovyet heyeti, Türkiye'nin bundan başka uygun göreceği yeni tesisler için de yeni anlaşmalar yapabileceğini, özellikle kültürel ilişkilerin artması yönünde adımlar atılmasını istemiştir. Türk heyeti de bu görüşlere katıldığını belirtmiştir³¹². Daha sonra 25 Mart 1967 tarihinde Türkiye için ön görülen 7 proje kapsamında Sovyetler Birliğinden 200 milyon dolar kredi kabul antlaşması gerçekleştirilmiştir³¹³.

³⁰⁸ **Hürriyet**, 21 Aralık 1966; **A.g.e.**, s.526.

³⁰⁹ **Ulus**, 22 Aralık 1966.

³¹⁰ **Cumhuriyet**, 22 Aralık 1966.

³¹¹ **Cumhuriyet**, 23 Aralık 1966.

³¹² **Milliyet**, 23 Aralık 1966.

³¹³ Hale, **a.g.e.**, s.156; Kısmen bkz. Gönübol, Bilge, **a.g.e.**, s.526; **Milliyet**, 26 Mart 1967.

1.5. Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel'in Sovyetler Birliği'ni Ziyareti

Başbakan Süleyman Demirel'in, ABD yanlısı siyaset izlemekte olduğu ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesinden yana temkinli olduğu bilinmektedir. Bu bilgiler ışığında 19 Eylül 1967'de Başbakan Süleyman Demirel Sovyetlere bir gezi gerçekleştirerek, Sovyet Başbakanı A.Kosigin'i iadeyi ziyarette bulunmuştur. Aynı zamanda Podgorni'yi de ziyaret eden Başbakan Demirel, ziyaret sonunda *"Peşin hükümlü olarak gelmiyoruz, Barış içinde değişik sistem ve rejimlere rağmen karşılıklı haklara saygı göstererek ve birbirinin işlerine karışmamak şartıyla iki ülke arasında dostane münasebetlerin gelişebileceğini, bu dostluğun Orta-Doğu ve Dünya barışına yardım edeceğini..."*³¹⁴ söylemiştir. Öyle görülüyor ki, bir zamanlar İsmet İnönü'nün partisine karşı "Ortanın Solu, Moskova'nın Yolu" sloganını atan Başbakan Demirel, şimdi Sovyet yakınlaşmasına yeşil ışık yaktığını gösteriyor.

Karikatür: 16

"Sağ Görüşteki Adalet Parti Lideri Demirel'in Sovyetler Birliği Ziyaretinin Basındaki Yorumlanışı"

Milliyet, 23 Eylül 1967.

Sovyetler Birliği gezisini tamamlayan Başbakan Süleyman Demirel, iki ülke arasındaki güvensizliğin ortadan kalktığını ve ilişkilerin perçinlendiğini söylemiş ve şöyle devam etmiştir; *"Bugün uzun seneler Türk-Sovyet ilişkilerini gölgelemiş ve ağır surette haleldar etmiş olan itimatsızlıklar, tereddütler ve peşin hükümler izale olunma*

³¹⁴ Milliyet, 20 Eylül 1967.

yolundadır...”³¹⁵. Daha sonra iki başbakan Sovyetler Birliği’nin ve Türkiye’nin menfaatlerine zıt bir görüş bulunmadığını açıklamış, Kıbrıs konusunda da iki halkın barışçıl yolla bu meseleyi çözmelerinin gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca Türkiye de kurulacak tesislerle ilgili olarak, Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki bu işbirliğinin genişletilmekte olduğunu ve tesislerin zamanında faaliyete geçeceğini belirtmişlerdir³¹⁶.

1.6. Türkiye ve Sovyetler Birliği’nin Diğer Yakınlaşma Girişimleri

Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin’in Türkiye’yi ziyareti ve Türkiye Başbakanı Demirel’in Sovyetler Birliği’ni ziyareti iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinde bir dönüm noktası olarak görülebilir. Zaten bu iki ülke arasındaki bütün ziyaretlerin yakınlaşma süreci siyasi ilişkilerin geliştirilmesinden çok ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yaramıştır.

23 Haziran 1968 tarihine gelindiğinde Sovyetler Birliği’nden ekonomi uzmanı bir heyet Türkiye’yi ziyaret etmiş, 8 Temmuz 1968’de Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Sovyetler Birliği’ne bir ziyarette bulunmuştur. Çağlayangil yaptığı basın açıklamasında “*Sovyetlerle iktisadi ve ticari ilişkilerimiz ele alınacak, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’de kuracağı sınai tesislerle ilgili hususlar gözden geçirilecektir*”³¹⁷ demiştir. 10 Ekim 1969 yılına gelindiğinde İskenderun’da açılacak demir-çelik tesisi ile ilgili antlaşma imzalanmıştır³¹⁸.

12 Kasım 1969 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Sovyetler Birliği’ni ziyaret etmiş ve burada büyük bir ilgi ile karşılanmıştır³¹⁹. Cumhurbaşkanı Sunay’ın ziyaretini Milliyetin aktarımıyla Rusya’nın önde gelen gazetelerinden Pravda “*Sunay’ın Moskova’yı ziyareti, iki ülke arasında gelişmekte olan ilişkilerde yeni bir aşamadır*” değerlendirmesini yaparken, İzvestia gazetesi de “*ilk kez bir Türk Devlet Başkanının Sovyetler Birliğini ziyaret etmekte olduğunu, bunun sevinçle karşılandığını*” belirtmektedir³²⁰. Dışişleri Bakanı Çağlayangil de verdiği demeçte “*...durum çok enteresan. Rutin bir görüşme bekliyorduk.*

³¹⁵ *Ulus*, 30 Eylül 1967.

³¹⁶ *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1967; Armaoğlu, a.g.e., s.798.

³¹⁷ *Milliyet*, 9 Temmuz 1968.

³¹⁸ *Milliyet*, 10 Ekim 1969.

³¹⁹ *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1969.

³²⁰ *Milliyet*, 13 Kasım 1969.

Oysa çok ileri gidildi. Ve Ruslar daha da ileri götürmek istiyor”³²¹ demektedir. 16 Mayıs 1970 tarihinde de Sovyetler Birliği Dışişleri Bakan Yardımcısı Vladimir Mikhailovich Vinogradov Türkiye’yi ziyaret etmiştir³²².

Öyle görülmektedir ki; Türk-Sovyet ilişkilerinde, 1945 yılından 1953 yılına kadar devam eden soğuk havanın yerini şimdi sıcak bir hava almaktadır. Fakat bu sıcak hava 12 Mart 1971 Askeri Muhtıra’sı ile durgunluğa hatta soğumasına neden olacaktır. Çünkü aşırı sol akımlar ülkede anarşist bir ortam yarattığından, bu olaylarda da Sovyetlerin etkisinin olduğu Türkiye’nin gözden kaçmamıştır. Hatta sosyalist ülkelerin basın-yayın organlarında Türkiye aleyhine yayınlar yapılması, Türkiye’nin yeniden Sovyetler Birliği’ne şüphe ile yaklaşmasına neden olmuştur³²³.

Sonuç olarak, Johnson mektubunun geldiği 1964 yılından 1971 Askeri Muhtıra’sına kadar Türk-Sovyet ilişkileri daima yükselen bir çizgi çizmiş, bu paralelde Türk-Amerikan ilişkileri de soğukluğunu korumuştur. İktidarda sağ parti olan Adalet Partisinin oluşu Sovyetler Birliği ile bu denli yaklaşıma mani olmamıştır. Hatta bu nedenden dolayı hem parti içerisinde hem de muhalefet kanadından AP’nin sola kaydığı gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmıştır³²⁴. 1953 yılında Sovyetler Birliği’nin bütün ülkelerle barış içerisinde yaşamayı öngördüğünü açıklamasıyla, Türk-Sovyet ilişkileri de bu bağlamda gelişmeye başlamıştır. Ancak Türk-Sovyet ilişkilerinin siyasi yönünden gelişmesinden ziyade ekonomik yönden geliştiğini söylemek daha doğru olacaktır.

Karikatür: 17

“Başbakan Süleyman Demirel’in Sovyetler Birliği ile Yakınlaşmasının Resmedilmesi”

Milliyet, 22 Haziran 1967.

³²¹ Milliyet, 16 Kasım 1969.

³²² Cumhuriyet, 17 Mayıs 1970.

³²³ A.g.e., s.831.

³²⁴ Milliyet, 14-15-18 Haziran 1967.

2- Arap Ülkeleri ile Yakınlaşma Girişimleri

Önceki konularda da değindiğimiz noktalardan yola çıkarak, 1964 yılı Türkiye'nin dış politikasında büyük bir değişimin başlangıcı olmuştur. Johnson mektubunun da etkisiyle dış politikadaki değişim, kendini 1965 yılı genel seçimlerinden sonra daha da açık göstermeye başlamıştır. Daha önce Marshall ve Truman yardımlarıyla ABD ve Batı yakınlaşması politika, Türkiye'de Arap Devletleriyle olan ilişkilerde bir uzaklaşma olmasına neden olmuştur. Adalet Partisi iktidarının sağ kesimde yer alması Arap ülkeleriyle yakınlaşmayı daha da kolaylaştırmıştır. Johnson mektubuyla ABD, NATO ve Batı'ya bağlılığın gözden geçirilip, bu ülkelere bağlı kalmanın ne derece tehlikeli olduğu anlaşılmıştır.

Esas itibariyle Arap ülkeleri ile ilişkilerin gelişmesinde Türkiye'yi etken kılan unsurlar arasında; Arap ülkelerinin Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin yanında olmaları ve Aralık 1965 tarihinde Birleşmiş Milletlerde Türkiye lehine oy kullanmaları olmuştur³²⁵. Türkiye'de buna paralel olarak ilerleyen dönemde Arap Devletlerini İsrail karşısında desteklemek olacaktır.

Johnson mektubundan sonra, uzaklaşılan SSCB ülkeleriyle ve Arap Devletleriyle tekrar bir yakınlaşma seyrine gidilmiştir. Bu seyrin en önemli etkileri, 6 Gün Savaşı³²⁶ olarak bilinen Arap-İsrail savaşının başlamasıyla, bu savaşta Türkiye'nin Arap Devletlerine desteği görülmektedir³²⁷. Türkiye, savaş sırasında Suriye'ye gıda yardımında bulunmayı teklif ederken³²⁸, ABD ve İngiltere hemen tarafsızlıklarını bildirmiştir³²⁹. Sovyetler Birliği ise Arap ülkelerini desteklemekte ve özellikle Mısır'a silah yardımı yapmaktadır³³⁰. Daha sonra gelişen olaylarla ABD'nin İsrail'e askeri malzeme ile destek yaptığı ortaya çıkmıştır³³¹. Başbakan Süleyman Demirel, Arap ülkelere bir mesaj göndererek Türkiye'nin onların yanında olduğunu bildirmiş, Birleşik Arap Cumhuriyeti Başkanı Nâsır da, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a gönderdiği mesajda: Türkiye'nin bu

³²⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.784.

³²⁶ Arap-İsrail Savaşlarından 6 Gün Savaşları için Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1989, s.s. 247-277.

³²⁷ Gönübol, Ömer Kürküoğlu, **a.g.e.**, s.534-535; Sander, **a.g.e.**, s.535-536.

³²⁸ **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1967.

³²⁹ **Milliyet**, 6 Haziran 1967.

³³⁰ **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1967;

³³¹ **A.g.e.**, s.536; Savaşın başlamasının ertesi gününde Mısır, İsrail'in hava baskısına ABD ve İngiltere'nin yardım ettiğini iddia etmiştir; Bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s.258.

anlaşmazlıkta Araplara yakın tutumundan dolayı teşekkür etmiştir³³². İşte bu bağlamda şunu söylemek yerinde olacaktır: 1967 yılına gelindiğinde, Türkiye açıkça göstermektedir ki ABD ve Batı yanlı dış politikasını değiştirmiş, Sovyet yanlısı ve Arap ülkeleri ile yakınlaşma eğiliminde adımlar atmaktadır.

³³² **Milliyet**, 15 Haziran 1967.

SONUÇ

Türkiye, Kurtuluş Savaşı sonucu 24 Temmuz 1923 tarihinde İsviçre'nin Lozan kentinde imzaladığı Lozan Barış Antlaşması ile bağımsızlığını kazanmıştır. Bu bağımsızlığın Misak-ı Milli üzerine kurulmuş sınırlar çerçevesinde imza edilmesi öngörülmüştür. Misak-ı Milli'nin önemli maddelerinden birisi: *“Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı sırada (30 Ekim 1918) Türk askerlerinin koruduğu sınırlar içinde Türk vatanının bütünü hiçbir biçimde parçalanamaz”* demektedir. Bu bağlamda Mondros Ateşkes Antlaşması gereğince Kıbrıs, İngiltere'nin egemenliğinde olduğu için Misak-ı Milli'de yer almamıştır. Milli Mücadele'nin kazanılması ve Lozan Barış Antlaşması'nın 20'nci maddesi ile Türkiye, 1914 yılında İngiltere'nin Kıbrıs'ı topraklarına kattığı bildirisini kabul etmiş ve buradaki haklarından vazgeçtiğini kabullenmiştir.

Türkiye haklarından vazgeçmişti, ancak Kıbrıs adasında bizim dediğimiz Türk halkı vardı. Peki, bu halk ne olacaktı? Bunlar da yine söz konusu antlaşma ile düzenlenmiş; isteyen Türk vatandaşlığına geçip Türkiye'ye gelecek, isteyen İngiliz vatandaşlığına geçip Kıbrıs adasında kalabilecekti. Hal böyle iken kimi Kıbrıslı Türk; adayı bırakıp Türkiye'ye geldi, kimi İngiliz vatandaşlığına geçti, kimi de önce Türkiye'ye geldi sonra geri Kıbrıs'a döndü. Kıbrıslı Türkler dememizin nedeni adada bir de Kıbrıslı Rumların bulunmasıdır. Yıllarca Osmanlı idaresinde bulunan adada, Türkler ve Rumlar bir arada yıllarca yaşamışlardır. Fakat idare İngilizlerin eline geçince Yunanistan'ın işbirliğiyle adadaki Rumlar Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini istediler. 1950'lerde bu istekler iyice yoğunlaştı. Bunu gerçekleştiremeyince Makarios başkanlığında adadaki Türklere karşı bir *soykırım* gerçekleştirmeye başladılar. Bu vahşetten, zulümden ve yıldırma politikasından bıkan Türkler adayı terk etmeye başladılar. Rum çetelerince evler basılıyor, Türk köyleri yakılıyordu; önlerine gelenleri kadın, erkek, çocuk demeden öldürüyorlardı. Türkiye adadaki mevcut durumun korunmasını, eğer bu olmaz ise Kıbrıs'ın kendisine bağlanmasını istemiştir. 1955 yılına gelindiğinde Londra Konferansına davet edilen Türkiye, Kıbrıs'a tekrar taraf yapılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, tüm dünya ülkeleriyle barış içerisinde yaşamayı öngördüğünü şu cümlesiyle açıklamıştır: *“Yurtta Sulh, Cihanda Sulh”*. İşte Atatürk dönemi dış politikamızın temelinde yatan prensip bu olmuştur. Bu bağlamda Atatürk, Batı ülkeleriyle sıkı ilişkiler kurmak istemiş ve Osmanlı Devleti'nin bilim, teknoloji ve

modernleşmede geri kalmışlığını, Türkiye'nin bu ülkelerle işbirliği içerisine girerek çağdaş bir seviyeye çıkaracağını görmüştür. Özellikle bu ülkeler içerisinde ABD ile ilişkilerin geliştirilmesini istemiştir.

Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye'nin ilişkileri Truman Doktrini çerçevesinde bir *dönüm noktası* olmuştur. Bu ilişkiler Marshall Planı ile birlikte zirvelere ulaşmıştır. Türkiye, SSCB'nin baskıları nedeniyle kendini iyiden iyiye Batı yanlısı politika içerisinde bulmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği ile ilişkiler zaman içerisinde soğumuş, ABD ile olan ilişkiler kendini gösterir derecede olumlu yönde ilerlemiştir. Bunun diğer bir nedeni ise Demokrat Parti liderliğindeki Türkiye artık liberal ekonomiyi benimsemiş ve ABD gibi dönemin güçlü bir ülkesinden yardım alması olmuştur. Türkiye bir yandan Truman Doktrini ile askeri kuvvetlerini güçlendiriyor, diğer yandan Marshall Planı ile de ülke ekonomisini kalkındırıyordu. Derken dünya liderlerinin taraftar olduğu Kore Savaşı başladı. Türkiye, Sovyet tehdidine karşı kendini koruyabilecek güçte gördüğü ABD'nin hoşgörüsünü alabilmek ve bu kapsamda NATO'ya girebilmek için Güney Kore'ye asker gönderdi. Bunun neticesinde 1952 yılında NATO'ya katılarak, kendini Sovyetler Birliği'ne karşı güvenlik şemsiyesi altına girmiş olarak buluyordu. Öte yandan ABD'den gelen yardımlar ve siyasi iktidarın propagandaları Türk halkında bir *Amerikan Rüyası* oluşturmaya yetmiştir.

Diğer taraftan bir türlü çözüm bulunamayan Kıbrıs meselesi artık bir buhran halini almaya başlamıştı. 21 Aralık 1963 günü *Kanlı Noel* olarak tarihe geçmiş ve bu tarih Kıbrıslı Türklere karşı girişilen soykırımın başlangıcı olmuştur. Bu tarihten sonra Kıbrıslı Türklere yapılanlar artık bir vahşetin görüntüsünü oluşturuyordu. Türkiye bu haksızlığı bir türlü güvendiği dostu ABD'ye, ne de garantör ülke olan İngiltere'ye anlatabilmiş değildi. Gerçekten de Kıbrıs konusunda olduğu gibi, haklı olmak her zaman kazanmak anlamına gelmiyor, çünkü gücünüz yoksa haklılığınızı duyuramıyorsunuz. Kıbrıs buhranının verdiği üzüntü ile Jüpiter Füzelelerinde Türkiye'nin pazarlık konusu yapıldığının duyulması yavaş yavaş başlayan *Çirkin Amerikalı* görüntüsü, Johnson mektubu ile gün yüzüne çıkmış oldu.

Esasen Johnson mektubu, Kıbrıs bunalımıyla birlikte bir paralellik doğrultusunda daima gündemde sıcaklığını korurken, Türk-Amerikan ilişkilerinin de eleştiri konusu olmasını sağlamıştır. Johnson mektubunun siyasi alanındaki etkisi için şöyle de denilebilir: bu mektup açıklanmasından itibaren Türkiye'nin iç ve dış siyasi konuları arasında öncelikli sırayı almıştır. Çünkü Johnson mektubunun açıklanması kamuoyundaki rahatsızlığın da

etkisiyle ABD ve NATO ilişkilerinin sorgulanmasına yol açmıştır. Aynı zamanda, Truman Doktrini nasıl Türk-Amerikan ilişkilerinde olumlu yönde bir dönüm noktası olmuş ise Johnson mektubu da tam tersi yönde olumsuz bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye’de ilk defa ABD’ye karşı “Defol Git Amerikalı” sloganları yükselirken, diğer yandan Amerikan 6’nci Filosu Türkiye’ye her gelişinde protestoların hedefi haline gelmiştir.

Johnson mektubunun özüne değinmek gerekirse, Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı askeri müdahaleyi önlemiştir. İçeriği itibariyle hiçte diplomatik olmayan bir mektuptur. Mektupta; Türkiye Kıbrıs’a bir çıkarma yaparsa ABD tarafından yapılan silah yardımları bu müdahalede kullanılamayacaktır. Sovyetler Birliği bu çıkarmaya sert bir tepki vererek müdahale edecek ve Türkiye’yi Sovyetler müdahalesine karşı NATO korumayacaktır. Türkiye’nin müdahalesi Kıbrıslı Türklerin toptan imha olmasına yol açacak, NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan arasında bir çatışma çıkma ihtimali doğacak, Birleşmiş Milletler’in gayelerini baltalayan bu müdahaleye BM üyeleri sert bir şekilde tepki gösterecek, ayrıca Türkiye ABD’nin olurluğunu almadığı için hiçbir şekilde ABD tarafından desteklenmeyecektir.

Johnson mektubunun içeriği böyle iken, yaklaşık bir buçuk yıl kamuoyundan gizlenmiştir. Çünkü açıklanması durumunda kamuoyunda ABD’ye karşı tepkilere yol açacağı düşünülmüştür. Kıbrıs olaylarına da bir türlü çare bulunamaması zaten kamuoyunda tepkilere yol açmış ve sürekli Hükümet eleştirilmiştir. 1965 yılı seçimleri ile İsmet İnönü (CHP), iktidarı Süleyman Demirel’e (AP) devretmiş ve eleştirilerden kurtulabilmek için mektubun açıklanmasının kamuoyunu aydınlatacağını ileri sürmüştür. Fakat mektubun açıklanması tepkilere yol açacağı gerekçesiyle bir türlü açıklanmamış, 1966 yılına gelindiğinde de Hürriyet gazetesi mektubun içeriğini 13 Ocak’ta yayımlamıştır. Daha sonra da AP Hükümeti mektubun açıklanmasına karar vermiş ve Johnson’un, İsmet İnönü’ye yazmış olduğu mektup ile İsmet İnönü’nün bu mektuba vermiş olduğu cevap mektup 14 Ocak 1966’da açıklanmıştır.

Mektubun açıklanması Türkiye’de beliren Amerikan hoşnutsuzluğunu gün yüzüne çıkarmaya yetmiştir. Bir yandan ABD eleştirilirken, diğer yandan ABD karşıtı gösteriler yapılmaya başlanmıştır. Gençlik hareketleriyle birlikte anti-Amerikan eğilimler günden güne büyümüştür. Amerikan ürünleri protesto edilmiş, ABD’nin Akdeniz’deki 6’ncı filosu Türkiye’ye her gelişinde protestolara maruz kalmıştır. Amerikan askerleri dövülmüş, denize

atılmış, üzerlerine siyah boyalar atılmış ve hatta ilerleyen zamanlarda kaçırılmıştır. Diğer taraftan muhalefetin etkisiyle Amerikan üsleri ve buradaki askerlerin durumları yeniden gözden geçirilmiştir. 1968 yılına gelindiğinde artık istenmeyen adam olarak ABD görülmeye başlanmıştır.

Türkiye, Johnson mektubuyla şunu çok iyi anlamış; kendisini Sovyetler Birliği'ne karşı sığındığı ne NATO, ne de ABD korumayacaktır. Daha önce de Küba Füze Krizi ile ABD, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş, Türkiye'nin ve Batı Bloku'nun savunması için Türkiye'ye yerleştirilen Jüpiter Füze'leri, Türkiye'ye sorulma gereksinimi bile duyulmadan, ABD ve Sovyetler Birliği'nin yaptığı gizli anlaşma ile Türkiye'den sökülüştür. Bu olayda da görüldüğü gibi ABD sadece ve sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Dolayısıyla ilk önce 1962 Küba Füze Krizi, daha sonrasında da Johnson mektubu, Türkiye-ABD ilişkilerine gölge düşürmüştür. Bundan dolayıdır ki, Amerikan Büyükelçisi dahi bu mektubun etkisi için "yara" ifadesini kullanmıştır.

Johnson mektubunu basın ele alırken gazetelerin görüş farklılıklarıyla beraber şu şekilde değerlendirmektedir;

1. Cumhuriyet, Milliyet ve Hürriyet gazeteleri yaklaşık olarak birbirleriyle aynı yönde görüş sergilemekte ve Kıbrıs olaylarını gün gün aktarmaktadır. Genel olarak milliyetçi bir duruş göstermekle birlikte ABD ile olan ilişkileri olumlu ve olumsuz yönden eleştirmektedir. Genel itibariyle taraf tutmamakla birlikte Cumhuriyet gazetesi ortanın solunda görüşler bildirmektedir.

2. Ulus gazetesi ve Yön dergisi anti-Amerikancı duruş sergilerken, Sovyetler Birliği ile de ilişkilerin düzeltilmesi yönünde görüşler bildirmektedir. Ayrıca Adalet Partinin sergilemiş olduğu ABD yanlısı siyaseti ülkenin bağımsızlığına vurulan bir darbe olarak değerlendirmektedir.

3. Yeni Asır ve Tercüman gazetelerinin görüşleri bir birine yakın olmakla beraber Adalet Partisinin görüşleri ile de aynı yönde olduğu söylenebilir. Çünkü söz konusu iki gazete de Cumhuriyet Halk Partisinin siyasetini beğenmemekle birlikte ABD'nin dostluğunu kazanma yönünde adımlar atan Adalet Partinin siyasi izlenimini olumlu yönde eleştirmektedir.

İsmet İnönü verdiği bir demeçte şöyle diyordu: *“Yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur ve Türkiye’de bu yeni dünyada kendisine bir yer bulur”*. İsmet İnönü bu sözü ile geleceği görüyor gibiydi. Bu sözden yaklaşık 1,5 ay sonra Johnson Türkiye’ye uyarı mektubunu göndermiş ve yeni kurulacak dünyanın filizleri böylece atılmış oldu.

Johnson mektubunun en önemli etkisi: Türkiye’nin dış politikasında başka bir çıkar yol aramasına neden olmuştur. Bu çıkar yol; Sovyetler Birliği ile yakınlaşma yolu olmuştur. Sovyet lideri Stalin’in ölümüyle yerine Kruçev’in gelmesi ve Türkiye’den Sovyet taleplerinin geri çekilmesi ile ilk adımlar atılmaya çalışılmıştır. Fakat Türkiye bu adımlara güvenmediği için soğuk durmuştur. Ancak Johnson mektubu Türkiye’yi, Sovyetlerden uzanan eli tutmaya yönlendirmiştir. 1964 yılında başlayan ziyaretler, 1965 yılında hız kazandı. Böylece Sovyetler Birliği’nden Türkiye’ye yardımlar gelmeye başlandı.

Diğer taraftan Türkiye’nin dış politikasındaki yeni arayışlar, Arap ülkeleri ile yaklaş eğiliminde gözükmektedir. Bu eğilim Kıbrıs meselesinde Arap Devletlerinin Türkiye’yi desteklemesi ile başlamış ve Arap-İsrail Savaşlarından birisi olan 6 Gün Savaşları’nda Türkiye’nin doğrudan doğruya Arap ülkelere desteği görülmektedir. 1967 yılında yapılan bu savaş İsrail’in üstünlüğü ile sonuçlanmış fakat Türkiye, Suriye başta olmak üzere Arap ülkelere gıda ve çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Böylece Arap dünyasında Türkiye’ye karşı bir sempati oluşmuştur.

Türkiye’nin 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtı’ndan sonra Kıbrıs Türk Toplumu tarafından 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti ilan edildi. Bu gelişmeler devam ederken Amerika Birleşik Devletleri Türkiye’nin Kıbrıs Barış Harekâtı’nı gerekçe göstererek; Türkiye’ye yaptığı yardımları kesti ve ardından da silah ambargosu uyguladı.

Kıbrıs Rum Toplumu dünya kamuoyunu etkileyerek Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin tanınmasına engel oldu. Kıbrıs Rum Toplumunun anlaşmazlık tutumu sürekli devam etmiş ve Kıbrıs Türk Toplumunun soruna karşı her önerisi geri çevrilmiştir. Sorunu defalarca Birleşmiş Milletler’e götüren Kıbrıs Rumları BM üyesi ülkeleri etkilemeyi başarmıştır. Bunun sonucunda 1983 yılındaki ABD’nin çekimser oy kullandığı BM kararları gereğince sorunun diyalog yoluyla çözülemeyeceğini anlayan Kıbrıs Türk Federe Devleti son olarak hazırladığı çözüm önerilerini Rum Toplumuna sunmuş ve şöyle demiştir: *“Ya eşit olarak haklarımızı tanırırsınız, ya da bağımsız Türk devletinin elini sıkarsınız”*. Meselenin böylece çözülemeyeceği anlaşılmış ve 15 Kasım 1983 tarihinde bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk

Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bu bağımsızlık ilanını başta Türkiye olmak üzere Bangladeş ve Pakistan tanıma kararı aldı. Fakat ABD yine sahneye çıkmış İngiltere ile birlikte bu ülkelere baskı yapmıştır. Bunun üzerine Pakistan ve Bangladeş tanıma kararını geri çekmişlerdir. 2007 yılında Pakistan, KKTC Cumhurbaşkanı'nı resmi davetiyle fiilen tekrar tanımış oldu. Ayrıca Arap Baharı'nda Libya'da yaralıların KKTC'de tedavisi için bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma ile birlikte Libya'da resmen olmasa da fiilen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımış oldu. Görüldüğü gibi KKTC'nin tanınmaması üzerinde başta ABD olmak üzere Avrupa ülkelerinin çok büyük etkisi görülmektedir.

KKTC, birçok devlet tarafından sadece güneyini kontrol altında tutan Kıbrıs Cumhuriyeti toprakları içerisinde kabul edilmekte ve de facto (uygulamada) olarak nitelendirilmektedir. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi tarafından da Türkiye'nin işgali altında kabul edilmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde dahi Kıbrıs meselesi Türkiye'nin çözüme kavuşturulması gereken bir sorunu olarak önüne konmaktadır.

KAYNAKÇA

I. RESMİ YAYINLAR

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C:31, D:1 (13 Ocak 1966), B:32, O:1.

TBMM Tutanak Dergisi, C:3, D:1 (16 Mart 1964), B:7, O:3.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C:8, D:1 (24 Ekim 1962), B:135, O:1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C:1, D:2 (7 Kasım 1964), B:7, O:1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C:2, D:2 (27 Aralık 1965-14 Şubat 1966), B:28-45, O:1-3.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C:2, D:2 (14 Ocak 1966), B:35, O:1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C:2, D:2 (4 Şubat 1966), B:41, O:1.

Düştur, III. Tertip, C.33, 19 Şubat 1952 Tarih ve 5886 Sayılı Kanun (Türkiye'nin NATO'ya Katılmasına Dair Kanun).

Resmi Gazete, S.8038, 19 Şubat 1952 (Kuzey Atlantik Antlaşmasına Türkiye'nin Katılmasına Dair Kanun).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Kısım-III, Kesim-I, Madde-26, 22 Mayıs 1969.

II. GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Haber Türk

Hürriyet

İstanbul Exspres

Milliyet

Radikal

Son Posta

Tercüman

Ulus

Vatan

Yeni Asır

Yeni İstanbul

III. DERGİLER

Akbaba

Eylem

Forum

Yön

IV. ANSİKLOPEDİLER

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, C.12, Ana Yay. A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica Inc., İstanbul, 1993.

Büyük Larousse-Sözlük ve Ansiklopedisi, C.12, Milliyet Yay., İstanbul, 1986.

Gelişim Hachette-Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, C.6, Gelişim Yay., İstanbul, 1983.

Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi, C.8, Görsel Yay., İstanbul, 1984.

Meydan Larousse-Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C.6, Meydan Yay., İstanbul, 1971.

V. ARAŞTIRMA-İNCELEME ESERLER

ARI, Kemal, **Türk Devrim Tarihi II**, Burak Kitabevi Yay., İzmir, 2011.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C.I, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.,Ankara, 1991.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C.I-II, Alkım Yay., İstanbul, 1995.

ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

ARMAOĞLU, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1989.

ARMAOĞLU, Fahir, **Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Türk Kamuoyunun Davranışları**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938**, C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam 1950-1964**, C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul,1999.

BIYIKLI, Mustafa, YURDSEVER ATEŞ, Nevin, **Türk Dış Politikası, Cumhuriyet Dönemi 1**, Gökkuşbu Bilimevi Basın Yayın, İstanbul, 2008.

BİLÂ, Hikmet, **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, Milliyet Yay., İstanbul, 1987.

BİRAND, Mehmet Ali, DÜNDAR, Can, ÇAPLI, Bülent, **12 Mart-İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

BORATAV, Korkut, **Türkiye’de Devletçilik**, Savaş Yay., Ankara, 1982.

BOSTANOĞLU, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.

BOZKURT, İbrahim, **Türk Kamuoyunda Amerika İmgesi: (1945-1980)**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008.

CEM, İsmail, **Türkiye, Avrupa, Avrasya-Strateji, Yunanistan, Kıbrıs**, C.I, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004.

ÇAY, Abdulhalûk, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1989.

DEMİR, Ali Faik, **Türk Dış Politikasında Liderler-Süreklilik ve Değişim-Söylem ve Eylem**, Bağlam Yay., İstanbul, 2007.

DENKTAŞ, Rauf Raif, **Kıbrıs Elli Yılın Hikâyesi**, Akdeniz Haber Ajansı Yay., İstanbul, 2008.

DİNÇER, Osman Bahadır, ÖZDAL, Habibe, NECEFOĞLU, Hacali, **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası-Uluslar arası IV.Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, USAK Yay., Ankara, 2010.

DOĞAN, Nejat, NAKİP, Mahir, **Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partiler**, Seçkin Yay., Ankara, 2006.

EKİNCİ, Necdet, **Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 1997.

ERİM, Nihat, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1975.

EVCİL, Cumhur, **Yavru Vatan Kıbrıs'ta Zaferin Hikayesi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 1999.

GEVGİLİLİ, Ali, **Yükseliş ve Düşüş 1945-1950-1960-1965-1971-1973**, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1981.

GÖKHAN, Mehmet Remzi, **Kıbrıs'ta Rum Katliamları**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 2008.

GÖNLÜBOL, Mehmet, ESMER, Ahmet Şükrü, SANDER, Oral, BİLGE, A. Suat **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

GÜVENÇ, Serpil Çelenk, **İkili Antlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinde Dış Politika TİP Deneyimi 1960-1970**, Daktylos Yay., İstanbul, 2008.

HALE, William, (Çeviren: DEMİR, Petek), **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mart Matbaası, İstanbul, 2003.

HASGÜLER, Mehmet, **Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, Alfa Yay., İstanbul, 2007.

KORKMAZ, Zeynep, **Kemal Atatürk Nutuk 1919-1927**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.

KESKİNTAŞ, Fatma Gül, **Kıbrıs Sorununun Türk-Amerikan İlişkilerine Yansıması: Johnson Mektubu (1960-1965)**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005.

MANİSALI, Erol, **Avrupa Kışkacında Kıbrıs**, Derin Yay., İstanbul, 2003.

ÖZAKMAN, Turgut, **Şu Çılgın Türkler**, Bilgi Yay., Ankara, 2006.

ÖZDAL, Habibe, DİNÇER, Osman Bahadır, YEGİN, Mehmet, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası**, C.1, USAK Yay., Ankara, 2009.

ÖZKUL, Ali Efdal, **Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi 1726-1750**, İletişim Yay., İstanbul, 2005.

RUBİN, Barry, KİRİŞÇİ, Kemal, **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2002.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

SANDER, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1979.

SARICA, Murat, TEZİÇ, Erdoğan, ESKİYURT, Özer, **Kıbrıs Sorunu**, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975.

SERTER, Vehbi Zeki, **Kıbrıs'ta Rum-Yunan Saldırıları ve Soykırım, Göç-Acı ve Gözyaşı**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 2008.

SEZER, Duygu, **Kamuoyu ve Türk Dış Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1972.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **II.Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası**, DER Yay., İstanbul, 2006,

ŞAHİN, Haluk, **Johnson Mektubu**, Gendaş Yay., İstanbul, 2002.

ŞAHİN, Haluk, **Gece Gelen Mektup**, Cep Kitapları A.Ş. Yay., İstanbul, 1987.

ŞEN, Sabahattin, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Hava Harp Okulu Yay., İstanbul, 1992.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih (1945-1999)**, Hava Basımevi ve Neşriyat Müdürlüğü, Ankara, 2006.

USLU, Nasuh, **Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, 21. Yüzyıl Yay., Ankara, 2000.

UZGEL, İlhan, **Ulusal Çıkar ve Dış Politika**, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2004.

TAN, Ahmet, **Kıbrıs Nereye Gidiyor?**, Everest Yay., İstanbul, 2002.

TOKER, Metin, **İnönü'nün Son Başkanlığı 1961-1965**, Bilgi Yay., Ankara, 1992.

TUNCER, Hüner, **Atatürkçü Dış Politika**, Kaynak Yay., İstanbul, 2008.

TUNÇAY, Mete, KOÇAK, Cemil, ÖZDEMİR, Hikmet, BORATAV, Korkut, HİLAV, Selahattin, KATOĞLU, Murat, BERKTAY, Halil, AKŞİN, Sina, ÖDEKAN, Ayla, **Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye 1908-1980**, C.IV, Cem Yay., İstanbul, 1989.

TURAN, Şerafettin, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Bilgi Yay., Ankara, 2003.

YETKİN, Çetin, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika-27 Mayıs 1960-12 Mart 1971-12 Eylül 1980**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yay., Antalya, 2010.

YURDAGÜN, Fulya, **1955-1965 Yıllarında Türkiye Basınında Kıbrıs Sorunu**, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

YURDAKUL, Erdal, **Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılâplarının Kıbrıs'ta Uygulanması**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 2002.

ZÜRCHER, Erik Jan (Çeviren: GÖNEN, Yasemin Saner), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul, 2003.

VI. MAKALELER

ARI, Kemal, “1974 Kıbrıs Barış Harekati'nda Türkiye Kamuoyunda Yeniden Biçimlenen Amerikan Algısı (Düş'ten Nefret'e Çirkin Amerikalı)”, **2. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu**, (İzmir, 21-23 Ekim 2010).

ARMAĞAOĞLU, Fahir, “Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XIII, S.38, Ankara, 1997.

- AVCIOĞLU, Doğan, “Kıbrıs ve Ötesi”, **Yön**, S.143 (24 Aralık 1965).
- CEM, İsmail, “Truman ve Johnson”, **Milliyet**, 26 Ocak 1973.
- ELEKDAĞ, Şükrü, “31 Yıl Önce Bugün”, **Milliyet**, 24 Ekim 1993.
- ELEKDAĞ, Şükrü, “Küba Ekim Füze Krizi ve Türkiye”, **Milliyet**, 4 Kasım 1996.
- FIRAT, Melek M., “Kıbrıs Sorunu ve İsmet İnönü”, (<http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/27-mayis-ihtilali-ve-sonrasi/kibris-sorunu-ve-inonu> E.T.:02.04.2013, 22:11)
- GÜRESİN, Ecvet, “Teklifin Reddi”, **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1964.
- İPEKÇİ, Abdi, “Sovyetlerle Görüşme Başlarken...”, **Milliyet**, 10 Ağustos 1965.
- İPEKÇİ, Abdi, “Mektuplar ve Amerika’nın Sorumluluğu”, **Milliyet**, 16 Ocak 1966.
- İPEKÇİ, Abdi, “İnönü ve NATO”, **Milliyet**, 16 Ocak 1968.
- İPEKÇİ, Abdi, “Şiddet Yolunun Zararları”, **Milliyet**, 20 Temmuz 1968.
- İPEKÇİ, Abdi, “Mektup ve Ötesi”, **Milliyet**, 17 Mayıs 1970.
- KABAKLI, Ahmet, “Mektuplar”, **Tercüman**, 16 Ocak 1966.
- KABAKLI, Ahmet, “Paşanın Şakası”, **Tercüman**, 19 Ocak 1968.
- KARACAN, Ali Naci, “Türk Milletinin Büyük Zaferi”, **Milliyet**, 18 Şubat 1952.
- KURAT, Akdes Nimet, “Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri”, **Forum**, S.231-S.232 (1963).
- NADİ, Nadir, “Bir Çelişki”, **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1968.
- ORTAÇ, Yusuf Ziya, “Johnson’un mektubu”, **Akbaba**, C.10, S.3 (12 Ocak 1966).
- ORTAÇ, Yusuf Ziya, “İki Mektup”, **Akbaba**, C.10, S.5 (26 Ocak 1966).
- ORTAÇ, Yusuf Ziya, “Komünist Olacağım”, **Akbaba**, C.11, S.32 (3 Ağustos 1966).

ÖZSAN, Hasan, “Yeni Bir Dünya Kurulur, Türkiye’de Orada Yerini Alır,” IV.Kuvvet Medya-Özgür Gazeteciler Platformu, 21.06.2010 (<http://www.dorduncukuvvetmedya.com/1975-yeni-bir-dunya-kurulur-turkiye-de-orada-yerini-alir.html>, E.T.:31.03.2013, 16:00).

SELÇUK, İlhan , “Yıkmak... ve Yapmak”, **Yön**, S.130 (24 Eylül 1965).

SELÇUK, İlhan , “Mektup”, **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1965.

ŞAHİN, Haluk, “Yeni Bir Dünya Kurulur da...”, **Radikal**, 04 Nisan 2009.

TÜTÜNCÜ ESMER, Gülsüm, “Propaganda, Söylem ve Sloganlarla Ortanın Solu”, **DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.10, S.3, İzmir, 2008.

ÜNER, Tanju, “Truman Doktrini”, **Eylem**, Gün Matbaası, C.3, S.30, İstanbul, (1966).

ZENGİNOĞLU, Samet, “Bir Mektuptan Fazlası: Sam Amca’dan Emperyalist Amerika’ya”, **Akademik Analiz Dergisi**, S.3, (2012).

VII. İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf (T.C. İçişleri Bakanlığı resmi internet sitesi E.T.: 10.12.2012,16:40/ 25.02.2013,23:10/ 25.02.2013,23:15/ 25.05.2013,19:05/ 25.05.2013,21:13/ 25.05.2013,21:25/ 25.05.2013, 23:35/ 27.05.2013,21:30).

<http://atam.gov.tr/wilson-prensipleri-ve-liberal-emperyalizm/?s=time> (Atatürk Araştırma Merkezi resmi internet sitesi E.T.:31.05.2013, 21:35).

<http://web.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/dergimiz-12-ozel/3-kamu/9-mugevatansever.pdf> (E.T.: 20.05.2013, 22:10).

<http://www.bik.gov.tr/time-dergisi-90-yasinda-haberi-28800/> (Basın İlan Kurumu (BİK) resmi internet sitesi E.T.: 31.05.2013,21:30).

<http://www.mfa.gov.tr/kibris-tarihce.tr.mfa> (T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesi E.T.: 11.03.2013,01:50).

<http://www.hurhaber.com> (E.T.:19.03.2013, 23:04).

<http://www.sendika.org/2012/07/tarihten-bir-yaprak> (E.T.:28.02.2013, 23:20).

EK-I³³³

“ABD Başkanı Lyndon Baines Johnson’un Türkiye Başbakanı İsmet İnönü’ye Mektubu”

5 Haziran 1964

Sayın Bay Başkan,

Türkiye Hükümetinin, Kıbrıs’ın bir kısmını askeri kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare vasıtası ile sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi surette endişeye sevk etmektedir. En dostane ve açık şekilde belirtmek isterim ki, geniş çapta neticeler tevhit edebilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından takip edilmesini, Hükümetinizin bizimle evvelden tam bir istişarede bulunmak hususundaki taahhüdü ile kabili telif addetmiyorum. Büyükelçi Hare, görüşlerimi öğrenmek üzere kararınızı birkaç saat tehir etmiş olduğunuzu bana bildirdi.

Yıllar boyunca Türkiye’yi en sağlam şekilde desteklediğini ispat etmiş olan ABD gibi bir müttefikin, bu şekilde neticeleri olan tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakılmasının, Hükümetiniz bakımından doğru olduğuna hakikaten inanıp inanmadığınızı sizden sorarım. Binaenaleyh, böyle bir harekete tevessül etmeden önce Birleşik Amerika Devletleri ile tam istişarede bulunmak mesuliyetini kabul etmenizi hassaten rica etmek mecburiyetindeyim.

1960 tarihli Garanti Antlaşması ahkâmı gereğince böyle bir müdahalenin caiz olduğu kanaatinde bulunduğunuz intibahındayım. Bununla beraber, Türkiye’nin mutasavver müdahalesinin, Garanti Antlaşması tarafından sarahaten men edilen bir hal sureti olan taksimi gerçekleştirme gayesine matuf olacağı yolundaki anlayışımıza dikkatinizi çekmek zorundayım. Ayrıca, söz konusu Antlaşma, teminatçı devletler arasında istişareyi gerektirmektedir. Birleşik Amerika, bu durumda bilcümle istişare imkânlarının hiçbir şekilde tüketilmediği ve dolayısıyla tek taraflı harekete geçme hakkının henüz kabili istimal olmadığı kanaatindedir.

Diğer taraftan, Bay Başkan, NATO vecibelerine de dikkat nazarınızı celbetmek mecburiyetindeyim. Kıbrıs’a vaki olacak Türk müdahalesinin, Türk-Yunan kuvvetleri

³³³ Birincil kaynaktan yani Johnson mektubunun aslı elde edilemediğinden, ikincil kaynaklardan ele alınarak incelenmiş olup, konu hakkında şu kaynaklara bkz. Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s.267-268-269; Erim, **a.g.e.**, s.s. 304-309; Şahin, **a.g.e.**, s.s. 121-125; Kısmen bkz. **Hürriyet**, 13-16 Ocak 1966.

arasında askeri bir çatışmaya münker olacağı hususunda zihninizde en ufak bir tereddüt olmamalıdır. Dışişleri Bakanı Rusk Lahey’de yapılan son NATO Bakanlar Konseyi toplantısında, Türkiye ile Yunanistan arasında bir harbin “kelimenin tam manasıyla düşünülemez” olarak telakki edilmesi gerektiğini beyan etmişti. NATO’ya iltihak, esası icabı olarak, NATO memleketlerinin birbiriyle harp etmeyeceklerini kabul etmek demektir. Almanya ve Fransa, NATO’da müttefik olmakla yüzyıllık husumet ve düşmanlıklarını gömmüşlerdir. Aynı şeyin Yunanistan ve Türkiye’den de beklenmesi gerekir. Ayrıca, Türkiye tarafından Kıbrıs’a yapılacak askeri bir müdahale Sovyetler Birliği’nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan Türkiye’nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye’yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.

Diğer taraftan, Bay Başkan, bir Birleşmiş Milletler üyesi olarak Türkiye’nin vecibeleri dolayısıyla da endişe duymaktayım. Birleşmiş Milletler Ada’da sulhu korumak için kuvvet temin etmiştir. Bu kuvvetlerin vazifesi zor olmuştur, fakat geçen son birkaç hafta zarfında, Ada’daki şiddet hareketlerinin azaltılmasında tedrici bir şekilde muvaffak olmuşlardır. Birleşmiş Milletler arabulucusu henüz işini bitirmemiştir. Hiç şüphem yok ki, Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğu, Birleşmiş Milletler gayretlerini baltalayacak olan ve bu zor meseleye Birleşmiş Milletler tarafından makul ve barışçı bir hal tarzı bulunmasına yardım edebilecek herhangi bir ümidi yıkacak olan Türkiye’nin tek taraflı hareketine en sert şekilde tepki gösterecektir.

Aynı zamanda, Bay Başkan, askeri yardım sahasında Türkiye ve Birleşik Devletler arasında mevcut iki taraflı Anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 tarihli Anlaşmanın IV üncü maddesi mucibince, askeri yardımın, veriliş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için, Hükümetinizin, Birleşik Devletlerin muvafakatini alması icap etmektedir. Hükümetiniz, bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar tahtında Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı bir müdahalede ABD tarafından temin edilmiş olan askeri malzemenin kullanılmasına Birleşik Devletlerin muvafakat edemeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim.

Mutasavver Türk hareketinin fiili neticelerine gelince, böyle bir hareketin Kıbrıs adası üzerinde on binlerce Kıbrıslı Türkün katledilmesine yol açabileceği keyfiyetine en dostane bir şekilde dikkatinizi çekmek mecburiyetini hissediyorum. Tarafınızdan böyle bir harekete tevessül edilmesi, infiali mucip olacak ve girişeceğiniz askeri hareketin, himaye etmeye çalıştığınız kimselerin pek çoğunun toptan imhasını önlemeye yeter derecede müessir olması imkânsız olacaktır. Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin mevcudiyeti böyle bir faciayı önleyemez.

Sözlerimi pek fazla sert bulabilir ve bizim, Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin ilgisine karşı bigâne olduğumu düşünebilirsiniz. Durumun böyle olmadığını size temin etmek isterim. Gerçek alenen, gerek hususi olarak, Kıbrıs Türklerinin emniyetini sağlamak ve Kıbrıs meselesinin nihai hal tarzının, konuyla doğrudan doğruya ilgili tarafların rızasına dayanması hususu üzerinde ısrar etmekte gayret gösterdik. Amerika Birleşik Devletlerinin sizin lehinize yeter derecede faaliyet sarf etmediği hissini taşımanız mümkündür.

Fakat herhalde bilirsiniz ki, politikamız Atina'da en sert şekilde infiale yol açmış ve Amerika Birleşik Devletleri ile Başpiskopos Makarios arasında esaslı bir uzaklaşma usule getirmiştir. Daha birkaç hafta önce yaptığımız görüşme sırasında Dışişleri Bakanımıza da söylediğim gibi Türkiye ile olan münasebetlerimize çok büyük bir değer veriyoruz. Sizi, kendisiyle temel ortak menfaatlerimiz olan büyük bir müttefik telakki etmişizdir. Sizin güvenlik ve refahınız ABD halkı için ciddi bir alaka mevzuu olagelmiş ve bu alakamız en pratik şekillerde ifadesini bulmuştur. Biz ve Siz, komünist dünyasının ihtiraslarına karşı koymak üzere birlikte dövüştük. Bu tesanüt bizim için büyük bir mana taşımaktadır ve bunun, Hükümetiniz ve halkınız için de aynı derecede bir mana taşıdığını ümit ederim. Kıbrıs'la ilgili olarak, Türk cemaatini tehlikeye maruz bırakacak herhangi bir hal tarzını desteklemeyi düşünmüyoruz. Nihai bir çözüm yolu bulmaya muvaffak olamadık, zira bunun dünyadaki en girift meselelerden biri olduğu aşikârdır. Fakat Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin menfaatleri konusunda ciddi şekilde alakadar olduğumuz ve alakadar kalacağımız hususunda sizi temin etmek isterim.

Nihayet, Bay Başkan, en ciddi meseleyi, harp mı, sulh mu meselesini vazetmiş bulunuyorsunuz. Bu meseleler Türkiye ve Birleşik Amerika arasındaki iki taraflı münasebetlerin çok ötesine giden meselelerdir. Bunlar, sadece Türkiye ve Yunanistan arasında bir harbi muhakkak olarak tevlit etmekle kalmayacak, fakat Kıbrıs'a tek taraflı bir

müdahalenin doğuracağı, önceden kestirilmeyen neticeler sebebiyle, daha geniş çapta muhasamata yol açabilecektir. Sizin Türkiye Hükümetinin Başbakanı olarak mesuliyetleriniz var, benim de Birleşik Amerika Başkanı olarak mesuliyetlerim mevcuttur. Bu sebeple, en dostane şekilde sizi şunu bildirmek isterim ki, bizimle yeniden ve en geniş ölçüde istişare etmeksizin böyle bir harekete tevessül etmeyeceğinize dair bana teminat vermediğiniz takdirde, meselenin gizli tutulması hususunda Büyükelçi Hare'den vaki talebinizi kabul etmeyecek ve NATO Konseyi ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin acilen toplantıya çağırılmasını istemek mecburiyetinde kalacağım.

Bu mesele hakkında sizinle şahsen görüşebilmemizin mümkün olmasını isterdim. Maatteessüf, mevcut Ana yasa hükümlerimizin icabı dolayısıyla, Birleşik Amerika'dan ayrılamamaktayım.

Teferruatlı müzakereler için siz buraya gelebilerseniz bunu memnuniyetle karşılarım. Genel barış ve Kıbrıs meselesinin aklıselim ve sulh yoluyla halli hususlarında sizinle benim çok ağır bir mesuliyet taşımakta olduğumuzu hissediyorum. Bu itibarla, aramızda en geniş ve en samimi istişarelerde bulununcaya kadar sizin ve meslektaşlarınızın tasarladığınız her türlü kararı geri bırakmanızı rica ederim.

Hürmetlerimle.
Lyndon B. Johnson

EK-II

“Johnson Mektubunun Türk Kamuoyuna Açıklanması”

Hürriyet, 13 Ocak 1966

Hürriyet, 14 Ocak 1966

EK-III³³⁴

“Türkiye Başbakanı İsmet İnönü’nün ABD Başkanı Lyndon Baines Johnson’a
Cevap Mektubu”

13 Haziran 1964

Sayın Bay Başkan,

5 Haziran tarihli mesajınızı Büyükelçi Hare’in delaletiyle almış bulunuyorum. Kıbrıs’ta Garanti Antlaşması gereğince ferdi hareket hakkını kullanma kararını arzunuz veçhile, geri bıraktık. Mesajınıza hakim olduğumu buyurduğunuz açık kalplilik ve dostluk hislerine dayanarak, ben de size cevabımda durumu ve düşündüklerimizi tam bir samimiyetle izaha çalışacağım.

Bay Başkan,

Mesajınız gerek yazılış tarzı, gerek muhtevası bakımından ABD ile ittifak münasebetlerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi bir müttefikinize karşı hayal kırıcı olmuş, ittifak münasebetlerine değinin muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları belirmiştir. Gerek bu ayrılıkların, gerek mesajın umumi havasının sadece çok sıkışık bir zamanda acele toplanmış verilere dayanarak yapılmış iyi niyetli bir teşebbüsün telaşında doğmuş hususlardan ibaret olmasını yürekten dilerim.

İlk önce, Garanti Antlaşması icabı olarak Kıbrıs’a bir askeri müdahale zarureti görüldüğü zaman Birleşik Amerika ile istişare etmekte kusur ettiğimiz önemle belirtilmektedir. 1963 sonundan beri Kıbrıs’ta askeri müdahale ihtiyacı, bu seferle beraber, dördüncü oluyor. Başından beri bu konuda ABD ile istişare ettik. 25 Aralık 1963’te ilk buhran patladığı vakit, Garantör Devletlerle temasa geçtiğimizde, derhal ABD’yi haberdar ettik ve ABD bize bu meselede kendisinin bir taraf teşkil etmediği cevabını verdi. Ondan sonra müdahale müzakeresini İngiltere ve Yunanistan ile yaptık ve bildiğiniz gibi 26 Aralıkta İngiliz komutası altında üçlü bir askeri idare kuruldu. Londra Konferansının ve İngiliz-Amerikan müşterek tekliflerinin Makarios’un tutumu yüzünden başarısızlığa

³³⁴ Birincil kaynaktan yani İsmet İnönü’nün Johnson’a cevap mektubunun aslı elde edilemediğinden, ikincil kaynaklardan ele alınarak incelenmiş olup, konu hakkında şu kaynaklara bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s.s.270-276; Erim, **a.g.e.**, s.s.310-321; Şahin, **a.g.e.**, s.s. 127-137; Kısmen bkz. **Milliyet**, 14 Ocak 1966; **Hürriyet**, 16 Ocak 1966.

uğraması ve Ada'da Türklere saldırıların devamı dolayısıyla Şubat ayında çok buhranlı günler geçirdik ve durumun vahametinden ABD'yi, Ankara'yı ziyaret etmiş olan Mr.Ball vasıtasıyla haberdar ettik. İngiliz-Amerikan tekliflerinin reddi ile doğan boşluk dolayısıyla Ada'da nizamı tesis için müdahalenin zaruretini anlattık ve her an müdahale mecburiyetinde kalacağımızı size bildirdik. Hatta sizden belli meseleler için teminatlar istedik. Bunlara müspet cevap verdiniz. Buna rağmen, bizden müdahale etmememizi istediniz ve Makarios'a Birleşmiş Milletlerde lüzumlu dersin verileceğini ve Türk hak ve menfaatlerinin tamamıyla korunmasını sağlayan bir plan hazırlandığını ifade ettiniz.

Bu talebinize uyduk; fakat Birleşmiş Milletlerde arzu edilen netice sağlanamadı. Üstelik, Güvenlik Konseyinin kurulmasına karar verdiği Birleşmiş Milletler Kuvveti'nin teşkili birinci mesele halini aldı. İşte üçüncü defa müdahale ihtiyacı 4 Mart Güvenlik Konseyi kararından sonra, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin teşekkül edip etmeyeceği hakikaten tereddüt uyandırdığı günlerde, Kıbrıs'taki tedhişçilerin cesareti artınca, tecavüzlerine karşı Türk cemaatini korumak için yeniden ortaya çıktı. Fakat Birleşmiş Milletler Kuvvetinin en kısa zamanda teşkil edileceğini bize temin ederek, Güvenlik Konseyi kararından sonra müdahale yapmamamızda ısrar ettiniz. Teşebbüsümüzü tekrar tehir ederek, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin vazife almasını bekledik.

Sayın Başkan,

Kıbrıs'taki mezalim devrinin, bütün tedbirleri tesirsiz kılan hususi bir karakteri vardır. Başından beri emniyeti korumak için yapılan müzakereler ve geçirilen muvakkat devreler, hepsi yalnız Makarios idaresinin tecavüzünü ve tahribatını arttırmağa hizmet etmiştir.

Son defa Kıbrıs Hükümeti açıktan silahlanmaya başladı ve Birleşmiş Milletlerin kendi zulmünü ve anayasa dışı idaresini takviye edecek yardımcı bir vasıta gibi farz etti. Birleşmiş Milletlerin Anayasa nizamını iade ve tecavüzleri durdurmak için salâhiyetlerinin ve müdahale niyetlerinin eksik olduğu aşîkar bir gerçek halini almıştır. Yunan Hükümetinin Kıbrıs idaresini nasıl teşvik ettiğini biliyorsunuz. Bu ahval içinde Kıbrıs'ta mezalimi durdurmak için bir müdahaleye mecbur olacağımızı ABD'de sizin huzurunuzda konuşurken söyledik. Lahey'de Hariciye Nazırınıza böyle bir ihtimal için ABD'nin bizi destekleyip destelemeyeceğini sorduk. Bir cevap vermediniz. Kıbrıs'ta muhtelif vesilelerle müdahale kaçınılmazlığının kaç defa, ne suretle geçtiğini hikâye etmiş oluyorum. Her defasında sizi

haberdar ettik ve sizin iyice bildiğinizi tahmin ediyorum. Birleşik ABD'nin ittifak manzumesi içinde hususi sorumluluğunu ve ittifak manzumesini mütesanit bir surette yürütebilmesi için ona ayrıca dikkatli ve yardımcı olmak lazım geldiğini takdir ettiğimizi yüksek derecede yetkili memurlarınıza birkaç kere söylediğimi iyice hatırlarım.

Görüyorsunuz ki, sizi tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakmak eğilimi bizde yoktur. Bizim şikâyetimiz, aylardan beri had bir surette ıstırapı içinde yaşadığımız bir meseleyi size anlatamamış olmamız ve Yunanistan'la iki müttefik arasında husule gelen haklı ve haksız durumda samimi ve ciddi bir vaziyet almamış olmanızdandır.

Sayın Başkan,

Yine mesajınızda, Türkiye'nin münferiden harekete geçmeden önce, antlaşma hükümleri mucibince diğer teminatçı iki devletle istişare etmek vecibesini belirtiyorsunuz. Türkiye, bu vecibesini tamamıyla kavramıştır. Altı aydan beri bu vecibenin icaplarını samimiyetle yerine getirdik. Fakat Kıbrıslı Rum sorumlularının, Milletlerarası Antlaşmaları ayaklar altına almaları karşısında Türkiye'nin bu gidişe son verme çarelerinin müştereken araştırılması için Yunanistan'a yaptığı teşebbüsleri bu devlet neticesiz bırakmakla kalmayıp, bilakis Kıbrıslı Rum sorumluların hukuk ve insanlık dışı fiillerini savunmuş ve hatta onları teşvik etmiştir.

Yunanistan Hükümeti bizzat kendisi dahi, imzaladığı Milletlerarası Antlaşmaların artık yürürlükte olmadığını resmen beyan eylemekten çekinmemiştir. Bu husustaki çeşitli misaller, zamanında Dışişleri Bakanlığına yazılı ve şifahi olarak tafsilatı ile bildirilmiştir.

Teminatçı Devletlerden İngiltere Hükümeti ile de devamlı istişare vecibelerimizi yerine getirdik. Bir çok hallerde İngiltere Hükümeti ile birlikte Kıbrıs Hükümeti nezdinde, Anayasa düzenini ihyaya matuf müşterek teşebbüslerde bulunduk. Fakat maalesef bu teşebbüsler Kıbrıslı Rum sorumluların menfi tutumları yüzünden hiçbir müspet netice vermedi.

Görüyorsunuz ki Türkiye, diğer Teminatçı iki devletle devamlı istişare ve gerektiğinde müşterek hareket etme imkânlarını ciddiyetle aramıştır. Bu durum da, Türkiye'nin münferiden harekete geçmeden evvel diğer Teminatçı iki Devlet ile istişare etmek vecibesini yerine getirmediği iddia edilebilir mi?

Türkiye'ye samimiyetle ve sadakatle yerine getirdiği istişare vecibesini hatırlatmağa lüzum hisseden Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin, imzaladığı Antlaşmaları reddeden Yunanistan'a Milletlerarası Hukukun temeli olan "Pacta Sunt Servanda" kuralına saygı zorunluluğunu hatırlatması icap etmez mi? Daha 15 gün önce bizzat sayın Dışişleri Bakanımız tarafından "*American Law Institute*" da söylenen nutukta en derin anlamlı bir tarzda "beka'nın temeli" olarak vasıflandırılan bu kural bugün maalesef NATO müttefikimiz Yunanistan ve Kıbrıs'taki Rum sorumlular tarafından hiçe sayılmaktadır.

Sayın Başkan,

Mesajınızda üstü kapalı belirttiğiniz gibi, Garanti Antlaşmasının 4'üncü maddesi hükümleri, üç teminatçı devlete antlaşma hükümlerinin ihlali halinde, antlaşma ile yaratılan düzeni tekrar kurmak münhasır maksadıyla, ortaklaşa bu mümkün olmadığı takdirde de tek başına harekete geçmek hakkını vermektedir. Garanti Antlaşması, bu anlayış bütün imzalayan taraflarca paylaşılarak imzalanmıştır. Nitekim Türkiye ve Yunanistan'ın o zamanki Dışişleri Bakanları arasında 19 Şubat 1959 tarihinde Londra'da imzalanmış olan "Gentlemen's Agreement (Centilmenlik Antlaşması)" da bu müşterek anlayışın bir delilidir.

Diğer taraftan Birleşmiş Milletler Teşkilatına Kıbrıs Cumhuriyeti, bütün milletlerarası taahhüt ve vecibeleri Teşkilatın üyelerince bilinerek ve hiçbir itiraza uğramadan kabul edilmiştir. Buna ilaveten, Kıbrıs hakkında 4 Mart 1964 tarihli kararla sonuçlanan Güvenlik Konseyi müzakereleri sırasında birçok temsilciler arasında Amerika Birleşik Devletleri Temsilcisi de Birleşmiş Milletlerin Milletlerarası Antlaşmaları iptal veya tadil yetkisi bulunmadığını açıkça beyan etmiştir.

Mesajınızın, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi Ada'yı taksim gayesi ile vuku bulacağı kanaatinde olduğuna dair ifadelerini büyük bir hayret ve derin bir üzüntü ile karşıladım. Hayretim, Türkiye'nin niyetleri ile ilgili olarak size temin edilen mütalaanın, defalarca tarafımızdan açıklanmış olan gerçeklerden nasıl bu kadar uzak kalabilmiş bulunmasından doğmaktadır. Üzüntümün sebebi ise şimdiye kadar Milletlerarası Hukuka, taahhütlerine ve vecibelerine mutlak sadakatini, ABD Hükümetinin yakinen bildiği çeşitli hallerde fiili deliller ile ispat etmiş bulunan Türkiye'nin dış siyasetinin temelini teşkil eden bu prensipten ayrılabilceğinin müttefik ABD Hükümetince düşünülebilmiş olmasıdır.

Size en kesin ve açık bir surette temin etmek isterim ki eğer Türkiye bir gün Kıbrıs'a askeri müdahale zorunluluğunda bırakılırsa, bu tamamıyla Milletlerarası Antlaşmaların hükümlerine ve gayelerine uygun olarak yapılacaktır.

Bu münasebetle Bay Başkan, kararımızın tehirinin tabiatıyla Garanti Antlaşması'nın 4'üncü maddesinin Türkiye'ye verdiği haklara hiçbir suretle hâlel getirmediğini belirtmemе müsaade buyurunuz.

Bay Başkan,

Mesajınızda NATO taahhütlerine temas ederek, NATO müttefiklerinin birbirlerine karşı harp etmemelerinin NATO'nun ruhunu teşkil ettiğini, Kıbrıs'a bir Türk müdahalesinin Türk-Yunan Silahlı Kuvvetleri arasında çarpışmalara götüreceğini ifade ediyorsunuz.

İfadelerinizin birinci kısmıyla tam mutabakat halindeyim. Fakat NATO Müttefiklerinin birbirleriyle imzaladıkları Milletlerarası Antlaşmalara yekdiğerinin akdi haklarına, karşılıklı vecibelerine riayet mükellefiyetleri de ittifakın aynı derecede hayati önemde bir icabıdır. Yekdiğerine karşı ahdi vecibelerini, taahhütlerini istediği zaman reddeden devletler arasında bir ittifak tasavvur edilebilir mi?

Türkiye'nin milletlerarası antlaşmalarda tasrih edilmiş hak ve vecibelerine uygun olarak, Kıbrıs'a müdahalesi halinde bir Türk-Yunan harbinin çıkacağı hakkında izhar eylediğiniz endişeye gelince; Türkiye Kıbrıs'a karşı askeri harekete münhasıran antlaşmaların tasrih ettiği şartlar ve gayeler için girişecektir. Bu itibarla Sayın Dean Rusk'ın gayet yerinde olarak tasavvur edilemez dediği Türk-Yunan harbi ancak, Yunanistan'ın Türkiye'ye saldırısı halinde vukuu bulabilir. Müdahale halinde bizim düşüncemiz, teminatçı devletler sıfatıyla Yunanistan ve İngiltere'yi Kıbrıs'ta anayasa düzenini canlandırma amacıyla fiili işbirliğine davet etmektedir. Davetimize ve ahdi taahhütlerimize rağmen Yunanistan, Türkiye'ye saldırırsa doğacak neticelerin sorumluluğu Türkiye'ye yüklenebilir mi? Ümit etmek isterim ki bu hususlara Yunan Hükümetinin dikkatini önemle çekmiş bulunuyorsunuz.

Mesajınızın, Kıbrıs'ta girişeceği bir hareket neticesinde Sovyetlerin müdahalesine maruz kaldığı takdirde, NATO müttefiklerinin Türkiye'yi müdafaa mükellefiyetleri hususunda tereddüt gösteren kısmı, NATO ittifakının niteliğini ve temel prensipleri bakımından aramızda büyük görüş farkı olduğu intibasını vermektedir. İtiraf edeyim ki, bu bizim için büyük bir üzüntü ve ciddi bir endişe kaynağı olmuştur. NATO müttefiklerinin

herhangi birine yapılacak saldırı, saldıran tarafından tabiatıyla daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır. NATO'nun bünyesi, saldırganın iddialarına kapılacak kadar zayıfsa, hakikaten tedaviye muhtaç demektir.

Bizim anlayışımıza göre Atlantik Antlaşması, üye devletlere taarruza uğrayan üyeye derhal yardım etmek vecibesini yüklemektedir. Her üye devletin takdirine bırakılmış olan husus, bu yardımın sadece niteliği ve genişliğidir. Şayet diğer üyeler, Sovyet müdahalesine maruz kalan NATO üyesinin haklı olup olmadığı, müdahaleyi kendi hareketi ile tahrik edip etmediği gibi hususları münakaşaya kalkışılar ve münakaşa neticesine göre yardım mükellefiyetleri olup olmadığının tespitine giderlerse, NATO ittifakının temel direkleri sarsılmış ve manası kalmamış olur. Yardım vecibesinin manası olabilmesi için bu vecibenin maruz kalınan saldırıyla birlikte derhal doğması gerekir. Bunun içindir ki Kuzey Atlantik Antlaşmasının 5'inci maddesi, bir üyeye karşı girişilen tecavüzü bütün üye devletlere karşı girişilmiş saymakta ve lüzumlu görecekları harekete hemen girişmek suretiyle kendilerine saldırıya uğrayan tarafa yardım etmek vecibesini yüklemektedir.

Bu münasebetle şu noktayı da belirtmekte fayda görüyorum: Kıbrıs'la ilgili antlaşmalar, değil 1963 Aralık ayı olaylarının patlak vermesinden sonra hatta Kıbrıs Devletinin kurulmasından evvelki devreden de önce, daha Birleşmiş Milletlerde mesele görüşme safhasında iken bu görüşmelere muvazi olarak NATO Konseyinin onayından geçmiştir. Hatırlanacağı üzere, Ada'daki durum ve Kıbrıs'ın statüsü bakımından Antlaşmaların meşrutiyete dayanak olmaya devam ettiği, bundan 3 hafta evvel Lahey'de NATO Bakanlar Konseyi toplantısında da teslim edilmiştir. Hal böyle iken, taraflardan birinin açıkça Ada'da hukuk dışı hareketleri neticesi bu antlaşmalar ihlal edilince, sanki yürürlükten düşmüşler gibi Türkiye'nin adı geçen antlaşmaya dayanan hakları ve vecibeleri bilinmez görünmek manası çıkmaktadır. Yani bu eğilime göre hadise çıkmadığı müddetçe antlaşmalar yürürlüktedir. Aksi halde hükümden düşmüş sayılmaktadır. Böyle bir hukuki anlayışın benimsenmemesi gerektiğinde benimle birleşeceğinize ve Türkiye'nin hiçbir surette indî addedilmeyecek bir hareketi dolayısıyla hâsıl olacak durumda onun, NATO ittifakı çerçevesinde korunması hususun bir şüphe konusu olabileceği görüşüne katılmayacağınıza inanıyorum. Aksi bir düşünce tarzı, yalnız hukuk mefhumunu ve Birleşmiş Milletler Yasasının 51'inci madde hükümlerini red ve inkârla kalmaz.

Mesajınızda, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler üyesi sıfatı ile mükellefiyetleri bakımından endişe izhar ediliyor. Paylaşmadığım bu endişenin esassız olduğunu söylersem, bilhassa şu sebeplerle eminim ki, bana hak vereceksiniz: Türkiye kuruluşundan beri Birleşmiş Milletlerin en sadık birkaç üyesinden biri olmakla temayüz etmiştir. Türk Milleti Birleşmiş Milletler Yasası prensiplerinin korunmasını kanını da dökerek yerine getirmiş bir millettir. Teşkilatın aksamadan çalışabilmesini teminen, mali imkânlarının en sıkışık olduğu zamanlarda dahi onu, manen olduğu gibi maddeten de büyük fedakârlıklar pahasına desteklemekten geri kalmamıştır. Hükümetimin Birleşmiş Milletlere bağlılığı ve ona gösterdiği itibar, son defa Garanti Antlaşmasının kendisine tanıdığı sarih yetki ve imkâna rağmen, Güvenlik Konseyinin 4 Mart 1964 tarihli kararını kabul etmesi ve bu karara öncelik tanınmasıyla da tanık olmaktadır. Şayet Birleşmiş Milletlere Ada'da verilmiş görev, mesajınızda kaydedildiği gibi, adım adım başarılı bir şekilde yürütülebilmiş olsaydı bugün sizi ve beni bu derece endişeye sevk eden bir durum doğmazdı. Hâlbuki Birleşmiş Milletlerin Ada'daki faaliyeti zulüm idaresini durduramamıştır. Son birkaç hafta içinde nispi bir sükûn görülmesi, ancak Rumların yeni hazırlıklarının başlangıcıdır. Mahsur köyler devam ediyor, Birleşmiş Milletlerin kuvvetleri Türkleri teskin ederken, Rumların mahsullerini kaldırmalarını sağlıyorlar. Türklerin, mahsullerini kaldırabilmeleri için Rumların sakin durmalarını temin etmiyor ve Rum saldırılarına seyirci kalıyorlar. Hayati ehemmiyeti haiz olan bu teferruat yüksek bilginize gelmeyebilir ama biz, her gün bu faciaların hikâyesi içinde yaşıyoruz.

Güvenlik Konseyi, 15 Haziranda Genel Sekreterin raporunu öğrenecektir. Bu toplantıda, 4 Mart'ta hep beraber uğradığımız hezimetin yeni şekline uğrayıp uğramayacağımızdan ciddi olarak endişe etmekteyim. Makarios, 4 Mart Toplantısı'ndan antlaşmanın kendisi için mevcut olmadığı inancını güçlendirmiş olarak çıkmış, Birleşmiş Milletler Güçlerini emri altına alarak yönetmeye başlamış, o zamandan beri rehinelere idamı, mahsur yerlerin devamı gibi olaylar artmıştır.

Sayın Başkan,

Kıbrıs davasının takibinde hakem ve idareci mevkiinde bulunan müttefiklerimiz esaslı bir hatadan davayı kurtaramamışlardır. Kıbrıs faciası, Kıbrıs Cumhuriyetinin antlaşmaları iptal ederek ve Anayasayı kaldırmak gibi tasarlanmış politikasından çıkmıştır. Güvenlik tesisi, Kıbrıs Hükümetinin üstünde bir otoritenin işlemesiyle mümkündür. Oysa ki

Kıbrıs'ta emniyet tesisi için, Kıbrıs Hükümetinin razı olabileceği bir tedbirle çare bulunmaya çalışılıyor. İngiliz idaresi, İngiliz-ABD teklifleri ve nihayet Birleşmiş Milletler idaresi, hep bu sakat temel üzerine kurulmuştur ve netice olarak Makarios'un razı olabileceği her tedbir en azından kısır kalmış, genel olarak zulmü ve saldırıyı arttırmıştır.

Sayın Başkan,

Takip buyurduğunuz politikanın Yunanistan'da kızgınlık yaratmış olmasını, bana karşı delil olarak gösteriyorsunuz. Yunanistan Kıbrıs meselesinde antlaşmaları tamamıyla iptal edinceye kadar her surette tesir etmeye çalışacak bir mizahta ve yoldadır. Biz, müttefiklerimize haklı davalarımız için ızdıraplarımızı anlatamıyoruz. Kızgınlık gösterilerinden istifade aramamıza da mizacımız elverişli olmuyor. Sizi temin ederim, ızdırabımız derindir; haklı durumumuzu anlatamıyoruz ve sizin meseleye layık olduğu ehemmiyeti verip bu meselenin bünyesinde sakladığı tehlikeleri önlemek için bütün gayretinizi ve otoritenizi kullanmanız lazım geldiğini kabul ettiremiyoruz.

Fransa ile Almanya arasındaki düşmanlığın bırakılması güzel bir misal. Fakat biz, bu imtihani, bütün Anadolu'yu yangın yerine çeviren mezalimden sonra Yunanlılarla dostluk kurmak suretiyle 40 yıl evvel geniş ölçüde geçirmiş bir milletiz.

Sayın Başkan,

Vazifelerini, haklarını bilen bir millet olarak ittifak manzumesi içinde bulunuyoruz. Kıbrıs davasının antlaşmalara riayet edilmek suretiyle hallinden başka bir gaye takip etmiyoruz. Yardımcı olursanız, Amerikan milletin tabiatında bulunan adalet hissini kudretli otoritenizle tatbik ettirerseniz meselenin çözümü mümkündür.

Sayın Başkan,

ABD'nin Türkiye ile olan münasebetlerine atfettiği kıymeti belirten ifadeleriniz ve Türk Milleti hakkındaki güzel sözleriniz için teşekkürlerimi sunarım. Kıbrıs meselesi üzerinde sizinle görüşmek üzere ABD'ye gitmekten bahtiyar olacağım. 17 Haziran'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplanacaktır. Bu arada NATO Genel Sekreteri Mr.Dirk Stikker'in memleketimizi ziyaret edecektir. Ayrıca, arabulucu Mr. Tuomioja'da Genel Sekretere raporunu verecektir. Bu gelişmelerle yeni bir vaziyet hasıl olabilir. 20 Haziran'ı takip eden günlerde sizce uygun görülecek bir tarihte size mülaki olmak üzere seyahate çıkmaklığım mümkün olacaktır.

Kıbrıs meselesi hakkında belirtmiş olan düşünce ve tasavvurlarınız mevcut ise bunları bana şimdiden bildirmeniz, Washington'a bunlar üzerinde düşünmüş olarak, hazırlıklı gitmem bakımından çok faydalı olacaktır.

Bu mesajımı size göndermek üzere iken, Mr. George Ball'un Ankara'yı ziyaretinde kendisiyle yaptığımız açık, faydalı ve ümit verici görüşmelerden duyduğum memnuniyeti bu vesileyle belirtmek isterim.

Saygılarımla.

İsmet İnönü

EK-IV

“Akbaba Dergisinde İsmet İnönü’nün Tiyatro Oyunundaki Napolyon Tiplemesine Benzetilmesi”

ABDÜLHAMİT devrinde, bel-
li başlı dört tiyatro vardı:
Uçlı, kantolarla, düetolarla
başlayan tulûat tiyatrosu idi
bunların: Abdürrezak, Kel Ha-
san, bir de Şevki... Dördüncüsü,
meşhur Manakyan efendi kum-
panyası idi: Dramlar, cinal pi-
yesler oynardı hep.

Meşrutiyet, birdenbire sahne
edebiyatımıza bir canlılık getir-
miştir. Başlangıçta, büyük rek-
lamlarla Paris’ten gelen Burha-
nett’in Tepsî, uzun yıllar alkış
topladı.

Napolyon Bonapart isimli bir
tarihi piyes oynanırdı o zaman-
lar. Burhanett’in bey Napolyon
rolüne çıkardı, meşhur Otello
Kâmil de imparatorun yaveri
rolüne...

Bir ara, para meselesinden,
ikisinin arası açılmış. Yalnız sah-
nede rol icabı konuşuyorlar...

Bir gece, perdenin açılma za-
manı yaklaşmış. Bir de ne gör-
sün Kâmil: Burhanett’in sır-
malı Napolyon ceketi odasında
asılı, kendisi de içeride yok...

Burhanett’in tembeldi, rolünü
ezberlemeyi, gülmek koluna, men-
dil kenarına yazar, arasıra göz
atardı onlara...

Napolyon, sahneye dizilmiş as-
kerlerine uzun bir nutuk çeker-
di bu piyeste.

İmparatorun yaveri fırsatı ya-
kalamıştı: Yazılı nutuk, Burha-
nett’in ceket cebinde, kıvrılmış
duruyordu.

Otello Kâmil, hemen bu nut-

ku almış, yerine, yine dörde bö-
lünmüş beyaz bir kâğıt koyuver-
mişti!

Perde açılmış, süngüli asker-
ler, hazır ol vaziyetinde sahneye
dizilmişler. Aktör Burhanett’in,
bir eli ceketinin göğsüne sokulu,
klâsik Napolyon vaziyetinde gel-
miş, alkışlar arasında durmuştu.

Önce, gür bir sesle:

— Askeerrrrr!..

Dedi. Sonra, cebinden nutku-
nu çıkardı. Bir de ne baksun:
Bomboş, beyaz bir kâğıt!..

İşi çakmıştı haşmetmeap...
Bir saniye düşünüp kendini to-
parlamak ve tehlikeli duruma
bir çare bulmak için tekrar gür-
ledi:

— Askeerrrrr.

Sonra, beyaz kâğıdı, yaveri Kâ-
mil’e uzatarak:

— Şimdi, dedi, yaverim size
nutkumu okuyacak!

Ve sahne arkadaşının kendisi-
ne oynadığı oyuna, aynı oyunla
cevap vermiş oldu...

Ama Otello Kâmil de son de-
rece zeki ve hancıcevaptı:

İmparator hazretlerini uzat-
tı beryaz kâğıdı, büyük bir say-
giyla öpüp başına koyduktan
sonra, sesi mahzun:

— Efendimiz, dedi, bendeniz
alaydan yetismeyimdir, okumam,
yazmam yoktur!

Seyirciler, oyun içindeki oyu-
nu çakmış, tiyatro alkıştan in-
lemişti!

Aradan geçen yıllar elliden
fazla, ellibeş, ellialtı... Şimdi o
sahneler yok, o aktörler yok.

Ama, geçen gün, Büyük Millet
Meclisinde buna çok benzer bir
oyun oynandı: Napolyon’un nut-
ku üzerine değil de, Johnson’un
mektubu üzerine!

Cumhuriyet Halk Partiler, tar-
tısmalar sırasında, Amerika Dev-
let Başkanının bu mektubunu,
en büyük, en yıkıcı kor olarak
kullandılar...

— İllâ, dediler, bu mektubu
okuyunuz!.. Millet duysun!

Allah Allah, bu mektup ne za-
man gelmiş?.. Bir hafta evvel
mi? Bir ay evvel mi?.. Hayır, bir
yıl evvel!

Kime gelmiş?.. Sayın Süley-
man Demirel’e mi?.. Hayır, sa-
yın İsmet İnönü’ye!

O zaman iktidarda kim var-
dı?.. A.P. mi?.. Hayır, C.H.P. koa-
lisyonu...

Başbakan kim?.. Muhterem İsmet
Paşa!

Peki ya beyler, a beyefendiler,
mademki bu mektubu Türk mil-
letinin duymasını, öğrenmesini
istiyorsunuz, bunda memleket
için fayda vardı, niye bir yıl ce-
binizde taşıdınız? Devlet sırrı
diye kasalara kilitlediniz?

Haaaa, bir ihtimâl var: Sayın
İnönü’nün, sayın Nihat Erim’in,
sayın Turhan Feyzioğlu’nun, tip-
ki Napolyon’un yaveri gibi oku-
ma, yazma bilmemeleri...

Ama, büyük devlet adamımız
İsmet paşa, alaydan yetişme de-
ğil, topçu mektebinden yetişme
bir eski kurmaydır. Üstelik Türk-
çeden başka Fransızca, Almanca,
İngilizce de bilir!

Öbürlerine gelince... İsimleri-
nin üstündeki ünvana bakınız;
Profesör!

Siz, okuma, yazma bilmeyen
profesör gördünüz mü hiç?..

Eğer, büyük muhalefet parti-
miz C.H.P. bu oyunu siyaset sah-
nesinde değil de tiyatro sahne-
sinde oynasaydı...

Haydi, Burhanett’in Tepsî ile
Otello Kâmil’in topladığı alkış-
lar yerine seyircilerden ne top-
larlardı söyleyemiyim!

AKBABA

“Bizim Yokuş,,

Bu hafta «Bizim Yokuş»u koymadık. Onun yeri-
ne, aktifalite değerini kaybetmemesi için «Napolyon’
un Nutku, yahut Johnson’un Mektubu» girmiştir.
Sevgili okurlarımızdan özür dileriz.

EK-V

“6’ncı Filo’nun Protesto Edilmesinde Öğrenciler Tarafından Cumhurbaşkanı’na Yazılan Mektup”

İstanbul, 17. Temmuz. 1968

Sayın Cevdet Sunay
Cumhurbaşkanı
Florya, İSTANBUL

Amerikan 6. filosunun her gelişinde İstanbul’un lüks otelleri Amerikan genelevleri şeklinde çalışmaktadır.

Görevi, bu tür yerlerdeki Amerika’lıları yakalamak olan polis Amerikan genel evleri olarak çalışan otellerin kapısında nöbet tutmaktadır.

Amerika’lıların bu tür rahatını sağlayan polis, devrimci Türk gençliğini tutuklamakta ve gençliğe saldırmaktadır. Saldırıların sonucunu bugün sabah saat 04.00 de Teknik Üniversite yurdunda yaptılar. Yataklarında uyumakta olan öğrencileri copladılar. Silahlarını ateşlediler. Ölü ve yaralı sayısı belli değildir. Bu kimin polisidir?

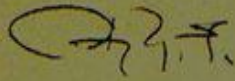
Bazı kişiler döviz krizini, genel ev gibi işleyen oteller ve gece klüplerinde ulusumuzun onurunu satarak gidermek düşüncesi içinde midirler?

Öldürdükleri kişilerin hesabı bile sorulmayan ülkemizde, gençliğin bu soruşturmayı çok geniş tutacağını da bilinmesi gerekir.

GÖREVİNİZE BAŞLARKEN ANAYASA UYARINCA TÜRK ULUSUNUN ŞEREĞ VE NAMUSUNU KORUMAK İÇİN ANDİÇTİNİZ.

SİZİ GÖREVE ÇAĞIRIYORUZ.

İ.T.Ü.T.O.T.B.
Başkanı
Çetin Uygur

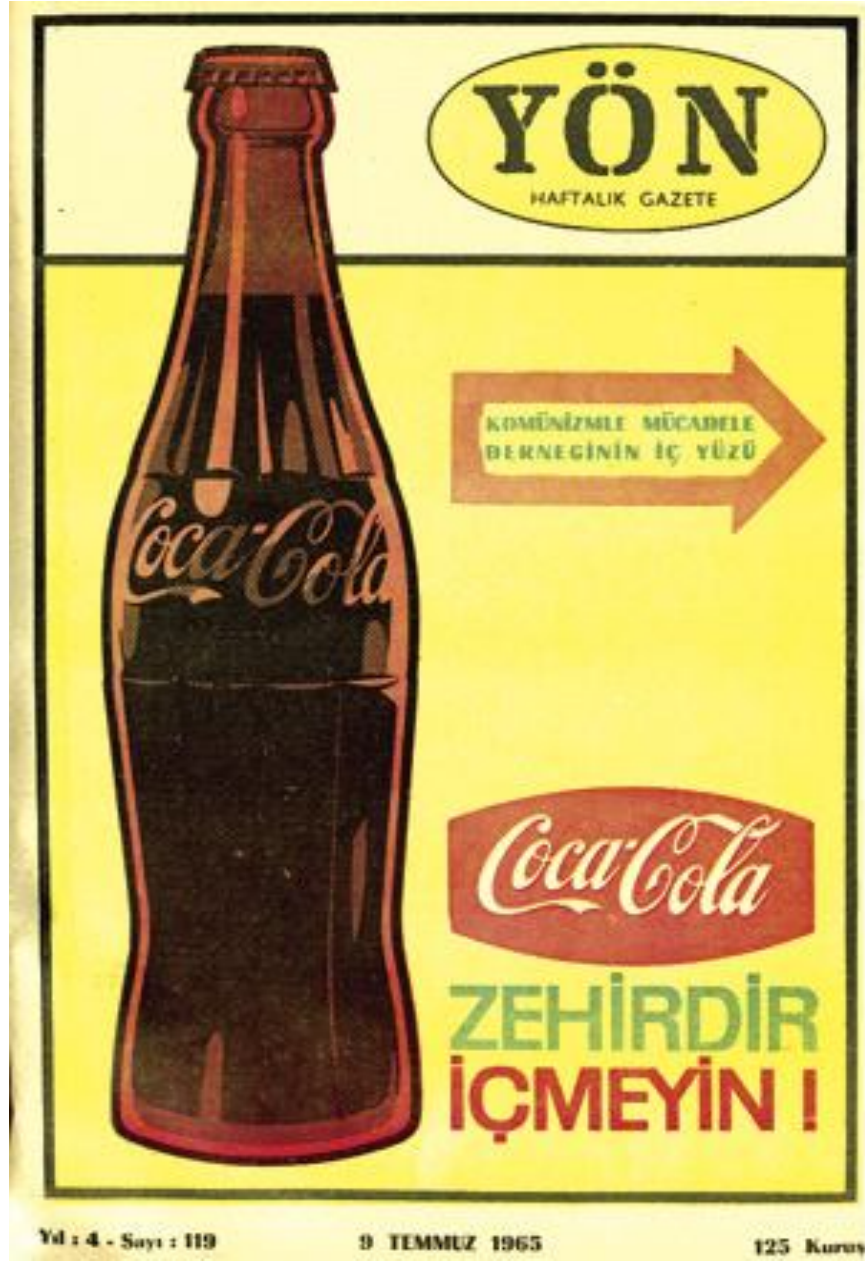

İ.T.Ü.Ö.B.
Başkanı
Harun Karadeniz

EK-VI

“Amerikan Ürünlerinden Coca-Cola’nın Protesto Edilmesi”

Yön, Sayı 119 (9 Temmuz 1965)